

בחירות בתקופה של אייציבות דמוקרטיה

בחירות בתקופה של אי-יציבות דמוקרטית

עורכים:

תומר נאור | איל גלזר | ענת בר זהר

אוקטובר 2026

עורכים:

תומר נאור, איל גלזר, ענת בר זהר

ביצוע גרפי ועיצוב העטיפה:

לירון יפימוב

התנועה למען איכות השלטון בישראל

רח' יפו 208, ת"ד 31348, ירושלים 9131301

טלפון: 02-5000073; פקס: 02-5000076

מייל: mqg@mqg.org.il

אתר האינטרנט: <https://mqg.org.il>

הדעות והעמדות המובאות במאמרים שבקובץ הן של הכותבים ואינן משקפות בהכרח את עמדת התנועה למען איכות השלטון בישראל (ע"ר).

התנועה למען איכות השלטון בישראל

התנועה למען איכות השלטון בישראל היא ארגון אזרחי עצמאי ובלתי-מפלגתי, הפועל מאז 1990 למען שלטון החוק, טוהר המידות, מנהל תקין והדמוקרטיה בישראל.

התנועה משלבת פעילות משפטית, ציבורית וחינוכית לקידום שקיפות ואחריות במוסדות השלטון, להגנה על כספי הציבור ולמאבק בשחיתות ובניצול לרעה של סמכות. באמצעות עתירות, פניות לרשויות, קידום מדיניות, הגנה על חושפי שחיתויות והנגשת מידע לציבור, היא פועלת לחיזוק מנגנוני הפיקוח ושומרי הסף ולעידוד אזרחות פעילה ומעורבות ציבורית.

שמירה על טוהר הבחירות היא נדבך מרכזי בפעילות התנועה להגנה על ההליך הדמוקרטי. פעילות זו מקיפה את תקופת הבחירות ואת יום ההצבעה, ועוסקת בשמירה על כללי תחרות הוגנים, במניעת שימוש פסול במשאבי ציבור לצורכי תעמולה, בשקיפות בפרסום פוליטי ובהגנה על פרטיות הבוחרים, חשאיות ההצבעה וחופש הבחירה.

לצד פעילותה המשפטית, התנועה מנגישה לציבור מידע וכלים לזיהוי חשדות להפרות ולדיווח עליהן, ופועלת להרחבת מעורבותם של מתנדבים בשמירה על תקינות הבחירות.

לנוכח האתגרים שמציבות תעמולה סמויה, הפצת מידע כוזב ושימוש מטעה בבינה מלאכותית, התנועה מבקשת לחזק את יכולתו של הציבור לקבל החלטות על סמך מידע אמין ולממש את זכות הבחירה בחופשיות.

פעילותה נשענת על העיקרון שלפיו כללי הבחירות צריכים להגן על כלל האזרחים ולהיאכף באופן שוויוני, ללא תלות בזהות המפלגה או המועמד.

תוכן העניינים

8

פתח דבר

חטיבה ראשונה - בחירות במדינה דמוקרטית

16

טוהר הבחירות ותקינותן - לקראת בחירות 2026
אילה פרוקצ'יה

24

על בחירות דמוקרטיות בישראל כערך לאומי
רונית לוין-שנור

חטיבה שנייה - התמודדות עם פגיעה בטוהר הבחירות

32

פופוליזם ומפת אתגרי טוהר הבחירות
יניב רוזנאי

40

גבולות הסמכות של הכנסת בקביעת "כללי המשחק"
בתחום הבחירות לכנסת
ברק מדינה

45

"הזמן עושה את שלו": על התפתחות הכלים הדיוניים בוועדת
הבחירות בעידן האינטרנט
איתי צורף

50

כשהמילים סוגרות את הקלפיות: בינה מלאכותית והגבול שבין
שכנוע פוליטי לשיבוש ההצבעה
גאי כרמי

- 54 הנדסת תודעה: הגנה מוקדמת, פסילת בחירות נוכח התערבות
דיגיטלית מבית ומחוץ
שמעון שטרית

חטיבה שלישית - גורמים מרכזיים לשמירה על בחירות תקינות

- דמוקרטיה בתוך הדמוקרטיה: על בחירת מועמדים, מפלגות
וייצוג פוליטי
- 64 **בל יוסף ואלעד גיל**
- תקשורת בזמן בחירות כשומרת סף של הדמוקרטיה
- 70 **יובל קרניאל**
- תפקידה של החברה האזרחית בתקופת בחירות
- 76 **תומר נאור**
- הרחוב כקטר רעיוני בעידן של "מרכז חלול": תפקיד המחאה
בתקופת בחירות
- 82 **דינה זילבר**
- חשיבות השלטון המקומי בעידן של נסיגה דמוקרטית
- 87 **איסי רוזן-צבי**

חטיבה רביעית - מעבר לבחירות: התנאים הדרושים לשינוי

- חרדת בחירות
- 94 **יובל אלבטן**
- בשבח אי-הנוחות: מכתב אישי לאישה שצעקה לי
"אתן מ פ ח ד ו ת !"
- 102 **יופי תירוש**

פתח דבר

בחירות הן נקודת שיא בחייה של מדינה דמוקרטית.

אחת לארבע שנים ניתנת לכלל אזרחי המדינה הזדמנות שווה להשמיע את קולם ולהכריע מהם העקרונות שראוי שיובילו את ניהול המדינה ומי הם האנשים הראויים לשמש כנבחרי הציבור. הבחירות מבטאות את התפיסה הדמוקרטית הבסיסית שלפיה האזרחים הם הריבון, והשלטון פועל כלפיהם בנאמנות ונתון לביקורתם. הזכות לבחור ולהיבחר משקפת גם הכרה בערכם השווה של כל אזרח ואזרחית ובזכאותם להשתתף בעיצוב השלטון.

בה־בעת, בחירות הן גם נקודת תורפה בחייה של מדינה דמוקרטית. חילופי שלטון, בדומה לחילופי משמר, הם רגע שבו יציבות הממלכה נתונה בסכנה. הרצון של נבחרי הציבור לשוב ולהיבחר עלול לעוות את תמריציהם בהפעלת הכוח השלטוני ולהוביל אותם לנקוט בפעולות שאינן משרתות את טובת הציבור; קמפיינים פוליטיים עשויים לעודד קיטוב חברתי ולהגביר שנאה; וגורמים עוינים למדינה עלולים לנצל את ההזדמנות כדי לנסות להשפיע על תוצאות הבחירות, להפיץ שקרים ולזרוע כאוס.

נראה כי לקראת מערכת הבחירות הקרובה, חששות אלה רלוונטיים מתמיד. האירועים הקשים שפקדו את המדינה בשנים האחרונות - ובהם סבבי הבחירות החוזרים, מגפת הקורונה, החקיקה המשטרית והמחאה שהתעוררה בעקבותיה, אסון ה-7 באוקטובר והמלחמה המתמשכת - הותירו את החברה הישראלית שסועה ומקוטבת והובילו לשפל של אמון הציבור במוסדות השלטון. לצד זאת, ההתפתחות המואצת של כלי בינה מלאכותית והפיכתן של הרשתות החברתיות למקור מידע מרכזי, שבמידה רבה מחליף את העיתונות הממוסדת, הקלו מאוד על הפצת מידע כוזב ודברי הסתה, והקשו בהתאם על מניעתם.

על כן, מי שמבקשים לשמור על טוהר הבחירות אינם יכולים לשקוט על השמרים; יש להגביר את המודעות לסכנות הנשקפות לטוהר הבחירות, הן בקרב הציבור הרחב והן בקרב מקבלי ההחלטות ושומרי הסף - ולדרוש פעולות אקטיביות להגנתו.

לצד זאת, החלפת שלטון תקינה מחייבת גם הגנה מפני איום אחר: תרחיש שבו הבחירות יתקיימו כסדרן, אך ציבור גדול יטעה לחשוב כי הן זויפו וימאן לקבל את תוצאותיהן. קיים אף חשש כי בעלי אינטרס ינסו להפיץ תפיסה שגויה בדבר זיוף הבחירות, בין היתר באמצעות דה־לגיטימציה מתמשכת של גופי המדינה ושומרי הסף שאמונים על שמירת טוהר הבחירות. בהקשר זה, אזהרות מופרזות מפני הסכנות לפגיעה בטוהר הבחירות עלולות דווקא לשרת, שלא במתכוון, תיאוריות קונספירטיביות בדבר זיוף תוצאות הבחירות.

עיסוק בטוהר הבחירות מצריך אפוא לאזן בין החששות: מצד אחד, להזהיר מפני ניסיונות להטות בחירות, לזייף את תוצאותיהן ולהשפיע באופן פסול על בוחרים, ומצד שני, להימנע ממצב שבו חלקים גדולים בציבור יסברו כי טוהר הבחירות נפגע כאשר הבחירות התנהלו למעשה באופן תקין. כיצד מתמודדים עם המתח הזה? האם עלינו להתריע על הסכנות או להתמקד דווקא בהגברת האמון במוסדות האמונים על שמירת טוהר הבחירות?

שאלה זו, ותתי־השאלות הנגזרות ממנה, הובילו אותנו לעריכת כרך זה, והמאמרים המופיעים בו יבקשו - כל אחד בתחומו - להשיב עליהן.

הכרך מחולק לארבע חטיבות נושאיות. **החטיבה הראשונה** עוסקת במעמד החוקתי של הבחירות במדינה דמוקרטית. במאמר הפותח את הכרך, כבוד שופט בית המשפט העליון בדימוס ד"ר אילה פרוקצ'יה מצביעה על מטרתן של הבחירות לשקף את רצון העם ביחס לערכי היסוד של המדינה ולזהות ההנהגה שתיבחר לטובת הגשמת ערכים אלה, ומתארת את עקרונות הליבה שעליהם נשענים דיני הבחירות בישראל. במאמר נוסף בחטיבה זו, ד"ר רונית לוין־שנור קוראת לעגן בחקיקה את מעמדן של הבחירות כערך לאומי, באופן שיבטיח את הזהות הדמוקרטית של המדינה ויאזן את ההכרה שניתנה בחוק־יסוד: הלאום לערכים הקשורים לאופי היהודי של המדינה.

החטיבה השנייה של הכרך עוסקת בדרכים השונות להתמודדות עם פגיעה בטוהר הבחירות. פרופ' יניב רוזנאי טוען כי הנסיגה הדמוקרטית המאפיינת משטרים פופוליסטיים אינה מתבטאת בביטול הבחירות, אלא בהפיכתן לפחות הוגנות ותחרותיות. המאמר מצביע על שבעה איומים מרכזיים על טוהר הבחירות לקראת מערכת הבחירות הקרובה. פרופ' ברק מדינה בוחן את החשש שהכנסת תעשה שימוש לרעה בסמכותה ותימנע מקביעת הסדרים חיוניים להגנה על טוהר הבחירות, ומציע להכיר בסמכויות רחבות של יושב־ראש ועדת הבחירות ושל בג"ץ ולפרש את הדין באופן שמטיל חובה על הגורמים המוסמכים לפעול למניעת פגיעה בשוויון הבחירות ובהגנותן. עו"ד איתי צורף מראה כיצד הפסיקה העדכנית מתמודדת עם תפוצתה המהירה והרחבה של תעמולה אסורה באינטרנט באמצעות הקלה בדרישת הפנייה המוקדמת למפרסם ומתן צווים ארעיים להסרת הפרסום. ד"ר גאי כרמי עוסק באיזון הראוי בין פגיעה בטוהר הבחירות באמצעות כזבים לבין חופש הביטוי ומציע להכיר בקטגוריה אסורה צרה, שמתמקדת במסרים כוזבים שמתחזים למקור רשמי או מוסרים מידע כוזב שנועד למנוע הצבעה ולדכאה. פרופ' שמעון שטרית בוחן את האפשרות הקיצונית של ביטול תוצאות הבחירות עקב התערבות דיגיטלית שפגעה באופן חמור בטוהר הבחירות, תוך השוואה להסדרים שאומצו במדינות אחרות.

החטיבה השלישית עוסקת בחשיבותם של מוסדות וגורמים שונים בחברה להבטחת בחירות ראויות והגנה על ההליך הדמוקרטי. ד"ר בל יוסף ופרופ' אלעד גיל עומדים על מרכזיותה של המפלגה בשיטה הדמוקרטית ובוחנים אילו מנגנוני בחירה פנימיים של מועמדים ראוי למפלגות לאמץ. ד"ר יובל קרניאל מצביע על תפקידה של התקשורת כשומרת סף וטוען כי עליה לא להסתפק בהבאת מידע, אלא להתייצב באופן ברור לצד הערכים הדמוקרטיים שעליהם היא עצמה מושתתת, לחשוף מידע כוזב והתבטאויות מטעות ולגנות דברי הסתה ל אלימות. עו"ד תומר נאור מתמקד בתפקידה של החברה האזרחית בתקופת בחירות כשומרת סף חוץ־מוסדית של הדמוקרטיה שיכולה לסייע לציבור להבין על מה הוא מצביע, לבחון ביסודיות את הצעות המפלגות והמועמדים, להציב על סדר היום הציבורי סוגיות מהותיות ולהגן מפני שימוש פסול של השלטון בסמכויותיו. עו"ד דינה זילבר מפנה את הזרקור למקומה של המחאה בעיצוב השיח הציבורי ובמניעת טשטושן של הסוגיות המהותיות שמצויות במחלוקת. פרופ' איסי רוזן צבי כותב על חלקו של השלטון המקומי בקבלת החלטות מהותיות המשפיעות על חיי האזרחים וטוען כי הגנה על הדמוקרטיה מחייבת, לצד קיומן של בחירות כלליות תקינות, גם שלטון מקומי עצמאי וחזק.

החטיבה הרביעית מרחיבה את המבט אל התנאים הנדרשים כדי לחלץ את החברה הישראלית מן המשבר שבו היא מצויה, מעבר לקיומן של בחירות תקינות. ד"ר יובל אלבשן טוען כי גם לאחר האסונות הקשים של השנים האחרונות ממשיכים כלל השחקנים במערכת הפוליטית לנקוט באמצעים פסולים להשגת ניצחון בבחירות, ובהם הפצת חששות מפני "גניבת הבחירות" - אחד הכלים המסוכנים לטענתו לקיום המשטר הדמוקרטי. שינוי אמיתי מחייב לשיטתו של אלבשן מנהיגות אחרת, של אנשים בעלי אחריות וחזון שישימו לנגד עיניהם את טובת המדינה ועתידה. במאמר החותם את הכרך, פרופ' יופי תירוש טוענת, בעקבות שיחות אישיות שקיימה עם מי שחולקים באופן יסודי על עמדותיה, כי התנאים הבסיסיים לדיון במחלוקות העמוקות ביותר בחברה הישראלית הם אמון, קשב הדדי ויכולת להכיל אי־נוחות.

מן המאמרים בכרך עולה כי ההגנה על טוהר הבחירות דורשת מוסדות מדינה חזקים ועצמאיים, דין המותאם לאתגרים החדשים, ותקשורת וחברה אזרחית הממלאות את תפקידן. לצד אלה, נדרש ליצור תנאים שבהם הציבור יוכל לתת אמון בהליך הבחירות - בכך שקולו נשמע ובכך שהכרעתו מכובדת.

אנו מקווים כי המאמרים שבכרך יסייעו לחשוב כיצד ניתן להתמודד עם האתגרים הניצבים בפני קיומן של בחירות תקינות בישראל, כך שהבחירות ישקפו באופן מהימן את רצון האזרחים ותוצאותיהן יוכרו על ידי הציבור כתוצאות אמת.

העורכים

**חטיבה ראשונה –
בחירות במדינה דמוקרטית**

טוהר הבחירות ותקינותן – לקראת בחירות 2026

אילה פרוקצ'יה¹

תכלית הבחירות הקרובות

בחירות כלליות בישראל נמצאות בפתח. הן מגיעות על רקע משבר משטרי-חברתי עמוק בחברה הישראלית שכמוהו לא ידענו. הבחירות הקרובות אינן דומות למהלכי בחירות קודמים שהתקיימו בשנים האחרונות על רקע אי-יציבות פוליטית. אותן בחירות התמקדו בעיקרן בבחירת המנהיגות הפוליטית שתוביל את העם. לא כן הבחירות הפעם. אלה אמורות לבחון מחדש את בחירתו המהותית של ציבור הבוחרים בערכי היסוד שלו - האם יהיו אלה ערכי היסוד אשר על בסיסם הוקמה המדינה ולאורם התפתחה הדמוקרטיה הישראלית, או שמא יהיו אלה ערכים אחרים, שהמהפכה המשטרית המתרחשת לנגד עינינו מבקשת לקדם. הפעם, לא בחירת המנהיגות הפוליטית ככזו עומדת במרכז, אלא בחירה בין ערכי היסוד שהבוחר מבקש לקדם. האם נלך לאורם של ערכי הכרזת העצמאות, או שרוב העם יבחר בדרך אחרת?

1 ד"ר אילה פרוקצ'יה היא שופטת בית המשפט העליון בדימוס ונשיאת התנועה לאיכות השלטון.

הבחירות הפעם תקבענה את דמותה הערכית של המדינה לדורות הבאים. מכאן, גורליותן וחשיבותן יוצאת הדופן ביחס לקודמותיהן ובהתאם גם גודל הסיכונים האורבים לטוהר הבחירות ותקינותן. בראיית האינטרס הציבורי הרחב חשוב על כן לעמוד על מקומן של הבחירות במשטר דמוקרטי ועל מערכת הכללים המהותיים לניהולן כדי להגשים את תכליתן. אתמקד ברשימה זו בעקרונות הליבה שעליהם נשענים דיני הבחירות בישראל, בלא כניסה לפירוט הוראות החוקים העוסקים בהם ולפסיקה הענפה שהתגבשה סביבם. יש לקוות כי יהיה בכך גם כדי לסייע מפני שימוש לרעה בהליך הבחירות מצד גורמים שונים ולחדד את הערנות מפני שיבוש אפשרי, כדי להבטיח תוצאות אמת שעל פיהן ניתן יהיה לבנות את המשטר והמנהיגות של ישראל לעתיד.

מהות הבחירות במשטר דמוקרטי

ערכי טוהר הבחירות והכללים המבטיחים את תקינותן נגזרים במישרין ממעמד הבחירות במשטרנו החוקתי. הדמוקרטיה החוקתית שלנו בנויה על היסוד המוסדי, שעניינו שלטון הרוב, הפועל באמצעות רשויות השלטון הנבחרות ברוח עקרון הפרדת הרשויות, ועל היסוד המהותי, שעניינו הגנה על זכויות האדם מפני פגיעה בלתי חוקתית של שלטון הרוב. שילוב שני היסודות האלה בדמוקרטיה שלנו מבטיח שלטון רוב מצד אחד, ולצדו הגנה על זכויות הפרט והמיעוט, מצד שני.

הזכות לבחור ולהיבחר

הגשמת היסוד המוסדי בדמוקרטיה מותנית בקיומן של בחירות כלליות, ארציות, ישירות, שוות, חשאיות ויחסיות, המשקפות באופן אמיתי את רצון הבוחר מצד אחד, ומאפשרות למי שעונה לתנאי כשירות-סף להציג מועמדות ולהיבחר לכנסת, מהצד האחר. המועמדות מוצגת לבחירה באמצעות רשימת מועמדים לכנסת המוגשת על ידי מפלגה בלבד, בהיות המפלגות האמצעי החוקתי שעליו בנוי המשטר הפוליטי בישראל. בשל השפעתן של הבחירות על דמות החברה והמדינה, זכויות הפרט

לבחור ולהיבחר לכנסת הן מן הזכויות החוקתיות הנעלות במשטר דמוקרטי; כאן באים לידי ביטוי כבוד האדם והאוטונומיה האישית שלו לבטא את דעותיו כאזרח, להשפיע על עיצוב דמותה של המדינה ואף להשתתף באופן אקטיבי בדרכי התנהלותה. זכויות אלה אף חורגות מעניינו של הפרט; הן משקפות אינטרס ציבורי רחב הטמון בשיטת הממשל הדמוקרטי.

ככל זכות אדם חוקתית, כך גם זכויות הפרט לבחור ולהיבחר אינן זוכות להגנה מוחלטת של המשפט ויש עליהן מגבלות וסייגים הנובעים מערכים שונים המתנגשים עימן. הזכות לבחור נתונה לאזרח ישראלי שהגיע לגיל מוגדר בחוק. הזכות להיבחר מותנית אף היא בגיל מסוים והיא נשללת, בין היתר, מבעל עבר פלילי בכפוף לתנאים מסוימים, וממי שבמטרותיו או במעשיו יש משום שלילת קיומה של המדינה כיהודית ודמוקרטית, הסתה לגזענות, או תמיכה במאבק מזוין של מדינת אויב או ארגון טרור נגד המדינה. תכליתן של מגבלות אחרונות אלה היא להגן על המדינה מפני הקמים עליה - בין על מאפייניה הבסיסיים וערכי היסוד שלה, ובין על בטחונה. בעניינים מהותיים אלה נדחק חופש הביטוי הפוליטי מפני ההגנה על ליבת ערכיה של המדינה ובטחונה. עם זאת, עוצמתן החוקתית של הזכויות לבחור ולהיבחר לכנסת מביאה לכך שהסייגים והמגבלות למימושן שמורים למצבים קיצוניים בלבד.

יעדי הבחירות

מטרתן של בחירות כלליות במדינה היא לשקף את רצונו האמיתי של העם ביחס לערכי היסוד וביחס להנהגה שתבחור להגשימם. לפיכך, על בחירות טהורות ותקינות לקיים שלושה יעדים עיקריים: ראשית, עליהן לאפשר חופש ביטוי פוליטי רחב ביותר; שנית, עליהן לשקף את רצונו האמיתי של הבוחר כפרט בלא שאמצעים פסולים ישפיעו על רצון זה; ושלישית, נדרש שוויון מלא בין האזרחים במימוש זכותם לבחור ולהיבחר.

חופש הביטוי הפוליטי

חופש הביטוי לצורותיו השונות תואר לא אחת כ"ציפור הנפש" של הדמוקרטיה, וחופש הביטוי הפוליטי עולה על כולנה, שכן הוא משפיע ישירות על דמותה של החברה כולה. חופש זה משמעו - זרימה חופשית של מידע, דעות, רעיונות והערכות שהם חלק מזכות האדם הן לבטא אותם והן לקלוט אותם. שני פנים אלה של חופש הביטוי הפוליטי - לבטא ולקלוט מסרים פוליטיים - חיוניים בתהליך גיבוש רצונו האמיתי של הבוחר.

עם זאת, גם חופש הביטוי הפוליטי אינו ערך מוחלט, ובהתנגשו באינטרסים או ערכים חשובים אחרים עשויים לקום לו סייגים ומגבלות. למשל, אינטרסים של בטחון לאומי, שלום הציבור וסדר ציבורי או פגיעה קשה וקיצונית ברגשות הציבור עשויים להצר באופן מידתי את חופש הביטוי הפוליטי; קיומו של אינטרס ציבורי בשמירת הממלכתיות והא-פוליטיות של השירות הציבורי הוליד איסורים שונים על עובדי ציבור לקחת חלק בפעילות מפלגתית, תעמולת בחירות או שימוש ברכוש ציבורי למטרות פוליטיות; ושרי ממשלה ונבחר ציבור אחרים מנועים מלעשות שימוש במערך של שירות המדינה ותקציביו לצורך קידום פעילותם הפוליטית.

ועוד, חופש ביטוי פוליטי אין משמעו חירות לפגוע בכבוד האדם ולהוציא דיבה ולשון הרע על הזולת. כללי המשפט, המגינים על כבוד האדם ושמו הטוב, שרירים גם בתקופת בחירות וגם על רקע תעמולת בחירות. חופש ביטוי פוליטי אין משמעו חופש לבזות ולהשפיל אדם; על השיח הפוליטי להתמקד במחלוקות הפוליטיות הענייניות ולא במתקפות זדוניות נגד מפלגה יריבה או במסעות הכפשה אישיים כנגד יריבים פוליטיים.

חופש הביטוי הפוליטי משתקף, בין היתר, בחירות לנהל תעמולת בחירות לצורך שכנוע בוחרים בנימוקים ענייניים להצביע בעבור רשימה או מועמד זה או אחר. אולם גם חופש התעמולה נתון למגבלות שונות. כך למשל, חל איסור על שימוש בכספים וברכוש ציבורי לצורך תעמולה שלא לשמה הם נועדו, ונאסר שימוש בצה"ל באופן העלול ליצור רושם שהוא מזוהה עם מפלגה מסוימת. החוק גם כולל הסדר מפורט על דרכי פרסום סקרי בחירות המכוון להבטיח אובייקטיביות

והימנעות מהטיית ההצבעה; מסדיר את דרכי השימוש בתקשורת כדי לקדם את התכליות הממלכתיות של הבחירות וכדי להנחות את הציבור על עקרונות חופש הבחירות, חשאיותן וטוהרן; מגביל הצבת מודעות תעמולה שיסודן בשיקולי בטיחות הציבור והגנה על איכות הסביבה; ואוסר על הפרעה בלתי הוגנת לתעמולת בחירות המנוהלת על ידי מפלגה כלשהי. כללי תעמולה בתקשורת מוסדרים בשוויוניות בין כל רשימות המועמדים והסדרת דרכי התעמולה משמרת גם כללי צורה, סגנון ותרבות של שיח פוליטי ההולמים חברה מתוקנת.

השתקפות הרצון האמיתי של הבוחר

מאפיין מרכזי של הליך בחירות תקין הוא הגנה בכל דרך אפשרית על השתקפות רצונו האמיתי והחופשי של הבוחר. מכאן האיסור המוחלט בחוק על כל ניסיון להשפיע על רצון הבוחר באמצעים פסולים שיש בהם כדי לשבש את בחירתו האמיתית, בין בדרך של שוחד בחירות או הבטחת טובת הנאה מכל סוג שהוא, ובין בנקיטה בדרכי אלימות, לחץ, איום או פיתוי שנועדו להשפיע על הבוחר. מעשים המכוונים להביא לבחירה כפויה או קנויה מהווים עבירות חמורות על דיני הבחירות משום משבשים את ההליך הדמוקרטי ומסלפים את עיקריו כביטוי לרצון האמיתי של הבוחר. עקרון החשאיות המאפיין את ניהול הבחירות נועד בעיקרו לכבד את צנעת בחירתו של הפרט כחלק מהאוטונומיה האישית שלו, אך יש בו גם כדי לסייע בהתמודדות עם ניסיונות השפעה פסולים על רצון הבוחר.

שוויון הזדמנויות בהליך הבחירות

הליך בחירות תקין והוגן מותנה גם בקיום שוויון הזדמנויות אמיתי במימוש זכותם של האזרחים לבחור ולהיבחר. משמעות הדבר היא, בין היתר, העמדת אמצעים פיסיים מתאימים לבוחר לממש את זכותו האזרחית, ובכלל זה התאמת האמצעים לבוחרים בעלי מוגבלות, אנשי בטחון, חולים, אסירים וקבוצות נוספות הזקוקות להסדרים מיוחדים. ערך השוויון בבחירות מחייב הקפדה מיוחדת על טוהר הליך ההצבעה בקלפיות ביום הבחירות, ועל מניעת כל ניסיון להפריע או לשבש הליך

זה. האתיקה בהליך הבחירה מושגת, בין היתר, באמצעות ועדות הקלפי הכוללות נציגות למפלגות השונות, וקיומן של סנקציות חמורות המוטלות על כל מי שפועל להפריע או לשבש את הליך הבחירה התקין. בעידן המודרני, נוכח התפתחות האמצעים האלקטרוניים והדיגיטליים למיניהם, אפשרויות שיבוש ההליך התקין שינו צורה ושוכללו במידה רבה, דבר המחייב היערכות מוקדמת. יש להניח שוועדת הבחירות המרכזית מודעת ונערכת לכך.

ערך השוויון בבחירות ובממשל הדמוקרטי מתבטא גם בהסדרי מימון המפלגות הנוהגים בשיטתנו. כאמור, המפלגה בישראל מהווה המכשיר החוקתי שבאמצעותו מתגבש הרצון הפוליטי של אזרחי המדינה. מאחר שהמפלגות הן הציר שסביבו נעה הפעילות הפוליטית, הן זקוקות לצורך פעילותן להקצאת משאבים כספיים בהיקף ניכר ממקורות פרטיים או ציבוריים. מימון פרטי של מפלגות מתרומות עלול ליצור אי-שוויון בולט בין גורמים הפועלים בשדה הפוליטי בהתאם למידת יכולתם לגייס כספים מהציבור. מימון פעילות פוליטית הנשען בעיקרו על תרומות עלול גם להביא לשחיתות פוליטית, ולהקנות עמדת השפעה פסולה לתורם למפלגה. לפיכך החוק הטיל מגבלות משמעותיות על שיעורי המימון הפרטי מתרומות ומקורותיהם, והם מותרים למפלגות בהיקפים זניחים בלבד. המימון העיקרי למפלגות ניתן מכספי מדינה, והוא מחושב על פי אמות מידה אחידות החותרות לשוויון הזדמנויות בין-מפלגתי. מימון המפלגות הציבורי הוא, אפוא, מהותי למערכת בחירות ראויה, תקינה ושוויונית.

ריסון בשימוש בסמכויות שלטוניות

תקופת בחירות מביאה עימה רגישות מיוחדת בשימוש בסמכויות שלטוניות שאין בהן כורח ודחיפות מיוחדת, ובכלל זה שימוש בסמכויות המיניניים לשירות הציבורי שבהפעלתן מעורבים גורמים פוליטיים. בתקופה רגישה זו עומד ארון הציבור בנבחריו לבחינה מחודשת; קיים חשש ממשי שההנהגה הקיימת תעשה שימוש מוגבר בסמכויות שלטוניות שונות שאינן חיוניות כדי להשאיר חותם בטרם אמר העם את דברו בבחירות, ותעדיף אינטרס מפלגתי צר על פני אינטרס ציבורי רחב.

לפיכך, נקבע עיקרון בפסיקת בית המשפט שלפיו בתקופה של טרום-בחירות, על השלטון לפעול בריסון רב בהפעלת סמכויותיו השלטוניות, ולצמצמה למצבים מיוחדים של חיוניות ודחיפות.

האחריות להליך בחירות תקין – על המדינה, המפלגות, והאזרח

האחריות להבטחת הליך בחירות תקין וטהור מוטלת על המדינה, על המפלגות, ועל כל אזרח במדינה.

על המדינה לפעול ליישום הנורמות הנדרשות להבטחת טוהר הבחירות ותקינותן, ולהקפיד על אכיפה שוויונית של הדין ביחס לגילויי הפרה של דיני הבחירות. ועדת הבחירות המרכזית, אשר חבריה מייצגים את כלל סיעות הבית, ובראשה עומד שופט בית המשפט העליון, אמונה על אכיפת כללי הבחירות תוך ראיית האינטרס הציבורי הממלכתי הרחב בקיום הליך בחירות תקין והוגן.

האחריות לתקינות הבחירות מוטלת גם על המפלגות; עליהן להקפיד על שימוש במקורות כספיים מותרים בלבד לצורכי הבחירות, לנהל תעמולת בחירות תוך שמירה על כבוד האדם גם כשהוא יריב, ולהימנע מכל השפעה פסולה על הבוחר; עליהן להקפיד על הסדר הציבורי ואיכות הסביבה בניהול הבחירות, ולמנוע כל שיבוש והפרעה למהלכן.

כל אזרח הנוטל חלק בבחירות, בין כבוחר ובין כמועמד לבחירה, אחראי אף הוא להליך בחירות תקין. בעל זכות בחירה נושא עימו גם חובה אזרחית לממש את זכותו להשתתף בעיצוב פני ערכי המדינה והנהגת השלטון. מקורה של חובה זו אינו בחוק אלא באתיקה ציבורית החלה על כולנו. מי שאינו מממש את זכות הבחירה, מפר חובה אזרחית-אתית חשובה ביותר גם אם אינו צפוי לענישה על מחדלו. הבוחר והמועמד לבחירה אחראים לשמור על כללי השיח הפוליטי ועל דרכי התבטאות הוגנות השומרות על כבוד האדם, ועליהם להימנע מכל שיבוש במהלך התקין של הבחירות לכל אורכן.

תקינות הבחירות כמטרה משותפת של הדמוקרטיה המוסדית

השמירה על כללי הבחירות על כל דקדוקיהם, נועדה להשיג הגנה מהותית על האתיקה, השוויון וטוהר המידות בבחירות. היא נועדה לקיים ודאות ויציבות בהליך הבחירות. היא נועדה להגשים את תכליתה של הדמוקרטיה המוסדית הבנויה על רצונו האמיתי של העם. השגת תכלית זו משותפת לציבור הישראלי כולו, בלא הבדל גוון פוליטי, עדה או לאום, זהות דתית או חילונית, או הבדלים אישיים או חברתיים אחרים. היא ערך מהותי לפרט ולכלל כאחד.

יש לייחל לכך שהבחירות הקרובות תתנהלנה בדרך טהורה, תקינה וראויה אשר תשקף את בחירתו האמיתית והחופשית של הבוחר הישראלי בערכי היסוד של המשטר ובזהות ההנהגה שתיבחר להגשים את אותם ערכים. מי ייתן ויהיו בחירות אלה יום חג לדמוקרטיה הישראלית.

על בחירות דמוקרטיות בישראל כערך לאומי רונית לוי-שנור¹

בפתח הבחירות לכנסת ה-26 נשאלת שאלה שמעולם לא היתה עד כה מוטלת בספק: מה החשיבות של הבחירות לכנסת למדינת ישראל? מהו הערך החוקתי של הבחירות בישראל?

במשך עשרות בשנים היה רעיון הבחירות לכנסת מובן מאליו. ראשיתו בהכרזת העצמאות, שם נאמר כי מועצת המדינה הזמנית תפעל עד להקמת השלטונות ה**נבחרים** והסדירים, שיקבעו בהתאם לחוקה שתקבע על ידי האסיפה המכוננת ה**נבחרת**.²

כמה חודשים לאחר מכן, ב־18 בנובמבר 1948, בעצם ימי מלחמת הקוממיות, חוקקה מועצת המדינה הזמנית את פקודת הבחירות לאסיפה המכוננת, שהיו הבחירות הראשונות בישראל.³ ראשי מינהלת העם ראו חשיבות עצומה בקיום הבחירות, כתנאי להפיכתה של ישראל למדינה של ממש. כך, למשל, אמר דוד בן גוריון: "כולנו חיים באילוזה, שיש לנו מדינה. עדיין אין לנו מדינה ועלינו לעשות מאמץ גדול, מאמץ מלחמתי ולערוך מיפקד ורישום, שעד 1 באוקטובר יהיה לקיים

1 ד"ר רונית לוי-שנור היא מומחית למשפט ציבורי, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל אביב.

2 הברזה על הקמת מדינת ישראל, ע"ר התש"ח 1.

3 פקודת הבחירות לאסיפה המכוננת, התש"ט-1948 (להלן: פקודת הבחירות לאסיפה המכוננת).

את הבחירות [...] אם נספיק לקיים בחירות דימוקרטיות - נשפר מצבנו הפנימי והחיצוני".¹

בפקודה נקבע כי הבחירות תהיינה "כלליות, ישירות, שוות, חשאיות ויחסיות".² כן נקבע כי הזכות לבחור ולהיבחר תהיה לכל אדם אשר היה בשטח הבחירות במועד הקובע ונרשם ברישום התושבים,³ בכפוף לדרישות גיל מינימליות וכשירות מינימלית.⁴ הוראה זו הביאה בין השאר לכך שעוד טרם נקבעה אזרחות ישראלית, היו הערבים תושבי ישראל בעלי זכות בחירה והיבחרות, על אף המלחמה והמציאות הפוליטית של אותם הימים.⁵

במה שחסן ג'בארין כינה "הרגע ההובסיאני", השתתפו הערבים בהמוניהם בבחירות לאסיפה המכוננת בינואר 1949, אף הן בעצם ימי המלחמה, ושיעור ההצבעה בקרבם עמד על קרוב ל-79.3%⁶ מהגבוהים שנחזו אי פעם.

עיקרי ההוראות המקוריות מפקודת הבחירות לאסיפה המכוננת בנוגע לבחירות עוגנו לימים בחוק־יסוד: הכנסת, שנשמרו עד היום: הזכות לבחור ולהיבחר ושיטת הבחירות - כלליות, ארציות, ישירות, שוות, חשאיות ויחסיות.⁷ אף כי נקבע כי הוראה זו אין לשנות אלא ברוב חברי הכנסת,⁸ אין זה שריון של ממש: לכל קואליציה אמור להיות רוב שכזה. חוקתיות הבחירות עשויה להתערער בקלות יחסית.

חשש זה אינו בעלמא. החוקתיות של אופייה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, עומדת בשנים האחרונות תחת מתקפה. זאת, בין השאר, בשל הדחף לגיטימציה המתמשכת לבית המשפט העליון, ליו"ר ועדת הבחירות המרכזית,

1 פרטיכל ישיבת הממשלה הזמנית, 24 (8.8.1948).

2 ס' 3(א) לפקודת הבחירות לאסיפה המכוננת.

3 שם, בס' 4.

4 שם, בס' 5.

5 Osnat Akirav, *The First Period: 1949-1974*, in *PARLIAMENTARY REPRESENTATION OF POLITICAL MINORITIES: ARAB-PALESTINIAN LEGISLATORS IN ISRAEL* 97-123, 99 (Osnat Akirav ed. 2024), https://doi.org/10.1007/978-3-031-53250-4_4 (last visited Apr 14, 2026), גם הבחירות לכנסת השנייה, בשנת 1951, קדמו לקביעתה של אזרחות ישראלית בשנת 1952.

6 חסן ג'בארין "הנכבה, המשפט והנאמנות: הרגע ההובסיאני של הפלסטינים בישראל" **תיאוריה וביקורת** 42, 13 (2014).

7 ס' 5 לחוק־יסוד: הכנסת.

8 שם, בס' 4.

9 שם.

ליועצת המשפטית לממשלה ולמוסדות אחרים אשר תפקידם להבטיח את אופייה הדמוקרטי של המדינה. אך זאת גם בשל חוסר האיזון החוקתי שנוצר בשנים האחרונות בין הנורמות החוקתיות המפורשות המעגנות את אופייה הדמוקרטי של מדינת ישראל לבין אלה המעגנות את אופייה היהודי. עד לשנים האחרונות, כאשר הופיע עיגון חוקתי לאופיה היהודי של ישראל, הדבר נעשה בדרך כלל לצד המחויבות הכפולה – להיותה מדינה דמוקרטית.

כך היה, למשל, בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, הקובע כי "חוק יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוק יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית"¹⁰. כך גם בחוק יסוד: הכנסת, סעיף 4א, הקובע כי רשימת מועמדים לא תשתתף בבחירות לכנסת ולא יהיה אדם מועמד בבחירות לכנסת, אם יש במטרותיהם או במעשיהם "שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית"¹¹. גם עיגון דמוקרטי בלבד, ללא פן יהודי, נדיר שיופיע. כך קרה למשל בחקיקה תת-חוקתית, בחוק שירות הביטחון הכללי, כאשר נקבע כי מייעודי השירות לשמור על "סדרי המשטר הדמוקרטי ומוסדותיו"¹². התבטאותו מן העת האחרונה של ראש השב"כ "שאין לגרור את השב"כ למרחב הפוליטי"¹³, כמו גם כפיפותו לראש הממשלה,¹⁴ מעוררים קושי להסתמך על מקור זה.

אולם האיזון המסוים ברמה החוקתית בין המחויבויות לזהותה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית עומד באחרונה בפני ערעור. כך, בימיה האחרונים חוקקה הכנסת הנוכחית, בקולות הקואליציה בלבד, את חוק יסוד: לימוד תורה, שלפיו "לימוד התורה הוא ערך יסודי במורשת העם היהודי ובמדינת ישראל"¹⁵. קודם לכן, בשנת 2018, אישרה הכנסת, גם כן בקולות הקואליציה בלבד, את חוק יסוד: ישראל –

10 ס' 1א לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

11 ס' 7א לחוק יסוד: הכנסת.

12 ס' 7(א) לחוק שירות הביטחון הכללי, התשס"ב-2002 (להלן: "חוק שירות הביטחון").

13 נעה שפיגל "זיני בדיון על טוהר הבחירות: אל תגררו את שב"כ למרחב הפוליטי" **הארץ** (27.7.2026) <https://www.haaretz.co.il/news/elections/2026-07-27/ty-article/.premium/0000019f-a321-dcf3-a9df-a733bbff0000>.

14 ס' 4 לחוק שירות הביטחון.

15 הצעת חוק יסוד: לימוד תורה, ס"ח 3543.

מדינת הלאום של העם היהודי (להלן: חוק־יסוד: הלאום). חוק־יסוד: הלאום אינו מאזכר בכל צורה את אופייה הדמוקרטי של מדינת ישראל. יש בו עם זאת ביטויים רבים לאופייה הלאומי־יהודי של ישראל. בין השאר, יש בו תביעת ריבונות הצהרתית של העם היהודי על ארץ ישראל כמולדת היסטורית,¹⁶ וכן קביעה הצהרתית שישראל היא מדינת לאום יהודית שבה רק ללאום היהודי הזכות להגדרה עצמית לאומית.¹⁷ יש בחוק־יסוד: הלאום גם קביעה של מאפיינים ייצוגיים של המדינה המבטאים את אופייה הלאומי־יהודי - השם, הדגל, הסמל, ההמנון,¹⁸ השפה, הבירה,¹⁹ לוח השנה²⁰ ועוד - מתוך זיקה למסורת היהודית ומורשת ישראל. במישור האופרטיבי החוק קובע את מחויבותה של ישראל לזהותה הלאומית־יהודית במישורים של קליטת עלייה,²¹ מחויבות לשמירה על בני העם היהודי בתפוצות ולקשר עמם,²² וזיהוי של פיתוח התיישבות יהודית כערך לאומי.²³

השימוש בחוק־יסוד: לימוד תורה ובחוק־יסוד: הלאום במונחים "ערך יסודי" או "ערך לאומי" הינו שימוש חקיקתי נדיר. לא רק משום שבניגוד למקובל נחקקו חוקי יסוד אלה בקולות הקואליציה בלבד ותחת התנגדות מופגנת של האופוזיציה, אלא גם משום שעד למופעים חקיקתיים אלה לא הופיעו מונחים דומים בחקיקת יסוד. אף במסגרת חקיקה רגילה נעשה שימוש מוגבל ביותר במונח "ערך לאומי", אשר הופיע עד לאחרונה בחקיקה בעיקר בהקשר של חוק העתיקות ושל שימור היסטורי.²⁴

מכאן עולה, כי נוצר פער בין העיגון החוקתי המפורש של האופי היהודי של מדינת ישראל לאופייה הדמוקרטי. פער זה יש להשלים. הצעתי, הנדונה בימים אלה

16 ס' 1(א) לחוק־יסוד: ישראל - מדינת הלאום של העם היהודי.

17 שם, בס' 1(ב) ו־1(ג).

18 שם, בס' 2.

19 שם, בס' 3.

20 שם, בס' 8.

21 שם, בס' 5.

22 שם, בס' 6.

23 שם, בס' 7.

24 רונית לוין־שנור ואדם שנער "סעיף 7 לחוק יסוד הלאום - האם ניתן ליישב את המחלוקת?" **תרבות דמוקרטית** 140, 127 (2021).

במסגרת פרויקט "חוקה למולדת" של התנועה לאיכות השלטון, היא כי לחוקה שיש לפעול לכוננה תתווסף הוראה הצהרתית בנוסח הבא, המיועדת להבטיח את אופייה הדמוקרטי של ישראל ואת הערך החוקתי של בחירות, כפי שהיה מקובל בה מעם היווסדה:

"הבחירות כערך לאומי

מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית תקיים בחירות עתיות לכנסת המדינה רואה בזכות הדמוקרטיה לבחור ולהיבחר ערך לאומי ותפעל על מנת לעודד ולקדם את מימושה".

הוראה כזו, המתכתבת עם האופי החוקתי שהוענק בחקיקת היסוד לערכים הלאומיים של התיישבות יהודית ולימוד תורה, תאפשר להבטיח את שימורה החוקתי של ישראל כמדינה דמוקרטית המקיימת בחירות חופשיות ושוות, חשאיות ויחסיות.

**חטיבה שנייה –
התמודדות עם פגיעה
בטוהר הבחירות**

כפוליזם ומפת אתגרי טוהר הבחירות

יניב רוזנאי¹

יותר ויותר, דמוקרטיות מאוימות כיום לא (רק) על-ידי טנקים וחמושים העולים על מוסדות השלטון ואוסרים על פעילות האפוזיציה במדינה - אלא דרך פעולה מכוונת של נבחרי ציבור הפועלים לריקון מתוכן של ההליכים הדמוקרטיים שהביאו אותם לשלטון. בעוד הפיכות צבאיות מובילות לקריסה דמוקרטית, התהליכים המעוררים את החששות העמוקים כיום הם אלו של נסיגה דמוקרטית: כאשר ממשלות שנבחרו באופן דמוקרטי פועלות לריכוז כוח שלטוני בידיהן ולמיטוט מערך האיזונים והבלמים שמאפיין משטר דמוקרטי. כפי שסיכמו סטיבן לויצקי ודניאל זיבלט, שניים מהחוקרים המובילים של משבר הדמוקרטיה העכשווי: האיום המשטרי המשמעותי ביותר כיום מגיע מצד אלו "שמשתמשים בדיוק במוסדות הדמוקרטיה - באופן הדרגתי, סמוי, ואפילו חוקי - כדי לחסל אותה".²

כלל יסוד הוא שבדמוקרטיות מתקיימות בחירות חופשיות והוגנות - ובעוד הנסיגה הדמוקרטית לא נועדה לבטל את עצם קיומן של בחירות, מתקיימות במסגרתה

1 יניב רוזנאי הוא פרופ' אורח ע"ש לורנס ס. רוקפלר באוניברסיטת פרינסטון, פרופ' מן המניין בביה"ס הארי רדזינגר למשפטים ומנהל משותף של מרכז רובינשטיין לאתגרים חוקתיים, אוניברסיטת רייכמן.

2 STEVEN LEVITSKY & DANIEL ZIBLATT, HOW DEMOCRACIES DIE 8 (2019)

פעולות המובילות לפגיעה אנושה בהוגנות ובתחרותיות שלהן. פגיעה זו מטרתה להעניק יתרון מובנה לשליטים: למשל דרך מאבק בארגוני חברה אזרחית שאינם תומכים בממשלה, ארגון מחדש של כלי התקשורת במטרה ליצור יתרון בשיח הציבורי לעמדת השלטון, השפעה על המסרים הנלמדים במערכת החינוך והמועברים במוסדות תרבות, או שימוש בכלים משפטיים שנועדו להרתיע יריבים פוליטיים מלהתמודד בבחירות נגד השליטים. בהמשך, לא פעם מגיעה גם פגיעה ישירה בטוהר הבחירות בכלים שנועדו להעצים את קולם של תומכי המשטר, באמצעות ניסיון לפגוע בשיעור ההצבעה בקרב תומכי האופוזיציה או באמצעות שינויים בשיטת הבחירות לטובת השלטון.³

אם להשתמש בדוגמה מעולם הספורט, לא מדובר בביטול משחק כדורגל והצהרה מראש על הזוכה - אלא "רק" בהחלטה שהקבוצה היריבה תשחק עם 10 במקום 11 שחקנים, שהשער שלה יהיה רחב בעשרה סנטימטרים, ושהשופט ימונה על-ידי הקבוצה השנייה. זה לא אומר שלפעמים הקבוצה היריבה לא תנצח, אבל היא תצטרך להתגבר על מכשולים רבים בדרך. התחרות מתקיימת, אבל באופן לא הוגן.

מנהיגים פופוליסטיים מתעקשים לתאר את מדינתם כדמוקרטיה לא-ליברלית, כמו בנאום המפורסם שנשא ויקטור אורבן לאחר בחירתו לראשות הממשלה בהונגריה: לצד דחיית הליברליזם, חשוב היה לו להדגיש שהונגריה עודנה דמוקרטית.⁴ ואילו איילת שקד, שרת המשפטים לשעבר, ביקשה לדחות את תפיסת הדמוקרטיה המהותית אותה קידם פרופ' אהרן ברק ולקדם את הרעיון של דמוקרטיה פורמאלית.⁵ לעניות דעתי, אין ליפול לרטוריקה זו משני טעמים עיקריים: בראש ובראשונה, אפילו ההיבט הכי פורמלי או פרוצדורלי של דמוקרטיה - בחירות, כולל ערכים ליברליים (או: מהותיים). כדי שבחירות תהיינה הוגנות ותחרותיות חייבים חופש ביטוי, חופש התאגדות, שוויון, זכות לחיים, שלטון חוק ופיקוח שיפוטי (ברומניה,

3 דוגמאות נוספות מוצגות בספרה של קים ליין שפלי, **רודנות בחסות החוק** (תרגום: מיטל שרון, עריכת התרגום: טל ויינשטראוב, 2023). להרחבה, למשל, לגבי הונגריה, ראו Kim Lane Scheppelle, *How Viktor Orbán Wins*, J. OF DEMOCRACY 45-61 (2022).

4 Prime Minister Viktor Orbán's Speech at the 25th Bálványos Summer Free University and Student Camp, WEBSITE OF THE HUNGARIAN GOV'T (July 30, 2014), <https://shortlink.win/1DRQm>.

5 ראו, למשל, טובה צימוקי "שקד נגד אהרן ברק: דרכן מביאה אותנו למחוזות עריצות המיעוט" (ynet (4.8.2018). <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5083444,00.html>

בית המשפט ביטל את הסיבוב הראשון בבחירות לנשיאות בשל התערבות רוסית).⁶ דמוקרטיה יכולה להיות יותר ליברלית או פחות ליברלית, אולם אין דבר כזה דמוקרטיה לא ליברלית. בנוסף, מה שמעניין את השלטון הפופוליסטי בסופו של יום זה הנצחה שלטונית – כלומר, להישאר בשלטון.⁷ לכן, שליטים פופוליסטיים לא מהססים לפני שהם משחקים עם כללי הבחירות באופן שיהפוך אותן לפחות תחרותיות ויטה אותן לטובתם. וזו גם הסכנה המצויה לפתחנו, כאן בישראל, לקראת הבחירות.

מהם האתגרים הצפויים לטוהר הבחירות?

ראשית, ניסיונות לשנות את דיני הבחירות לטובת הקואליציה. חשבו על חוקים הנוגעים לשינויים באחוז החסימה,⁸ הרחבת עילות הפסילה של מועמדים ורשימות,⁹ הורדת גיל ההצבעה,¹⁰ חוק "בנט" שאמור היה להגביל אותו מלהתמודד¹¹ ועוד. הצעות אלו ואחרות עלו על סדר יומה של הכנסת. כעניין עקרוני, סבורני שבשנת בחירות, כאשר השחקנים הפוליטיים אינם פועלים מאחורי מסך בערות אין לגעת בחוקי הבחירות (בכפוף למספר חריגים, למשל הצעות שמגיעות מוועדת הבחירות המרכזית ונדרשות לצורך ניהול תקין של הבחירות).¹² ככל שמועד הבחירות מתקרב ולאחר כניסתה של הכנסת לפגרת בחירות, סיכון זה נחלש.

ההצעות לעיל לא הבשילו לכדי חקיקה, אולם כאשר ועדת הבחירות המרכזית ביקשה להמשיך עם ההסדר החוקי לפיו מוצבות קלפיות בבתי אבות, הסדר שהיה

6 ראו Madalin Necsutu & Anthony Faiola, *Romanian court annuls presidential vote after Russian interference claims*, THE WASHINGTON POST (Dec. 6, 2024), <https://www.washingtonpost.com/world/2024/12/06/romania-court-annuls-presidential-election/>.

7 על החשיבות של החלפה שלטונית ראו את הספר שראה אור לאחרונה: ANTONIOS KOUROUTAKIS, *ROTATION: Of Power – A Theory of Democratic Competition* (2026).

8 הצעת חוק הבחירות לכנסת (תיקון – אחוז החסימה), התשפ"ה-2025, פ/5873/25.

9 הצעת חוק-יסוד: הכנסת (תיקון – הרחבת העילות למניעת השתתפות בבחירות), פ/229/24.

10 הצעת חוק-יסוד: הכנסת (תיקון – מתן זכות בחירה מגיל 17), פ/4982/20.

11 ראו הצעת חוק מימון מפלגות (תיקון – אחריות יושב ראש מפלגה לחובות סיעה שחדלה להתקיים), התשפ"ה-2025. לקריאה נוספת ראו אסף שפירא ועמיר פוקס "הצעת חוק מימון מפלגות ("חוק בנט") – המכון הישראלי לדמוקרטיה", 26.10.2025, <https://www.idi.org.il/knesset-committees/61927>.

12 ראו יניב רוזנאי וגיל גן-מור "האיסור על שינוי דיני הבחירות בשנת בחירות" ICON-S-IL Blog (30.11.2025) <https://israeliconstitutionalism.wordpress.com/2025/11/30/30112025>.

זמני ושהחל בתקופת הקורונה, הקואליציה סירבה, בשל ההערכה הפוליטית שלפיה ציבור הקשישים שנמצא בבתי אבות מצביע ברובו למפלגות האופוזיציה.¹³ ההחלטה לא להאריך את ההסדר הזמני נבעה משיקול פוליטי צר של מה יקנה לקואליציה יתרון בבחירות.¹⁴

שנית, פסילת מועמדים ורשימות. כבר היום סעיף 7א ל"חוק-יסוד: הכנסת" מאפשר פסילה של מועמדים ורשימות השוללים את קיומה של המדינה כיהודית ודמוקרטית, מסיתים לגזענות או תומכים בטרור או במאבק מזוין נגד המדינה.¹⁵

הסדר זה מבוסס על הרעיון של דמוקרטיה מתגוננת, שהפך בישראל ליהודית ודמוקרטית מתגוננת. אולם, יותר מכך, רעיון זה הפך בישראל לכלי תעמולה עבור מפלגות. כל בחירות מתנהל סוג של קרקס שחוזר על עצמו: ועדת הבחירות, שהיא גוף פוליטי המשקף את יחסי הכוחות בכנסת, פוסלת מועמדים ובית המשפט העליון מבטל פסילות למעט מקרים קיצוניים, כדי לשמור על הזכות לבחור ולהיבחר.¹⁶ החידוש הפעם הוא שבפעם הראשונה יש בבית המשפט העליון רוב שמרני ולא בטוח כיצד יגיב לפסילות, במיוחד אחרי טבח 7 באוקטובר. כמו כן, ייתכנו ניסיונות פסילה של חברי הכנסת מהימין שקידמו מהלכים לפגיעה קשה בדמוקרטיה ומאפייניה, ניסיונות לפסול מועמדים שקראו בתקופת המחאה נגד ההפיכה המשטרית לאי-התנדבות או לסרבנות, וכן, אנו צפויים לראות ניסיונות פסילה של כמה שיותר רשימות מועמדים מהחברה הערבית כדי להביא לדה-לגיטימציה ולדיכוי הצבעה בחברה הערבית.

13 ראו אמיר אטינגר "חרף המלצת ועדת הבחירות: הקואליציה התנגדה להצבת קלפיות בבתי אבות" *ynet* (1.7.2026) <https://www.ynet.co.il/news/article/h1ylo8fmfe>.

14 יניב רוזנאי וגיל גן-מור "הקואליציה לא רוצה שהדקנים יצביעו." *N12* (7.7.2026) https://www.mako.co.il/news-columns/2026_q3/Article-9d44d6672b83f91026.htm.

15 ראו למשל מיכל שמיר וקרן מרגל "תפיסות איום ופסילות רשימות ומועמדים לכנסת – מירדור ועד בחירות 2003" *משפט וממשל* 119 (2005); עדי גל ומרדכי קרמניצר *פסילת רשימות ומועמדים – הגנה על הדמוקרטיה או פגיעה בה?* (2019). לסקירה עדכנית ראו גיל גן-מור ויניב רוזנאי "מדמוקרטיה מתגוננת להטיית בחירות? טרנספקטיבה על סעיף 7א לחוק-יסוד: הכנסת, 40 שנה אחרי חקיקתו" *ICON-S-IL Blog* (27.11.2025) <https://shortlink.win/1y6v->.

16 ראו אופיר חדד ועמיר פוקס "פסילת רשימות ומועמדים לקראת הבחירות לכנסת ה-26" *המכון הישראלי לדמוקרטיה* (31.8.2026) <https://www.idi.org.il/articles/65951>; יניב רוזנאי "הקרקס הפוליטי שחוזר בכל בחירות – וכולם יודעים איך הוא יסתיים" *N12* (16.9.2026), https://www.mako.co.il/news-columns/2026_q3/Article-2c899f14749a0a1027.htm?utm_source=AndroidNews12&utm_medium=Share.

מה שמביא אותי **לנקודה השלישית: דיכוי הצבעה**. הקואליציה יודעת שאחוז הצבעה נמוך בחברה הערבית יסייע לה להישאר בשלטון. לכן, היא עלולה לעשות כמה שיותר דה-לגיטימציה לחברי הכנסת מהחברה הערבית (בסגנון הכרזה על רע"ם כארגון טרור, כפי שפורסם) כדי להביא לדיכוי הצבעה ביום הבחירות עצמו. זוכרים את פרשיות המצלמות בקלפיות? גם אז המטרה הייתה להרתיע בוחרים מלהגיע לקלפיות.¹⁷

רביעית, דה-לגיטימציה לוועדת הבחירות. לקראת הבחירות, צפוי מסע דה-לגיטימציה לוועדת הבחירות המרכזית, שכבר החל. כך, למשל, בראיון בערוץ הכנסת, ח"כ אושר שקלים מהליכוד אמר כי הוא "לא סומך על סולברג", יו"ר ועדת הבחירות המרכזית.¹⁸ מפלגת הליכוד, באמצעות עו"ד אילן בומבך, עתרה לבג"ץ בטענה כי לסימינובסקי חסר ניסיון רלוונטי בתחום דיני הבחירות וכי נפלו פגמים בהרכב הוועדה הבוחרת, עתירה שנדחתה על הסף כאשר השופטים קבעו כי לא נפל כל פגם בהליך בחירתה וקבעו כי על הליכוד לשלם הוצאות משפט.¹⁹ לאחר מינויו של עו"ד דין ליבנה כמ"מ מנכ"ל ועדת הבחירות, עו"ד גיא בוסי טען בראיון רדיו כי "מערכת הבחירות הוכרעה לאחר שמונה לתפקיד מנכ"ל ועדת הבחירות המרכזית אדם שאמר שנתניהו לא יקבל את תוצאות הבחירות [...] לדבריו, "אדם שמאל קיצוני שרק לפני שבועיים הוא אמר בקולו באיזה צד הוא נמצא - אוי ואבוי".²⁰ אלו הבלים כמובן, הן מפני שדעותיו הפוליטיות של עו"ד ליבנה אינן ידועות, הן מפני שעו"ד ליבנה לא אמר שנתניהו לא יקבל את תוצאות הבחירות, והן מכיוון שעו"ד ליבנה - עד לאחרונה היועץ המשפטי של ועדת הבחירות - ניהל בתפקיד זה את כל מערכות הבחירות של השנים האחרונות ועשה זאת ביושרה ובממלכתיות, ולכן

17 ראו עמנואל הירשפלד טרכטינגוט "בחירות על תנאי: פסילת רשימות, דיכוי השתתפות ומה שביניהם" תכלית **המכון למדיניות ישראלית** (24.12.2025) <https://www.tachlith.org.il/party-list-ban>. דיכוי הצעה יכול להיות במגוון דרכים, ישירות ועקיפות. ראו למשל *Ann Ravel, A New Kind of Voter Suppression in Modern Elections*, 49 U. OF MEM. L. REV. 1019 (2018-2019); Gilda R. Daniels, *Ending the Cycles of Voter Suppression*, 60 HARV. C. R. 373 (2025).

18 ערוץ כנסת 99 (@KnessetTV) ח"כ אושר שקלים על פניית רה"מ לוועדת הבחירות המרכזית: "לא סומך על סולברג" **יוטיוב** (18.3.2026) https://www.youtube.com/watch?v=CV_zVPyRZXE.

19 בג"ץ 50052-03-26 **הליכוד - תנועה לאומית ליברלית נ' יו"ר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-26** (בנו 20.5.2026).

20 חדשות סרוגים "הבכיר טוען: 'מערכת הבחירות הוכרעה אתמול'" **סרוגים** (11.5.2026) <https://shortlink.win/1DSwD>.

אין מקום להטלת דופי כזו. אולם זו השיטה. באופן דומה, בחלק פתוח לתקשורת בדיון מיוחד של ועדת המשנה למודיעין של הכנסת בנושא החשש מהתערבות זרה בבחירות, יושב ראש הוועדה, חבר הכנסת בועז ביסמוט, מתח ביקורת על מינויים שנעשו בוועדת הבחירות המרכזית, ואמר כי "שורת המינויים התמוהה מעוררת שאלות ומחייבת הסברים".²¹ בדיון עצמו לא התבקשו כל הסברים, אך אמירה זו מצטרפת ליתר המהלכים שתכליתם לעשות דה-לגיטימציה לוועדת הבחירות המרכזית ולפגוע באמון הציבורי בה.

חמישית, שיבושים שונים ביום הבחירות עצמו. חשש מרכזי לטוהר הבחירות הוא שיבושים וזיופים בקלפיות. היזכרו למשל בסיפור בקלפי בכסרא-סמיע שבה התוצאות הוטו למספרים העגולים והיפים - 350 קולות לליכוד, 100 לכחול לבן, 50 לש"ס וכו'.²² או חשש מחבורות דוגמת הכנופיות של מרדכי דוד, שיגיעו לקלפיות ביישובים ליברלים ויחלו באלימות ובהטרדה שתרתיע בוחרים מלהגיע לקלפי, או חסימות בדרכים מרכזיות. בברזיל, למשל, המשטרה חסמה אנשים מלהגיע לקלפיות באזורי הבחירה של לולה, יריבו הפוליטי של בולסונארו.²³ שיבושים נקודתיים במוקדים רבים, גם קלים, עשויים להשפיע על תוצאות הבחירות. יש כ-12,500 קלפיות בישראל.²⁴ מספיק שיש מרמה של 10 קולות בכל קלפי וקיבלנו 125,000 קולות - סדר גודל של כשלושה מנדטים שעשויים להכריע את הבחירות.

שישית, ניסיונות להשפעה לא הוגנת על התודעה באמצעות פייק. זהו אולי החשש המרכזי בבחירות הנוכחיות. היו כבר "פייקים" בבחירות עבר דוגמת "הערבים נעים בכמויות אדירות לקלפיות" של נתניהו,²⁵ או אלפי המסרונים שהופצו בבחירות

21 "ביסמוט: שורת מינויים תמוהה בוועדת הבחירות מחייבת הסברים; סולברג: אנשי מקצוע מצוינים" **זמן ישראל** (27.7.2026) <https://www.zman.co.il/live/707850>

22 רועי ינובסקי "חקירת הזיופים בבחירות: ראיות לזיופים פליילים בשתי קלפיות" **כאן** (26.8.2019) <https://www.kan.org.il/content/kan-news/politic/315025>

23 Gabriel Stargardter, *Brazil highway police blockades fan voter-suppression fears*, REUTERS (Oct. 30, 2022), <https://www.reuters.com/world/americas/brazil-highway-police-blockades-fan-voter-suppression-fears-2022-10-30/>

24 ראו "מידע לבוחר" **ועדת הבחירות המרכזית לכנסת** (30.1.2023) <https://www.gov.il/he/pages/26elections-info>

25 בנימין נתניהו (@Netanyahu) **פייסבוק** (17.3.2015) <https://www.facebook.com/Netanyahu/videos/10152778935532076>

האחרונות שקראו להצביע "ב" לבן גביר, אלא שהאות "ב" שויכה בכלל לפתק ההצבעה של הבית היהודי.²⁶ אולם התפתחות הדיפ-פייק - או "נחזות עמוקה" כלשון המחקר²⁷ - באמצעות בינה מלאכותית יוצרת סכנה דרמטית להשפעה לא הוגנת על התודעה ולהטעיית בוחרים. אלו הן הבחירות הראשונות בישראל בעידן של בינה מלאכותית יוצרת ואנו רואים כבר את השימוש הנרחב שמתמודדים שונים עושים בה לצרכי תעמולה. כך, למשל, הליכוד הפיץ לאחרונה ברשתות שלו תמונה מזויפת של מנהיגי הרשימה הערבית המשותפת מחזיקים ידיים אליה צירף את בנט ולפיד.²⁸

יו"ר ועדת הבחירות סולברג, קבע בצדק שעל הליכוד להסיר מהחשבונות שלו ברשת החברתית את התמונה.²⁹ סולברג ציין כי אילו היה ציון ברור וגלוי שהתמונה היא עיבוד שלא משקף מציאות זה יכול היה לנטרל את ההטעיה.³⁰ עם זאת, השופט סולברג נמנע מלקבוע שיש חובת ציון כללית על תוצרי בינה מלאכותית (כפי שביקשו מומחי טכנולוגיה ומשפט בחו"ד שהגישו לוועדה).³¹ שימוש בבינה מלאכותית יוצרת כדי להטעות בוחרים הולך להיות מכת הבחירות. דמינו סרטון של השופט סולברג מתריע בפני בוחרים ברמת השרון על מטעני חבלה שהוטמנו בקלפיות ומבקש מהם לא לצאת להצביע, או על סרטון שיציג את הערבים נוהרים לקלפיות בטנדרים של חמאס, את גדי איזנקוט מבטיח בקולו הקמת מדינה פלסטינית ועוד. לכן, טוב עשתה הכנסת כשקבעה לאחרונה בחוק, ביוזמת ועדת הבחירות המרכזית, כי תעמולת בחירות שנוצרה או נערכה באמצעות בינה מלאכותית תחויב בסימון ברור וגלוי, כדי למנוע הטעיה.³² הוראה זו מהווה צעד

26 לירן לוי "3 נחקרו בחשד להפצת מסרונים ביום הבחירות שקראו להצביע בן גביר עם פתק של הבית היהודי" **Ynet** (3.11.2022) <https://www.ynet.co.il/news/article/sjmkuyzrs>

27 ראו ס' 2א2 לחוק הבחירות (דרכי תעמולה), התשי"ט-1959.

28 תהילה שוורץ אלטשולר "התמונה המזויפת של בנט ולפיד: כך נראית תעמולת בחירות בעידן הפברוק" **המכון הישראלי לדמוקרטיה** (27.1.2026) <https://www.idi.org.il/articles/63261>

29 תב"כ 15/26 מפלגת "בנט 2026" נ' הליכוד - תנועה לאומית ליברלית, פס' 19 לפסק הדין של המשנה לנשיא סולברג (נבו 12.2.2026).

30 שם, בפס' 18.

31 חוק הבחירות לנכנסת העשרים ושש (הוראות מיוחדות ותיקוני חקיקה), התשפ"ו-2026, ס"ח 762.

32 לעיל ה"ש 30.

חשוב, גם אם לא מספיק, בהתמודדות עם אתגרי הבינה המלאכותית בתקופת הבחירות. לאתגרים אלו חייבים להתכונן מראש. לא מספיק להגיב להם בזמן אמת אחרי שהנזק התודעתי נעשה.

שביעית, ולבסוף, חשש עיקרי הוא ערעור האמון בתוצאות הבחירות. כאשר ויקטור אורבן, מנהיג מפלגת הימין הפופוליסטי פידש בהונגריה, הפסיד בבחירות ב-2002, הוא מיהר להטיל ספק בתוצאות הבחירות – "האומה לא יכולה להיות באופוזיציה".³³ אם השליט הפופוליסט טוען שהוא – ורק הוא – מייצג את העם, העם לא יכול להפסיד בבחירות. ראינו כבר בארצות הברית של טראמפ ובברזיל של בולסונארו, דמויות שראש הממשלה נתניהו אוהב לשאוב מהן השראה, ניסיונות להביא לאי-הכרה בתוצאות הבחירות. אין סיבה לחשוב שזה לא יקרה בישראל.

יהיו בחירות. השאלה היא איך הן יתקיימו ואם הן תהיינה בחירות, הוגנות ותחרותיות. עלינו להיות מודעים לסכנות ולהתכונן אליהן. אוריינות ומודעות ציבורית הן כנראה הדבר החשוב ביותר. להכיר את הסכנות האפשריות זו תחילת הדרך להתמודד עימן. **יש לנו דמוקרטיה אחת – בואו נשמור עליה.**

33 ראו, 296, GERMAN L. J. 2019, 299. Gábor Halmai, *Populism, Authoritarianism and Constitutionalism*, 20 (2019).

גבולות הסמכות של הכנסת בקביעת "כללי המשחק" בתחום הבחירות לכנסת

ברק מדינה¹

אתגר מרכזי בתחום ההסדרים הנוגעים לבחירות לכנסת הוא החשש מפני שימוש לרעה בסמכותה של הכנסת לשם שינוי כללי המשחק, באופן שיטיב עם אינטרסים של הרוב הקואליציוני בכנסת היוצאת. זהו חשש שהתממש לא אחת, ובפסיקה נקבעו הלכות שנועדו להתמודד איתו. עקרון היסוד בעניין זה הוא המגבלה הקבועה בסעיף 4 לחוק² היסוד: הכנסת, שלפיו הכללים העוסקים בבחירות לכנסת צריכים להבטיח שהבחירות יהיו, בין היתר, "כלליות, שוות וחשאיות". בית המשפט קבע, תחילה בפרשת **ברגמן** (1969): ומאז בשורה של מקרים, כי לאור ניגוד העניינים המוסדי של הכנסת בקביעת הכללים הנוגעים לבחירות, סמכות החקיקה שלה מוגבלת מכוח הוראה זו. תחילה הוחלה בעניין זה רק מגבלה הליכית - תנאי לתוקפו של חוק שפוגע באחד מעקרונות היסוד של הבחירות הוא שתמכו בו לפחות 61 חברי כנסת³; ומאוחר יותר, משהתברר שאין די במגבלה ההליכית, שכן היא אינה מונעת מן הרוב הקואליציוני להשיג את מבוקשו, נקבעה, בדרך של פרשנות,

1 פרופ' ברק מדינה, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים.

2 בג"ץ 98/69 **ברגמן נ' שר האוצר**, פ"ד כג(1) 693 (1969).

3 שם, בעמ' 701.

גם מגבלה מהותית – תנאי לתוקפו של חוק הוא שהפגיעה באחד מעקרונות היסוד היא מוצדקת בנסיבות העניין ("פסקת הגבלה משתמעת"). דוגמה מרכזית לכך היא ההחלטה בפרשת **גוטמן** (2014),¹ באשר להעלאת אחוז החסימה בבחירות לכנסת.

אולם, הניסיון שנצבר בשנים האחרונות מחייב להרחיב את תחולתה של המגבלה הזו על סמכותה של הכנסת (ועל זו של ועדת הבחירות המרכזית לכנסת, שבה מכהנים נציגי הסיעות בכנסת היוצאת). סוגיה מרכזית היא מצבים שבהם השימוש לרעה בסמכות הכנסת (ובסמכות ועדת הבחירות המרכזית) לקבוע את כללי המשחק נעשה דווקא על דרך מחדל, כלומר בהימנעות מקביעת הסדרים שהם הכרחיים כדי להבטיח שהבחירות לכנסת יהיו הוגנות. בעניין זה נחוצה הרחבה של מגמה שכבר מסתמנת בפסיקה, בשני היבטים: האחד, במישור המוסדי, נדרשת הכרה בסמכויות נרחבות יותר, בדרך של פרשנות, של יושב־ראש ועדת הבחירות, שהוא שופט בית המשפט העליון, לצד הכרה בסמכות פיקוח של בג"ץ. היבט שני הוא במישור המהותי – יש להכיר בכך שפגיעה בשוויון ובהגינות הבחירות עלולה להיגרם לעיתים גם בשל הימנעות מקביעת מגבלות, ולפיכך לפרש את הדין כמטיל חובת פעולה על הגורמים המוסמכים. אדגים זאת בקצרה בהתייחס למספר סוגיות.

סוגיה אחת היא הבטחת הנגישות של הקלפיות. מדינת ישראל מאופיינת ברמת נגישות נמוכה, בשל האיסור על הצבעה באמצעות הדואר או מחו"ל וההכרח להצביע בקלפי שבמקום המגורים הרשום של הבוחר. מעת לעת נוהגת הכנסת להרחיב את הנגישות, למשל באמצעות הכרה באפשרות להצביע בבתי אבות, אך ההחלטות בעניין זה נעשות אד הוק, לפי הערכת הרוב הקואליציוני האם הדבר עולה בקנה אחד עם האינטרסים הצרים שלו או לא. אין לכך מקום. יש לקבוע שמוטלת על יו"ר ועדת הבחירות החובה לקבוע הסדרים שיבטיחו הנגשה רבה ככל האפשר של הזכות לבחור, אף אם הכנסת בחרה להימנע מכך. בסוגיה

1 בג"ץ 3166/14 גוטמן נ' היועץ המשפטי לממשלה, פס' 16 לפסק הדין של השופט ג'ובראן (נבו 12.3.2015).

זו לא נדרשה הכרעה שיפוטית, בעקבות יוזמתה הראויה של ועדת הבחירות לכנסת ה-26, להציב קלפיות בעשרות מוסדות לדיור מוגן, במסגרת סמכותה לקבוע את מיקום הקלפיות.² ראוי לקבוע בעניין זה הלכה עקרונית, בדבר חובתה של ועדת הבחירות לפעול להבטחת הנגישות של מקומות ההצבעה. סוגיה שנייה היא השימוש בתוכנות למעקב אחר מצביעים, שנועדו לאפשר למפלגות לפנות ביום הבחירות אל מצביעים שטרם הצביעו. השימוש בתוכנות אלה

פוגע קשות בחשאיות הבחירות ובזכותו של בוחר שלא להצביע בבחירות. גם כאן, הימנעות הכנסת מקביעת הגבלות מפורשות בעניין אינה מקרית. זהו מקרה נוסף שבו הסמכות לקבוע הסדרים בעניין מוטלת על יו"ר ועדת הבחירות לכנסת, כפי שעשה בכל הקשור לצילום וידאו בתחום הקלפי. הותרת העניין להחלטת הכנסת, באופן שהימנעותה מהטלת מגבלות מתפרשת כ"הסדר שלילי", אינה מוצדקת. מוטלת היתה על יו"ר הוועדה חובת פעולה בעניין, כפי שאכן נעשה.³

סוגיה שלישית עניינה תעמולת הבחירות. חוק הבחירות לכנסת (דרכי תעמולה) אינו מסדיר מפורשות, בכוונת מכוון יש לשער, היבטים של שימוש בבינה מלאכותית בתעמולת הבחירות. כידוע, יש סיכון ממשי להטעיית הבוחרים, באמצעות כלים טכנולוגיים (שתוצאתם מכונה deep fake), שמייחסים למועמדים עמדות מסוימות, באופן כוזב. גם כאן, מוטלת על יו"ר ועדת הבחירות, ובמידת הצורך על בג"ץ, בביקורת שיפוטית על מעשיו ומחדליו של יו"ר הוועדה, לקבוע הגבלות מפורטות בעניין. בין היתר, הכרחי לחייב לסמן בבירור תעמולת בחירות שנעשתה או נערכה באמצעות כלי בינה מלאכותית; לאסור התחזות לאחר במסגרת תעמולת בחירות, באמצעות שימוש בכלים של בינה מלאכותית באופן שעלול להטעות (בין היתר, בדרך של פירוש מרחיב של סעיף 13 לחוק דרכי תעמולה); ויש לאסור שימוש בכלי סייבר התקפיים על מנת לגנוב או לשבש מידע. יש להכיר בכך שליו"ר ועדת הבחירות סמכות טבועה (ברוח קביעה בעניין בפרשת **תנועת חרות** (2003)⁴), לשם הבטחת הגינות הבחירות, שבנסיבות העניין היא, כאמור, בגדר סמכות חובה.

2 בג"ץ 50009-07-26 לוי נ' ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת (החלטה, נבו 17.8.2026).

3 ה"ש 17/26 בעניין בן מאיר (4.8.2026); ה"ש 17/26 בעניין סיעת הליכוד – תנועה לאומית ליברלית (16.8.2026).

4 בג"ץ 212/03 חרות התנועה הלאומית נ' יו"ר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השש-עשרה, פ"ד נד(1) 750 (2003).

הוראות ברוח זו נקבעו בשנת 2026 עם חקיקת סעיף 2א2 לחוק הבחירות (דרכי תעמולה), התשי"ט-1959, המחייב סימון תעמולת בחירות שנעשתה באמצעות "נחזות עמוקה", ובכללים שפרסם יו"ר ועדת הבחירות בעניין.⁵ עם זאת, ההחלה של סייגים אלה רק על תעמולת בחירות שמפרסמת רשימת מועמדים או גוף הקשור לסיעה, עלולה להותיר פתח רחב מדי לפרסומים מסוג זה שאינם נתונים לפיקוחה של ועדת הבחירות ולהביא להטעיית הציבור.

סוגיה רביעית עניינה שלילת הזכות להיבחר. הדין הקיים מעניק את הסמכות לוועדת הבחירות המרכזית (סעיף 7א לחוק יסוד: הכנסת), שלאור הרכבה הפוליטי, מצויה בניגוד עניינים מוסדי מובהק. בית המשפט נוהג להחיל בעניין זה ביקורת שיפוטית קפדנית (ובעניין פסילת מועמדים, נדרש גם אישורו של בית המשפט לפסילה). עם זאת, אין נוהגת בהקשר זה כמעט כלל החלה של דרישת השוויון בבחירות, בדרך של בחינת ההצדקה לפסול מועמדים ורשימות מסוימים אך לא אחרים, הנמנים עם סיעות הקואליציה היוצאת. בהקשר זה הכרחי להרחיב את דרישת השוויון ולבחון לא רק האם יש הצדקה לפסילת מועמדים שנפסלו אלא האם המדיניות שהוחלה בעניין זה היא מפלה. אין המדובר בסוגיה תיאורטית, שכן רבים מחברי הקואליציה

הנוכחית, ובהם שרים, פועלים בנחישות לפגיעה בזהותה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית, בדרך של כפירה בשלטון החוק ובעצמאות הרשות השופטת. החלטה של ועדת הבחירות המרכזית לפסול מועמדים או רשימות מסיעות האופוזיציה תחייב לבחון לא רק האם ההחלטה לגופה מוצדקת אלא גם האם המחלל להחיל דין דומה על מועמדים מסיעות הקואליציה היוצאת אינו פוגע בשוויון הבחירות.

סוגיה חמישית היא זו של הקביעה האם חבר־כנסת "פרש מסיעה", לעניין זכותו להיות מועמד בבחירות הבאות ברשימה שכבר מיוצגת בכנסת היוצאת. המדובר במצבים שבהם חבר כנסת פועל בניגוד לעמדת סיעתו, בתמורה להבטחה למינוי בממשלה או לשריון מקום ברשימת המועמדים לכנסת. קביעה שההחלטה האם ח"כ "פרש מסיעה" מסורה לוועדת הכנסת או לוועדת הבחירות (כפי שנקבע

5 כללי הבחירות (דרכי תעמולה) (עמידה בחובת הגילוי לגבי תעמולת בחירות שהיא נחזות עמוקה), התשפ"ו-2026, ק"ת תשפ"ו 2468.

בפרשת שיקלי (2022),⁶ עלולה לרוקן מתוכן את המגבלה שנקבעה בעניין זה בסעיף 6א לחוק-יסוד: הכנסת. הכרחי לפרש את החוק כך שהסמכות בעניין מסורה ליו"ר ועדת הבחירות ונתונה לביקורת שיפוטית, גם במצבים של מחדל, כלומר כאשר הגורמים הפוליטיים נמנעו מלקבוע שמדובר ב"פרישה מסיעה".

לבסוף, סוגיה חשובה במיוחד היא זו של אישור תוצאות הבחירות. בחוק הבחירות לכנסת [נוסח משולב], התשכ"ט-1969 נקבע כי "משנסתיימה ספירת הקולות ותוך [שמונה ימים ממועד הבחירות], תפרסם הוועדה המרכזית את תוצאות הבחירות" (סעיף 84(א)). לאור העובדה שבועדה יש כאמור רוב לנציגי הקואליציה בכנסת היוצאת, יש להתמודד עם החשש שהרוב בוועדה יסכל את פרסום התוצאות, אם יתברר שהקואליציה הפסידה בבחירות. בהקשר זה נדרש להבהיר כי סמכותה זו של הוועדה היא סמכות חובה. חברי הוועדה רשאים להגיש לבית המשפט ערעור בחירות (סעיף 86 לחוק הבחירות לכנסת). מניעת פרסום התוצאות תהיה בבחינת שימוש לרעה בסמכותם, ובמקרה כזה יהיה מקום לקבוע שדי בפרסום התוצאות על-ידי יו"ר הוועדה.

לסיכום, סוגיית קביעת "כללי המשחק" הנוגעים לבחירות לכנסת היא מורכבת: מצד אחד, יש מידה לא מבוטלת של שיקול דעת בקביעת הכללים, ומוטב שזה יופעל על-ידי נציגי הציבור. מצד שני, בהינתן התרבות הפוליטית שהובילה הקואליציה בכנסת ה-25, יש להכיר בכך שהחשש מפני שימוש לרעה בסמכות הכנסת בעניינים אלה - במעשה ובמחדל - הוא ממשי. מכאן ההכרח לקבוע מגבלות מוסדיות: יש להכיר בסמכות נרחבת של הכנסת לקבוע כללים בהסכמה רחבה, ובכלל זה להחליט בהסכמה רחבה שלא לקבוע הגבלות מסיימות; אך כאשר ההחלטות נעשות בקולות הקואליציה בלבד, הכרחי להכיר בסמכויות נרחבות של יו"ר ועדת הבחירות ולהחיל ביקורת שיפוטית קפדנית, להבטחת הגינות הבחירות.

6 ע"ב 6615/22 שיקלי נ' יו"ר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-25 (בב 3.11.2022).

"הזמן עושה את שלו": על התפתחות הכלים הדיוניים בוועדת הבחירות בעידן האינטרנט איתי צורף¹

**"צורות חיים חדשות אלו של המחשב והאינטרנט טרם ידענו לחקור,
טרם הגענו אל תחתית הבור... החילונו נעים במהירות האור בעוד
שגופנו בכרכרה, וזרימת מחשבתנו כמהירות הכרכרה".²**

דברים אלה, מפיו של השופט מישאל חשין, מפורצי הדרך שביושבי ראש ועדת הבחירות המרכזית, נכתבו עוד בתחילת המאה בהקדמה כמעט נבואית לספר "המחשב וההליך המשפטי". דבריו משרטטים במדויק את פערי הקצב בין הקדמה הטכנולוגית למשפט, בנבאם בין היתר כי "כלי-המשפט התולים על קיר חדר המלאכה שלנו - סדורים שורות שורות, אלה ליד אלה - נתקשה לעיתים למצוא בהם כלי המתאים לעידן הטכנולוגי החדש. והקושי יתגבר וילך עם הזמן".³

1 עורך דין, חבר הצוות המשפטי בעמותת עורכי דין לקידום מנהל תקין. העמותה ניהלה בשנים האחרונות עשרות הליכים בוועדת הבחירות בעניין שימוש אסור במשאבי הציבור לצרכי תעמולה והשתתפות עובדי ציבור בתעמולת בחירות בניגוד לדין.

2 מישאל חשין, הקדמה לספרו של נמרוד קוזלובסקי **המחשב וההליך המשפטי - ראיות אלקטרוניות וסדרי דין** (2000).

3 תב"ם 16/01 ש"ס - התאחדות הספרדים העולמית שומרי תורה נ' סגן יו"ר ועדת הבחירות המרכזית, פ"ד נה(3) 159, 166 (2001) (להלן: עניין ש"ס).

יושב ראש ועדת הבחירות המרכזית ויושבי ראש ועדות הבחירות האזוריות הם הגורמים המוסמכים לטפל בעתירות בעניין הבחירות לכנסת ולרשויות המקומיות ולתת צווי מניעה, בין היתר להסרת פרסומי תעמולה המפרים את הוראות החוק.⁴ כחלוץ בהתמודדות עם האינטרנט כבמה להפצת מסרים, השופט חשין לא נרתע מהפלטפורמה ולא אסר את השימוש בה לצרכי תעמולה.⁵

אולם בעוד שכבר בשנת 2003 הגיע השופט חשין לשיא היעילות והגמישות בהפעלת דיני התעמולה, כשמנע באופן תקדימי, בעצמו ועל דעת עצמו, במחי שיחת טלפון, שידור מסיבת עיתונאים של ראש הממשלה אריאל שרון,⁶ נדמה כי בחלוף למעלה מ־23 שנים, מתקשים דיני התעמולה להתמודד עם התפתחויות טכנולוגיות שכבר אינן חדשות במחוזותינו ולהתאים להן כלי משפט אפקטיביים. אחד האתגרים שהלכו והתחדדו בעשור האחרון הוא מהירות ההפצה של מסרי תעמולה באינטרנט. ובעוד שהיינו מצפים כי דיני התעמולה יתפתחו בהתאם, יפתחו את קיר חדר המלאכה השיפוטי ויוסיפו אליו כלים שיסייעו במניעה מהירה ויעילה של פרסומים מפירים, הלכה וקנתה לה מעמד מיוחד דווקא דרישת הפנייה המוקדמת. דרישה זו מחייבת עותר להקדים לעתירה פנייה לצד שכנגד ולשטוח בפניו את טענותיו, בניסיון לייתר את המחלוקת עוד לפני הפנייה לוועדת הבחירות.⁷

דרישת הפנייה המוקדמת, שלבטח מעכבת את הגשת העתירה, עשויה אמנם להביא להסרתו של פרסום בשלב מוקדם ובכך להימצא יעילה מניהול הליכים בוועדת הבחירות. עם זאת, בעידן האינטרנט, שבו פרסום מפר עלול להתפשט "כאש בשדה קוצים", לעיכוב שכזה עלולות להיות השלכות חסרות תקנה. ואכן, האפשרות להגביר את תפוצת הפרסום המפר באמצעות השקעה כספית, והעובדה שבתקופת הבחירות פרסומים נשכחים במהירות, מביאות לכך שלא פעם דרישת הפנייה המוקדמת נוטלת את העוקץ מניהול ההליכים. לשם המחשה, מבדיקה שערכה עמותת "עורכי

4 ס' 17ב(א) ו-17ד(א) לחוק הבחירות (דרכי תעמולה), התשי"ט-1959.

5 עניין ש"ס, לעיל ה"ש 3, בעמ' 168.

6 עמדת יושב-ראש ועדת הבחירות המרכזית בנושא הפסקת דברי התעמולה של ראש הממשלה (11.01.2003).

7 ס' 2(ב)(6) להוראות הבחירות (דרכי תעמולה) (סדרי הדין בבקשות ועררים), התשע"ה-2015; תב"ב 64/26.

מאירי נ' מפלגת הציונות הדתית (16.6.2026).

דין לקידום מנהל תקין" בעניין סרטון מפר שפרסם ראש הממשלה בנימין נתניהו בתוך מחנה צבאי בניגוד לדין, עלה כי בין מועד הפנייה המוקדמת למועד הגשת העתירה, כ-15 שעות בלבד, צבר הסרטון כ-630,000 צפיות נוספות, ובסך הכול הוא נצפה למעלה ממיליון פעמים בתוך פחות מ-24 שעות, עד שהוסר בעקבות צו מניעה.⁸

פתרון אפשרי לאתגר עשוי להימצא בסמכות יושבי ראש ועדת הבחירות להוציא צו ארעי המורה על הסרה זמנית של הפרסום עד להכרעה בעתירה.⁹ אלא שעד לאחרונה צווים מעין אלה ניתנו במשורה, ושאלות שונות הקשורות בתנאים ובשיקולים למתן הצו הארעי, כמו גם במעמדה של דרישת הפנייה המוקדמת בהליכים דחופים, נותרו פתוחות. כך, לא אחת נדחו עתירות דחופות רק בשל אי־עמידה בחובת הפנייה המוקדמת במלואה,¹⁰ ובמקרים אחרים נמתחה ביקורת על עותרים שוויתרו על הדרישה בשל דחיפות העניין, אף שוועדת הבחירות נדרשה בסופו של דבר לעתירה.¹¹

דומה כי פסיקה שניתנה לאחרונה חוללה מפנה של ממש בתחום הסעדים הזמניים בדיני התעמולה, כזה המצביע על מגמה חיובית בהתאמת סדרי הדין לקצב ההתפתחות הטכנולוגית. בעניין **המוזיאון**, ביקש עותר מוועדת הבחירות המרכזית להסיר סרטון שפורסם בחשבונותיו של השר לביטחון לאומי ברשתות החברתיות וצולם במוזיאון שהוא נכס ציבורי, בניגוד לאיסור הקבוע בסעיף 2א לחוק הבחירות (דרכי תעמולה), התשי"ט-1959. העתירה הוגשה מבלי שקדמה לה פנייה מוקדמת למשיבים.¹² יושב ראש ועדת הבחירות המרכזית, המשנה לנשיא סולברג, נתן תחילה צו ארעי המורה על הסרת הסרטון עד להכרעה בעתירה. אגב ההחלטה להפוך את הצו הארעי למוחלט, התווה המשנה לנשיא אמות מידה מנחות בשאלה מתי ניתן להקל בדרישת הפנייה המוקדמת, וקבע לראשונה את המבחנים למתן צו ארעי בוועדת הבחירות, השונים במעט מאלה הנהוגים בהליך האזרחי.¹³ המבחנים

8 תב"ב 47/26 **עורכי דין לקידום מנהל תקין נ' ראש ממשלת ישראל** (9.6.2026).

9 ס' 13(ג) להוראות הבחירות.

10 למשל, תב"ב 110/26 **בואו נ' קיש** (12.8.2026).

11 תר"ם 303/26 **עורכי דין לקידום מנהל תקין נ' עיריית קריית אתא** (20.8.2025), שם השהות הקצרה בין הפנייה המוקדמת להגשת העתירה שימשה נימוק לאי־פסיקת הוצאות; תב"ב 26/24 **בן מאיר נ' נתניהו** (2.3.2021).

12 תב"ב 17/26 **בן מאיר נ' השר לביטחון לאומי** (31.3.2026) (להלן: "עניין המוזיאון").

13 שם, בפס' 26-33.

מתכתבים עם התמורות שחלו בעשורים האחרונים בידי התעמולה, המביאות למיצוי מהיר של השפעת התעמולה בעידן האינטרנט. בעניין הפנייה המוקדמת נקבע כי בנסיבות מסוימות, הקשורות בפרסום, בתזמון ובעיתוי הגשת העתירה, ניתן להקל בדרישה זו ואף לוותר עליה. גם השיקולים במתן צו ארעי התבהרו, כשנקבע כי במבחן סיכויי העתירה ובמבחן מאזן הנוחות שולטת שאלת חוקיות הפרסום: עצם זיהוי ההפרה לכאורה, ובוודאי עוצמתה, יטו את הכף לעבר מתן צו להסרה זמנית של פרסום מפר. שיקול משמעותי נוסף קשור בעיתוי העתירה, כשרק עתירה שהוגשה בסמיכות לפרסום תצדיק מתן צו ארעי, ואילו חלוף ימים בודדים עשוי להצדיק שלא לתת צו ארעי, לאחר שהפרסום "עשה את שלו" ואולי כבר נשכח מלב.¹⁴

אף שמדובר בפסיקה שמוקדם לבחון את השפעתה, נראה כי יושבי ראש הוועדות האזוריות עדיין נזהרים מלהשתמש בכלי היעיל שלרשותם.¹⁵ בנוסף, נראה שהשיקול בדבר עיתוי העתירה וסמיכותה למועד הפרסום עדיין זוכה למשקל משמעותי למדי, ושיושבי הראש נוטים שלא לתת צווים ארעיים שהתבקשו שלא בסמוך למועד הפרסום.¹⁶ כמו כן, נראה כי כמה מיושבי הראש מקפידים על מילוי חובת הפנייה המוקדמת כהלכתה, גם במקרים דחופים, שבהם, לפי הפסיקה בעניין **המוזיאון**, ניתן להקל בה ואף לוותר עליה.¹⁷

אם כן, נראה כי ההתפתחות האחרונה בפסיקה "הדביקה" פער טכנולוגי ארוך שנים בין דיני התעמולה לבין המציאות, וזאת אף שההחלטה טרם הכתה שורש בפסיקת הוועדות האזוריות. בנוסף, ניתן להניח כי מקרים עתידיים עוד יאתגרו ויחדדו את המבחנים שהותוו בעניין **המוזיאון**, בעיקר במישור התזמון. ראשית,

14 שם, בפס' 32; תב"כ 19/26 מאירי נ' השר לביטחון לאומי, פס' 4 (16.4.2026) (להלן: "עניין מאירי").

15 ראו: תר"ם 339/26 עורכי דין לקידום מנהל תקין נ' ראש המועצה האזורית מטה יהודה (28.5.2026); תר"ם 342/26 עורכי דין לקידום מנהל תקין נ' המועצה המקומית בנימינה גבעת עדה (7.6.2026); וכן תר"ם 343/26 עורכי דין לקידום מנהל תקין נ' עיריית לוד (24.6.2026); וער"ם 28/26 עורכי דין לקידום מנהל תקין נ' עיריית לוד (5.8.2026), שם ניתן צו ארעי רק לאחר הגשת ערר לוועדה המרכזית.

16 תב"כ 53/26 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' בן גביר, פס' 10 (19.6.2026); תב"כ 87/26 הליכוד – תנועה לאומית ליברלית נ' איזנקוט (6.8.2026).

17 תר"ם 353/26 עורכי דין לקידום מנהל תקין נ' ראש עיריית נס ציונה, פס' 4 (16.08.2026) ותר"ם 352/26 עורכי דין לקידום מנהל תקין נ' עיריית נתניה, פס' 3 (16.8.2026) – בשתי ההחלטות שימשה השהות הקצרה בין הפנייה המוקדמת להגשת העתירה שיקול בהחלטה שלא לתת צו ארעי, וזאת אף שהמשיבים השיבו לפנייה המוקדמת עובר להגשת העתירה ועל פניו תכליתה הושגה.

מאחר שפרסומים שעוצמת ההפרה בהם ניכרת, וכך גם תפוצתם, ממשיכים לא פעם להדהד בשיח הציבורי, והאלגוריתם ברשתות החברתיות ממשיך לחשוף אותם לקהל ימים רבים לאחר פרסומם.¹⁸ לפיכך, ועדת הבחירות עשויה להידרש בעתיד לבקשות להסיר באופן זמני פרסומים שאינם "טריים", אך שישנן ראיות של ממש לכך שהם מוסיפים להדהד בשיח הציבורי, להיחשף ברשתות החברתיות או לזכות לשיתופים, וזאת ימים, שבועות ואף חודשים לאחר פרסומם. פרסומים שכאלה ייתכן שנוכח יהיה להסיר באופן זמני חרף המרחק ממועד פרסומם. שנית, המציאות מלמדת כי הגשת עתירה ובקשה לצו ארעי עשויה להתעכב משלל סיבות, ובהן זהות השחקנים בזירה הפוליטית, בעיקר ברשויות המקומיות, שבדרך כלל אינם בעלי הידע והמשאבים לפנות בעתירה מהירה שנוסחה כהלכה; ואילו בזירה הארצית ייתכן שמועמדים מתקשים לנהל הליכים בהולים במקביל לניהול מסע הבחירות. מכל מקום, אלה גם אלה סובלים מבעיית נציג, שכן הכללים שתחיל הפסיקה יחייבו גם אותם. על כן, עיקר הנטל מוטל על שכמם של עותרים ציבוריים, שעשויים להיחשף באיחור לפרסומים מפרים או שמשאביהם אינם מאפשרים טיפול מקביל ומהיר בהפרות שהולכות ונערמות בסמוך לתקופת הבחירות.

על כן, נדמה כי במסגרת המבחנים שהותוו בעניין **המוזיאון**, נכון יהיה לתת משקל לא רק לעיתוי העתירה אלא גם לעוצמת ההפרה ולטיבה, להיקף החשיפה לה זכה הפרסום עד להגשת העתירה ובתקופה הסמוכה לה, וכן לקרבה למועד הבחירות. כך, ככל שההפרה בוטה יותר ומפרה איסור בעל משקל רב יותר; ככל שהחשיפה לפרסום גבוהה יותר גם בסמוך להגשת העתירה; וככל שמועד הבחירות קרוב יותר - כך תגבר הנטייה לתת צו ארעי להסרת הפרסום, גם אם העתירה לא הוגשה

בסמוך למועד הפרסום. איזון זה, לצד חיוב מוגבר של מועמדים בהוצאות אישיות, ייעול הטיפול בעתירות וקיצור מסגרת הזמנים להכרעה בתיקים, ולו בתקופת הבחירות, עשויים להתגלות לא רק כטיפול נקודתי יעיל, אלא ככלים אפקטיביים במיגור תופעות חמורות כמו שימוש אסור במשאבי הציבור לצרכי תעמולת בחירות.

18 Ferenc Huszár et al., Algorithmic Amplification of Politics on Twitter, 119 PNAS (2022) עניין מאירי, לעיל ה"ש 14.

כשהמילים סוגרות את הקלפיות: בינה מלאכותית והגבול שבין שכנוע פוליטי לשיבוש ההצבעה

גאי כרמי¹

דמיינו סרטון המופץ בשעות אחר הצהריים של יום הבחירות. יו"ר ועדת הבחירות המרכזית, השופט נעם סולברג, מודיע בו לכאורה כי בשל אירוע ביטחוני נסגרו הקלפיות באזורים מסוימים. פניו מוכרות, קולו משכנע וסמל הוועדה מאחוריו. בתוך דקות הסרטון עובר בקבוצות וואטסאפ וטלגרם. כעבור שעה מתפרסמת הכחשה, אך בינתיים בוחרים נשארים בבית או ממתינים עד שהזמן אוזל; ויש התוהים אם דווקא ההכחשה היא המזויפת. אין זה עוד שקר שנועד להשפיע על דעת הבוחר. זוהי הודעה מוסדית מזויפת, שנועדה לפגוע ביכולתו לפעול כבוחר.

המשפט הליברלי נוהג להבחין בין מחשבה, ביטוי ומעשה. המחשבה, כל עוד לא לבשה צורה חיצונית, אינה עניינו של המשפט. הביטוי - ובייחוד הביטוי הפוליטי - זוכה להגנה רחבה. מעשה הפוגע בזולת או בהליך ציבורי עשוי להצדיק מניעה וענישה. אלא שהגבול אינו פיזי בלבד, אלא גם תפקודי. מילים יכולות לאיים, להונות, לשדל ולהורות. גם במשפט האמריקני אין קטגוריה כללית המוציאה שקר, רק בשל היותו שקר, מהגנת התיקון הראשון; אך מילים עשויות לשמש אמצעי

1 ד"ר למשפט חוקתי, בעלים של משרד עורכי דין וחבר הנהלה בתנועה לאיכות השלטון.

לביצוע תרמית, התחזות או מעשה אסור. השאלה אינה רק ממה המסר עשוי, אלא מה הוא עושה.²

הדין הישראלי כבר התמודד עם המעבר מן הכרזה ומן העיתון לרשת. בראשית הדרך אמנם נקבע כי חוק דרכי תעמולה אינו חל על האינטרנט,³ אך בהמשך שינו יושבי ראש ועדת הבחירות את הכיוון: בעניין V15 הונח הבסיס להחלת חובות זיהוי גם ברשת;⁴ בעניין בן מאיר הוצא לראשונה צו נגד תעמולה מקוונת בלתי מזוהה;⁵ ובעניין חד"ש-תע"ל נגד Facebook הורה השופט חנן מלצר להסיר דף אנונימי ולחשוף את מפעילו.⁶ מנגד, ענייני הימין החדש וכחול לבן המחישו את הקושי הראייתי לקשור פרסום או רשת חשבונות למפלגה מסוימת.⁷ הפסיקה אינה אדישה לעיצוב מלאכותי של השיח, אך היא מתמקדת בזהות המפרסם, במקור המסר ובראיות הקשורות אותו למתמודד.

קו הגבול בין תעמולת בחירות מותרת לתעמולה אסורה הובהר בפסיקה שעסקה בכזבים. בעניין יעלון נגד קדימה נקבע כי ההכרעה מהו שקר אינה בידי יו"ר ועדת הבחירות.⁸ בעניין עציוני נקבע כי סעיף 13 לחוק דרכי תעמולה חל על כזב רק כאשר קיימת ודאות קרובה להטעיה צורנית – כגון טשטוש זהותן של רשימות, מסריות או מועמדיהן.⁹ בשנת 2025 הגיע לפני השופט סולברג מקרה שבו מסרון פוליטי התחזה לכותרת חדשותית של תאגיד השידור "כאן", והעותרים ביקשו להורות למפרסמים להימנע מפרסום מידע שקרי ומטעה. העתירה נדחתה. נקבע כי סעיף 13 אינו איסור כללי על כזב, וחובת השקיפות שבסעיף 1א2 היא הסדר

2 United States v. Alvarez, 567 U.S. 709 (2012); Giboney v. Empire Storage & Ice Co., 336 U.S. 490 (1949).

3 תב"מ 16/01 ש"ס – התאחדות הספרדים העולמית שומרי תורה נ' סגן יו"ר ועדת הבחירות המרכזית (נבו 30.1.2001).

4 תב"כ 8/20 תנועת הליכוד נ' מפלגת העבודה הישראלית (נבו 22.2.2015).

5 תב"כ 8/21 בן מאיר נ' מפלגת הליכוד (נבו 27.2.2019).

6 תב"כ 31/21 רשימת חד"ש תע"ל בראשות אימן עודה ואחמד טיבי נ' Facebook, Inc (נבו 24.3.2019).

7 תב"כ 35/21 בן מאיר נ' רשימת המועמדים "הימין החדש בראשות שקד ובנט" (נבו 31.3.2019); תב"כ 52/21 בחול לבן בראשות בני גנץ ויאיר לפיד נ' הליכוד תנועה לאומית ליברלית (נבו 5.4.2019).

8 תב"כ 4/18 רא"ל (מיל') משה יעלון הליכוד תנועה לאומית ליברלית נ' מפלגת קדימה (נבו 27.1.2009).

9 ער"מ 21/26 עציוני נ' בורובסקי (נבו 22.2.2024).

מפורט שחל רק בתקופה שקבע המחוקק. אין לעקוף מגבלה זו בדרך של פרשנות. התרופה, כתב השופט סולברג, היא בידי המחוקק.¹⁰

זו נקודת המוצא למאמר, לא חולשה בו. ועדת הבחירות אינה צריכה להיות "משרד אמת". היא אינה אמורה להכריע אם הממשלה היטיבה עם הכלכלה או אם הבטחה פוליטית תתממש. אולם מסר המתחזה להודעה של בעל סמכות או מוסר מידע מעשי כוזב על עצם ההצבעה אינו רק משתתף בוויכוח; הוא מבקש לשנות במרמה את כללי המשחק הדמוקרטיים.

ראוי אפוא להכיר בקטגוריה צרה: שיבוש הצבעה באמצעות ביטוי. לא כל שקר ייכלל בה, ואף לא כל דיפ־פייק.¹¹ הקטגוריה צריכה להתמקד במסר כוזב שמתחזה למקור רשמי או מוסר מידע מעשי כוזב על מועד ההצבעה, מקומה, הזכאות להצביע, פתיחת קלפיות או פרישת מועמד; ושנועד למנוע הצבעה, להרתיע מפניה או להסיט בוחרים ממימושה, או יוצר סיכון ממשי ומיידי לכך. העיתוי והיקף ההפצה חשובים: ככל שמתקרבים לסגירת הקלפיות, כך פוחת כוחה של ההכחשה המאוחרת. לתיקון, לחיג או לבלימת תפוצה נדרשים תשתית מהימנה וסיכון ממשי ומיידי. אחריות פלילית מחייבת גם יסוד נפשי ברוך.

סעיף 119 לחוק הבחירות לכנסת מציע גשר אפשרי. הוא אוסר הפרעה ל"מהלך הסדיר של הבחירות" וכן הפרעה לבוחר בהצבעה או מניעתו מלהצביע. סעיף 117 לחוק דרכי תעמולה מסמך את יו"ר הוועדה לתת צו מניעה נגד עבירות לפי פרק י"א לחוק הבחירות, שבו מצוי סעיף 119. אמנם, אין להציג את החלתו של הסעיף על דיפ־פייק כהלכה קיימת: ככל שניתן ללמוד מהפסיקה, הסעיף טרם הוחל על הטעיה דיגיטלית מסוג זה, ופרשנות כאמור עלולה לעורר קושי. מנגד, מכיוון שטיבם של הצווים הניתנים על-ידי יו"ר ועדת הבחירות אינו פלילי במובהק, אלא נושא מאפיינים הקרובים במהותם להליך אזרחי – ולמצער, להליך מעורב – ייתכן כי ניתן לאמץ בעניינם גישה פרשנית גמישה יותר מזו הנוהגת בדין הפלילי,

10 תב"כ 8/26 שר האוצר נ' חברת מסר גו בע"מ (נבו 14.7.2025).

11 דיפ־פייק היא טכנולוגיה מבוססת בינה מלאכותית ליצירת סרטוני וידאו, צילומים או קטעי קול מזויפים המתעדים כביכול פעילות של אדם שמעולם לא התקיימה במציאות. דיפ־פייק מאפשרת ליצור תוכן מזויף שנראה אמיתי באופן שמקשה, ולעיתים הופך לבלתי אפשרי, להבחין שמדובר בדיוף.

באופן שיאפשר להחיל את ההסדר הרלוונטי בדרך של היקש או באמצעות פרשנות. דרך אפשרית אחרת להפגת אי-הבהירות היא באמצעות תיקון חקיקה.

כך או כך, ההסדר שייקבע יצטרך לקבוע מראש גם סמכות וגם בלמים: מסלול חירום קצר לבדיקת אותנטיות ומקור; זכות טיעון ככל שהזמן מאפשר; צו זמני, ממוקד ומוגבל בזמן; תיקון והפצה נגדית באותם ערוצים; ושימור ראיות לביקורת שיפוטית מאוחרת. לצד זאת נדרשים כתובת רשמית אחת לאימות, נגישה ורב־לשונית; מנגנון לאימות המקור של הודעות ועדת הבחירות; וממשק חירום מוסכם מראש עם פלטפורמות, גופי תקשורת וספקי סלולר. מקור מאומת אינו מבטיח אמת, אך הוא מאפשר להבחין בין הודעה רשמית לבין התחזות.

חופש הביטוי מגן על החופש לשכנע, להתריס, להגזים ואף לטעות. הוא אינו מקנה חופש להתחזות לבעל סמכות, להטעות בוחרים ביחס לעצם ההצבעה – או לסגור קלפיות באמצעות מילים.

הנדסת תודעה: הגנה מוקדמת, כסילת בחירות נוכח התערבות דיגיטלית מבית ומחוץ

שמעון שטרית¹

"המנגנון הדמוקרטי עצמו הוא הסוס הטרויאני שבאמצעותו חודר
האויב אל העיר".²

מבוא

בשנים האחרונות שרויה מדינת ישראל בעיצומו של משבר חברתי ופוליטי חסר תקדים, המלווה במגמה מתמשכת של שחיקה דמוקרטית וערעור יסודות שלטון החוק. אתגר זה, שאינו עוד נחלתן של סוגיות ביטחוניות או כלכליות בלבד, מאיים כעת ישירות על ליבת ההליך האלקטורלי ונוגע ישירות לכללי המשחק הדמוקרטיים עצמם.

1 פרופ' מן המניין, האוניברסיטה העברית, מחזיק הקתדרה למשפט ציבורי ובינלאומי ע"ש גרינבלט (אמריטוס), בוגר ומוסמך הפקולטה למשפטים אוניברסיטה העברית, מוסמך וד"ר, אוניברסיטת שיקאגו, נשיא הארגון הבינלאומי לעצמאות שופטים ושלוש עולמי (JIWP), חבר האקדמיה המלכותית לאמנות ומדעים בבליה @Shimon.shetreet@mail.huji.ac.il

Karl Loewenstein, *Militant Democracy and Fundamental Rights*, I, 31 AM. POL. SCI. REV. 417, 2 424 (1937).

מראשיתו של הרעיון הדמוקרטי בפוליס היוונית, שבה הוגדרה ריבונות האזרחים באמצעות השתתפות ישירה בקביעת גורלם, ועד להתפתחותה של הדמוקרטיה הליברלית המודרנית, נשמר מעמדו של ההליך האלקטורלי כבסיס החיוני והקדוש ביותר להבעת רצון העם. בעולם המודרני, שבו המרחב הציבורי עבר אל הזירה הדיגיטלית, מערכות הבחירות אינן מוכרעות רק באופן מסורתי, אלא חשופות להנדסת תודעה, למניפולציות אלגוריתמיות סמויות, ולהתערבויות דיגיטליות זדוניות מבית וחוץ. שינוי טכנולוגי ותרבותי זה מאלץ אותנו לבחון מחדש כיצד להגן על אותו מוסד עתיק יומין, כדי להבטיח שהבחירות יוסיפו לשקף נאמנה את הריבונות האמיתית של הבוחרים, ולא יהפכו למראית עין בלבד ולכלי בידי גורמים אנטי־דמוקרטיים להאצת השחיקה הדמוקרטית. התפתחויות אלה מחייבות מתן מענה מוקדם למניעת דיסאינפורמציה ושיבוש טוהר הבחירות באמצעים דיגיטליים. במסגרת זו חייבים גם להכיר באפשרות הקיצונית של ביטול תוצאות הבחירות או השעייתן, במקרים שבהם המרחב הדיגיטלי זוהם בצורה כזו שאינה מאפשרת עוד את טוהר ההליך הדמוקרטי.

המרחב הדיגיטלי כזירה לפגיעה בטוהר הבחירות ובריבונות המדינה

הטכנולוגיה המודרנית שינתה לחלוטין את הדרך שבה בוחרים מגבשים את עמדתם הפוליטית. השימוש הגובר בפלטפורמות דיגיטליות מאפשר להפיץ דיסאינפורמציה, פייק ניוז ותעמולה פוליטית בהיקפים ובמהירויות שלא היו מוכרים בעבר. סכנה מיוחדת טמונה באסטרטגיית המיקרו־טרגט (targeting-Micro), המאפשרת לפלח את ציבור הבוחרים באופן אינדיבידואלי על בסיס כריית נתונים אישיים, ולהתאים לכל קבוצה או אזרח מסר תעמולתי ספציפי.³ תופעה זו מאיינת את עקרון "האמת" ברשתות החברתיות, ויוצרת תיבת תהודה בה כל קבוצה ניזונה מתכנים פוליטיים חד־צדדיים המנצלים את הטייתיה ופחדיה ומלבים אותם לשם

3 חשש זה הוצג במגילת העקרונות הבסיסיים של דמוקרטיה אירופית של המכון האירופאי למשפט (ELI), ראו: European Law Institute, *Charter of Fundamental Constitutional Principles for European Democracy* 33–39 (2023), https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ELI_Charter_of_Fundamental_Constitutional_Principles_of_a_European_Democracy.pdf

העמקת הקיטוב החברתי באופן הפוגע אנושות בחופש הבחירה האמיתי של האזרח.

יתרה מכך, התערבות דיגיטלית במערכות בחירות אינה מוגבלת רק לשחקנים מקומיים; היא מהווה כלי נשק אסטרטגי בידי ישויות מדינתיות ובלתי־מדינתיות זרות המבקשות לערער את הריבונות הלאומית ואת היציבות הפנימית של מדינות דמוקרטיות. כך היו שטענו כי רוסיה התערבה בבחירות בארצות הברית בשנת 2016, וכך טען גם הנשיא טראמפ רק לאחרונה כי הרפובליקה הסינית התערבה במערכת הבחירות האמריקאית והשפיעה על תוצאות הבחירות בשנת 2020, המערכת בה ניצח הנשיא בידן את טראמפ.⁴

כפי שהדגישה ועדת נוציה של מועצת אירופה, התערבות חיצונית באמצעות רשתות חברתיות ודיסאינפורמציה פוגעת בזכותם של הבוחרים לגבש דעה עצמאית ומשנה באופן מלאכותי ופסול את תנאי התחרות בין המועמדים. במצבים שבהם מערכת הבחירות מוטה באופן שיטתי ומסיבי על ידי לוחמה פסיכולוגית דיגיטלית, טוהר הבחירות נפגם באופן קשה, והתוצאה בקלפי עלולה שלא לשקף עוד את רצונו האמיתי של הבוחר אלא את הצלחתו של מנגנון המניפולציה הדיגיטלי.⁵

גישות משפטיות בינלאומיות לביטול בחירות עקב פגמים בהליך

מבחינה השוואתית, הרוב המכריע של המדינות מאפשר ביטול חלקי או מלא של בחירות תחת נסיבות חריגות, אך הגישות והקריטריונים לכך משתנים באופן מהותי. הגישה הראשונה היא הגישה המרשמית (Prescriptive), המקובלת בחלק ממדינות אמריקה הלטינית, שבה החוק מגדיר רשימה נוקשה וסגורה של הפרות המביאות לביטול אוטומטי של הבחירות, ללא קשר לשאלה האם ההפרה השפיעה בפועל על התוצאה הסופית. גישה זו אמנם מתאפיינת בפשטות וביציבות, אך היא עלולה להוביל לתוצאות בלתי צודקות ולביטול מערכות בחירות שלמות בשל פגמים

4 לצפייה בנאומו של הנשיא טראמפ ראו: <https://www.youtube.com/watch?v=TX2mSqWBfdc>.

5 Eur. Comm'n for Democracy through Law (Venice Commission), *Urgent Report on The Cancellation of Election Results by Constitutional Courts*, Council of Europe Doc. CDL-AD(2025)003 (להלן: "ועדת נוציה "ביטול תוצאות הבחירות") (Mar. 15, 2025).

טכניים או זניחים שלא שינו את רצון הבוחרים.⁶

הגישה השנייה, והנפוצה ביותר במדינות מערביות רבות כמו ארצות הברית, קנדה ואוסטרליה, היא הגישה התוצאתנית (determinative Outcome). לפי גישה זו, תנאי סף חיוני לביטול בחירות הוא הוכחה כי התרמית או אי־החוקיות השפיעו באופן ישיר על תוצאות הבחירות ועל זהות המנצח. בתוך גישה זו קיימים שני מבחני משנה מרכזיים: מבחן ה"אילולא", הדורש הוכחה במידת ודאות גבוהה כי התוצאה הייתה משתנה אילולא ההפרה, ומבחן "התוצאה הבלתי ודאית", המסתפק בהוכחה כי ההפרה הטילה ספק אובייקטיבי וממשי על נכונות התוצאה, מבלי שיהיה צורך להוכיח מתמטית את זהות המנצח האלטרנטיבי.⁷

הגישה השלישית היא הגישה המעורבת, המיושמת בבריטניה ובמדינות חבר העמים הבריטי, המשלבת בין שתי הגישות הקודמות. לפי גישה זו, אם הבחירות נוהלו בצורה כה גרועה ושלא בהתאם לחוק הרלוונטי, הן מבטלות מעיקרן ללא קשר לשאלה אם התוצאה הושפעה; מנגד, אם הבחירות נוהלו באופן מהותי על פי החוק, הן יבוטלו רק אם הוכח שהפרת הכללים השפיעה בפועל על התוצאה.⁸

ביטול הבחירות עקב התערבות דיגיטלית פסולה – התקדים הרומני

בדצמבר 2024 קיבל בית המשפט החוקתי של רומניה החלטה חסרת תקדים שהרעידה את עולם המשפט החוקתי הבינלאומי: ביטול מוחלט של הסיבוב הראשון בבחירות לנשיאות המדינה והוראה על עריכת הבחירות מחדש.⁹ החלטה זו התקבלה בעקבות חשיפתם והסרת סיווגם של דוחות מודיעיניים של סוכנויות הביטחון הלאומיות ברומניה, אשר הצביעו על התערבות מסיבית, זרה ופסולה

The International Foundation for Electoral Systems, *When Are Elections Good Enough? 6 Validating or Annuling Election Results 2–4* (2018), https://www.ifes.org/sites/default/files/2024-12/2018_ifes_when_are_elections_good_enough_final.pdf.

7 שם, בעמ' 4–7.

8 שם, בעמ' 4–5.

9 Curtea Constituțională a României [CCR] [Constitutional Court of Romania], Ruling No. 32, on *the Annulment of the Electoral Process for the Election of the President of Romania in 2024*, M. OF. nr. 1231/Dec. 6, 2024 (Rom.).

במרחב הדיגיטלי לטובת מועמד הימין, קאלין ג'ורג'סקו. בית המשפט ביסס את פסק הדין על שלושה נדבכים מרכזיים, תוך שילוב עקרונות המשפט המקומי עם הסטנדרטים של ועדת ונציה של מועצת אירופה:¹⁰ הטיית חופש הרצון של הבוחר באמצעות מניפולציה אלגוריתמית, פגיעה אנושה בעקרון שוויון ההזדמנויות, והפרת דיני מימון בחירות ומימון ממקורות זרים חסיים.

בית המשפט הרומני פעל מכוח סמכותו החוקתית הכללית כמגן על עליונות החוקה וטוהר ההליך החוקתי. הוא יישם למעשה את דוקטרינת "הדמוקרטיה המתגוננת", שלפיה הדמוקרטיה אינה חייבת לאפשר את השמדתה שלה באמצעות שימוש ציני בכלי המשחק הדמוקרטיים והפורמליים. פסק הדין ספג ביקורת קשה מצד גורמים שונים בעולם, ואף ועדת ונציה בדוח דחוף משלה הסתייגה מאופן ניהול ההליך (כמו היעדר זכות טיעון מספקת למועמדים והסתמכות בלעדית על חומר מודיעיני חסוי).¹¹ עם זאת, המקרה הרומני הוכיח כי בעיצומו של משבר שחיקה דמוקרטית, בית משפט חוקתי מסוגל ואף מחויב לפעול כקו הגנה אחרון כדי למנוע השתלטות עוינת על מוסדות המדינה באמצעות הנדסת תודעה דיגיטלית.

'הדין בישראל – חוק הבחירות לכנסת והיעדר מענה לאיומי הסייבר

והדיסאינפורמציה

בניגוד לרומניה או למדינות אחרות שפיתחו מנגנונים חוקתיים גמישים, התשתית החוקית בישראל בכל הנוגע לביטול בחירות היא מיושנת, פורמליסטית ואינה מותאמת לאיומי המאה העשרים ואחת. המקור הנורמטיבי המרכזי המסדיר ערעור על תוצאות הבחירות הוא חוק הבחירות לכנסת [נוסח משולב], התשכ"ט-1969. סעיף 86 לחוק קובע כי ניתן להגיש ערעור בחירות לבית המשפט המחוזי, אשר בסמכותו לבטל את הבחירות באזור קלפי מסוים או את הבחירות כולן ולצוות על עריכתן שנית מכוח סעיף 86(ד)(1) לחוק.

Eur. Comm'n for Democracy through Law (Venice Commission), *Interpretative Declaration 10 of the Code of Good Practice in Electoral Matters as Concerns Digital Technologies and Artificial Intelligence*, Council of Europe Doc. CDL-AD(2024)044 (Dec. 7, 2024).

Bogdan Iancu, *Militant Democracy and Rule of Law in Three Paradoxes: The Annulment of the Romanian Presidential Elections*, HAGUE J. ON THE RULE OF LAW 3–5 (2025); ועדת ונציה "ביטול תוצאות הבחירות", בפס' 28–32, 59, 77.

עם זאת, לשונו של החוק והפרשנות המקובלת של הוראותיו מגבילות את עילות הביטול לפגמים פיזיים או טכניים מוגדרים: ליקויים בניהול מערכת הבחירות, פגמים בספירת הקולות, פגמים בזיהוי הבוחרים או בקלפיות עצמן; זאת, תוך דרישה להראות כי "הליקוי שטוענים עליו עשוי היה להשפיע על תוצאות הבחירות". חוק הבחירות לכנסת, שנחקק בעידן הפתקים והמעטפות, שותק לחלוטין בכל הנוגע לאימי סייבר, מניפולציות אלגוריתמיות, מתקפות בוטים מסיביות או קמפיינים דיגיטליים זרים של הנדסת תודעה ודיסאינפורמציה, המתרחשים בשבועות ובחודשים שקודמים ליום הבחירות עצמו.

השופט חנן מלצר בתקופתו כיו"ר ועדת הבחירות המרכזית, התייחס לתמורות שחלו בעידן הבינה המלאכותית ולהתקדמות הטכנולוגית המקדימה את המשפט,¹² וקבע חידושים להתמודדות עם קשיים מעין־אלו. כך קבע השופט כי גם על פרסומים באינטרנט, למשל ברשתות החברתיות, צריך לחול חוק הבחירות (דרכי

תעמולה) המחייב פרסום של זהות העומד מאחוריהם.¹³ זאת מכוח ערכי היסוד של השיטה המשפטית, ובין היתר מכוחה של דוקטרינת ה"דמוקרטיה המתגוננת". כלי זה מהווה הרתעה, ולו בסיסית, להתמודדות עם תופעת הפצת הפייק־ניוז, ומסייע לחשיפת יוצר הפייק על ידי מערכות בדיקת עובדות סגנון "fact check". כך, גילוי זהות המפרסם לציבור בהתאם לחובה הקבועה בדין יסייע בזיהוי פרסומים הכוללים פייק־ניוז ובהערכת מהימנותם.

חשש מיוחד עולה משימוש בכלי בינה מלאכותית, בחשבונות מפוברקים או בחשבונות "בוטים" ברשתות החברתיות במסגרת בחירות. החשש הוא שהשימוש בכלי מיקרו־טירגוט המפלח בוחרים באופן אינדיבידואלי על פי מאפיינים ישבש את יכולת הבוחר לגבש דעת אישית על־ידי מיסאינפורמציה והטיות שקריות.¹⁴ לפי

12 תב"כ 21-8 בן מאיר נ' מפלגת הליכוד, פס' 66 (27.2.2019) (להלן: עניין בן מאיר).

13 שם, בפס' 71.

14 ראו תהילה שוורץ אלשולר וגיא לוריא תעמולה דיגיטלית והאיום על הבחירות (מחקר מדיניות 155, המכון הישראלי לדמוקרטיה (2020) digital-propaganda-and-the-threat(2020) elections.pdf-of
[https://www.idi.org.il/media/15554/digital-propaganda-and-the-threat\(2020\) elections.pdf-of](https://www.idi.org.il/media/15554/digital-propaganda-and-the-threat(2020) elections.pdf-of)

השופט מלצר, חשש זה עלול להוביל למצב שבו השיח בישראל יהפוך "לשדה הזרוע מניפולציות תעמולתיות וניסיונות לשתול תודעה כוזבת בקרב הבוחרים ולפגוע בדמוקרטיה".¹⁵

לקראת הבחירות הארציות הקרובות יש המעלים חשש גובר לפגיעה בטוהר הבחירות בצל הרשתות החברתיות.¹⁶ דוגמא לכך ניתן לראות בזעיר אנפין בדברים מטרידים שהתגלו במערכת הבחירות לעיריית נתניה השנה.¹⁷ בנתניה, לפי מחקרים שערכו גופי תקשורת ממסדיים ועצמאיים, התגלו שימושים רבים בחשבונות מפוברקים ברשתות החברתיות אשר הפיצו מידע שקרי, שחלקו מבוסס בינה מלאכותית, על מתמודדים לראשות העירייה. בנוסף, בשנה האחרונה ניתן פסק דין אשר פסל את הבחירות לעיריית עכו, אמנם על יסוד עילות מסורתיות כמו חשש ממשי לשוחד

בחירות, אולם צעד זה של בית המשפט העליון מעיד על נכונותו להתערב במקרים חריגים שיתעוררו.¹⁸ כחלק מהליך ההתמודדות עם אתגרי הבינה מלאכותית ביולי השנה תוקן חוק הבחירות לכנסת, ונקבעה בהוראת שעה חובת גילוי למפרסם תעמולת בחירות שהיא דיפ־פייק.¹⁹ בהתאמה, יו"ר ועדת הבחירות לכנסת ה-26 קבע כללים המחייבים לציין באופן ברור למשתמש שהתוצר מבוסס על בינה מלאכותית.²⁰ חובה זו קמה אף מכוח סעיף 13 לחוק הבחירות (דרכי תעמולה), התשי"ט-1959, וזאת מחשש להפרעה בלתי הוגנת בתעמולת הבחירות.

15 עניין **בן מאיר**, לעיל ה"ש 11, בפס' 89. בנושא דומה, הנשיא עמית העלה אפשרות בעבר, להכיר כי שימוש בכלי דיפ־פייק כך שיראה כאילו פלוני עשה מה שלא עשה עלול להוות הפרה של חוק דרכי תעמולה ופגיעה בטוהר הבחירות. תב"כ 2515 י"ש **עתידי - בראשות יאיר לפיד נ' מפלגת הליכוד**, פס' 9 (נבו 25.8.2022).

16 כך ציין בדצמבר האחרון מבקר המדינה בנאום שנשא ביום 9.12.2025 בשבוע הסייבר של אוניברסיטת תל אביב, ראו <https://www.mevaker.gov.il/newsroom/2025-12-09>. בדומה, נשיא המדינה ציין שראש השב"כ והמשנה סולברג הציגו בפניו איומים על טוהר הבחירות מבית ומחוץ. ראו איתמר אייכנר "הרצוג: זיני וסולברג הציגו לי איומים על טוהר הבחירות, מבפנים ומבחוץ" **Ynet** (21.7.2026) <https://www.ynet.co.il/news/article/bjdcxbx6ezg>.

17 דנה גוטרון "הפייק ניוז נגד המועמדת לראשות עיריית נתניה: 'זה פגע בי, אנשים האמינו לזה'" **Mako** (21.1.2026).

18 <https://www.mako.co.il/nexter-news/Article-b5bbb676400eb91026.htm>; "בחירות בנתניה: חשד להתערבות זדונית בבחירות המקומיות" **Ice** (21.1.2026) <https://www.ice.co.il/local-news/news/article/1100712>.

18 ע"מ 769107-25 **בן שלוש נ' שגב** (נבו 4.2.2026).

19 חוק הבחירות (דרכי תעמולה) (תיקון מס' 43) (הוראת שעה), תשי"ט-1959, ס"ח 762.

20 כללי הבחירות (דרכי תעמולה) (עמידה בחובת הגילוי לגבי תעמולת בחירות שהיא נחזות עמוקה), התשפ"ו-2026, ק"ת תשפ"ו 2468.

סיכום: בג"ץ כמגן האחרון של הדמוקרטיה

הדמוקרטיה הישראלית מצויה בתקופה של טלטלה חסרת תקדים, המאופיינת בשחיקת יסודות שלטון החוק, בניסיונות לערעור עצמאות הרשות השופטת ובמשברים חוקתיים חוזרים ונשנים. בעידן המודרני, לב ליבה של הדמוקרטיה, קרי ההליך האלקטורלי, אינו מאוים רק על ידי פגמים טכניים ופיזיים, אלא גם על ידי "הנדסת תודעה" – מניפולציות אלגוריתמיות והתערבויות זרות במרחב הדיגיטלי.

לנוכח אתגרים אלו, ההתמודדות המשפטית מחייבת פרדיגמה דו־ממדית המשלבת בין מערכת מניעתית חסינה לבין מנגנוני טיפול בדיעבד. מצד אחד, נדרשת היערכות מוקדמת להגנה על טוהר הליך הבחירה מפני התערבות זרה ומפני סרטוני בינה מלאכותית מעוותים, כפי שבא לידי ביטוי בתיקוני החקיקה העדכניים ובהחלטות יו"ר ועדת הבחירות. מנגד, בהנחה שהליך המניעה כשל והליך הבחירות זוהם באופן אנוש, חובה להגדיר את הדין החל על בחירות המעוררות חשש ממשי שתוצאותיהן שובשו; במצבי קיצון אלו, ונוכח פסיקות עדכניות כדוגמת המקרה בעכו והתקדים

ברומניה, מוטלת על הרשות השופטת החובה לשמש כמגן אחרון ולבחון סעדים מרחיקי לכת, לרבות ביטול תוצאות הבחירות והוראה על עריכתן מחדש להבטחת טוהר ההליך הדמוקרטי. יסודות התיאוריה של הדמוקרטיה המתגוננת הנוחו בפסק הדין המנחה בעניין ירדור ובפסיקה דומה,²¹ ונדבכים אחרים נוספו על ידי פסיקה מן הזמן האחרון, שהנהיגה חידושים למתן מענים לאתגרים של מניעת שיבוש טוהר הבחירות על ידי אמצעים דיגיטליים מודרניים.

21 ע"ב 65-1 ירדור נ' יו"ר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השישית, פ"ד יט 365 (1965). ראו גם הפסיקה בעניין ניימן: ע"ב 84/2 ניימן נ' יו"ר ועדת הבחירות המרכזית האחת־עשרה, פ"ד ל"ט (2) 225 (1985); ע"ב 88/1 ניימן נ' יו"ר ועדת הבחירות השתיים־עשרה, פ"ד מב (4) 177 (1988). וראו ס' 7א לחוק־יסוד: הכנסת.

**חטיבה שלישית –
גורמים מרכזיים לשמירה
על בחירות תקינות**

דמוקרטיה בתוך הדמוקרטיה: על בחירת מועמדים, מפלגות וייצוג פוליטי

בל יוסף ואלעד גיל¹

כאשר אנחנו חושבים על דמוקרטיה, המנגנון המרכזי המוכר לנו הוא הבחירות, וליתר דיוק - יום הבחירות. אנחנו חושבים על הקלפי, על השאלה איזו מפלגה תנצח ואיך ניהול אסטרטגי נכון יוביל לבניית קואליציה כזו או אחרת. אולם אחת ההחלטות החשובות ביותר בדמוקרטיה, זו שעשויה לעצב את פניה, מתקבלת הרבה לפני שהאזרחית מגיעה לקלפי: מי יהיה על פתק ההצבעה? או במילים אחרות, מי ירכיב את הרשימה שנצביע לה?

בישראל, חברי הכנסת אינם נבחרים ישירות על־ידי הציבור, והדין אף דורש כי ההתמודדות תהיה באמצעות מפלגה.² לכן, מנגנוני הבחירה הפנימיים של המפלגות, אלו שמסננים מי בפנים ומי בחוץ, הם שער הכניסה לפוליטיקה. הם אלו שיכתיבו מי יהיו המחוקקים, השרים ולעיתים גם ראשי הממשלה של העתיד. למרות זאת, זהו אחד הנושאים המוזנחים ביותר בשיח הציבורי והאקדמי בישראל.

1 ד"ר בל יוסף, חוקרת בבירה במכון תכלית וחברת סגל בפקולטה למשפטים, הקריה האקדמית אונו; ד"ר אלעד גיל, ראש המחקר במכון תכלית.

2 ס' 5א לחוק־יסוד: הכנסת.

התפיסה המשפטית מזהה את המפלגה כאורגן עצמאי וכתאגיד בעל סמכות להסדיר את הליכי הבחירה הפנימיים שלו.³ כל עוד המפלגה עומדת בדינים השונים - רישום, דיווח, ניהול כספי וכיוצא באלה; ואין לפנינו שאלה מהותית של הפעלת סעיף לא לחוק־יסוד: הכנסת לעניין פסילת המפלגה; לרוב אין למשפט עניין רב בהסדרת המפלגה, וזו שאלה הנתפסת כשאלה הנתונה לסמכותה המוחלטת של המפלגה,⁴ המועברת אחר כבוד לעולם מדע המדינה. אולם גם תחום דעת זה נוטה לתעדף את השאלה "כיצד נבחרים?" על פני השאלה "מי נבחרים?".⁵ לצד זאת, והיבט זה מצוי במרכז המאמר הנוכחי, השאלה "כיצד נבחרים?" משפיעה במישירן על השאלה "מי נבחרים?". שאלות של איכות וגיוון המועמדים והמועמדות, לצד האופן שבו הם ינהגו, מושפעות ולעיתים אף מוכתבות מהאופן שבו הם נבחרים.

הזנחה זו מפתיעה במיוחד משום שהמחקר בעשורים האחרונים מלמד כי מנגנוני הבחירה במפלגות אינם רק שאלה ארגונית פנימית. הם משפיעים על איכות הייצוג, על מידת הלכידות המפלגתית, על התנהגות חברי הכנסת, על רמת האחריות שלהם כלפי הציבור ואפילו על סיכויי ההצלחה של מפלגות בבחירות.⁶ במילים אחרות, מדובר בשאלה ליבתית לעיצוב פניה של הפוליטיקה המדינתית ואיכות הדמוקרטיה בה.

הפוליטיקה בישראל התכנסה בשנים האחרונות סביב שני מודלים מתחרים ביחס לשאלת מנגנוני הבחירה של מועמדים לרשימה לכנסת. מן הצד האחד ניצב מנגנון הפריימריז: הציבור, המורכב ממתפקדי המפלגה, בוחר את חברי וחברות המפלגה שיוצבו במקומות הראשונים ובכך יהפכו לבעלי סיכויי ריאלי להיכנס לכנסת מטעמה של המפלגה. מן הצד האחר מצויות "מפלגות מנהיג": מפלגות שבהן יושב ראש המפלגה או גוף המייצג את האליטה של המפלגה (דוגמת הרבנים במפלגות

3 יגאל מרזל **המעמד החוקתי של מפלגות פוליטיות** 120 (2004).

4 Austin Ranney, *Candidate Selection*, in *DEMOCRACY AT THE POLLS* 75 (David Butler, Howard R. 4 Penniman, and Austin Ranney eds., 1981).

REUVEN Y. HAZAN AND GIDEON RAHAT, *DEMOCRACY WITHIN PARTIES: CANDIDATE SELECTION METHODS AND THEIR POLITICAL CONSEQUENCES* 3 (2010).

חרדיות) הוא הדומיננטי ומכתיב את רשימת הבאים בשערי המפלגה. במקרים

רבים הוויכוח מוצג כמאבק בין דמוקרטיה לבין יעילות, אך התמונה מורכבת ומרובדת הרבה יותר.

לפריימריז יש יתרונות ברורים. הם מרחיבים את ההשתתפות הפוליטית, מחזקים את תחושת השייכות של פעילים למפלגה ומפזרים כוח פוליטי. מחקרים מראים כי הליכים שנתפסים כהוגנים ופתוחים יותר מגבירים את שביעות הרצון מהדמוקרטיה ואת תחושת הלגיטימיות של המערכת הפוליטית.⁷ בתקופה שבה רק עשירית מהישראלים מביעים אמון במפלגות,⁸ קשה להתעלם מהחשיבות של השתתפות אזרחית רחבה יותר במונחי לגיטימיות השלטון. ואכן, בסקרי דעת קהל שיטת הפריימריז אף זוכה לתמיכה ציבורית רחבה.⁹

ואולם, הפריימריז אינם תרופת פלא. לא רק סכנת השחיתות הידועה רובצת מעליהם, אלא גם שמחקרים השוואתיים מלמדים כי הרחבה בלתי מבוקרת של ההשתתפות עלולה לעודד הקצנה אידאולוגית, להחליש את המפלגה כמוסד, ליצור תמריצים פוליטיים בעייתיים ולפגוע ביכולתה של המפלגה להציג גיוון בקרב נבחריה ונבחרותיה.¹⁰ כאשר הצלחה פוליטית תלויה בעיקר ביכולת למשוך תשומת לב, מועמדים עלולים להעדיף מסרים חדשים, מתריסים ופופולריים על פני עמדות מורכבות ומאוזנות. מצב דברים זה מחזק תפיסות פופוליסטיות,¹¹ שכיום כבר ברור לנו כי הן פוגמות בדמוקרטיה חלף קידומה.

7 Yael Shomer, Gert-Jan Put, and Einat Gedalya-Lavy, *Intra-party Politics and Public Opinion: How Candidate Selection Processes Affect Citizens' Satisfaction with Democracy*, 38 POLITICAL BEHAVIOR 509 (2016).

8 תמר הרמן ואח' **מדד הדמוקרטיה הישראלית לשנת 2025** 53 (2025).

9 המכון הישראלי לדמוקרטיה "מדד הקול הישראלי – יולי 2026" 5 (2026).

10 Hazan and Rahat, לעיל ה"ש 5; Shomer, Put and Gedalya-Lavy, לעיל ה"ש 7; Richard E. Matland, *Institutional Variables Affecting Female Representation in National Legislatures: The Case of Norway*, 55 J. Pol. 737 (1993).

11 JAN-WERNER MULLER, WHAT IS POPULISM (2016).

התגובה לתופעות הללו הייתה, במקרים רבים, מעבר לקוטב השני: ריכוז הכוח בידי מנהיגי המפלגות. ואכן, מדובר במנגנון יעיל ומהיר, שזוכה לדומיננטיות רבה בישראל. הותרת הכוח בידי יושב ראש המפלגה וקבוצה קטנה של אנשים המקורבת לו אכן מאפשרת ביתר קלות בניית רשימה מאוזנת, הכנסת מומחים מבחוץ ושמירה על לכידות מפלגתית.

אלא שגם למודל הזה יש מחיר. הוא מחליש את הקשר בין האזרחים לבין המפלגה, מצמצם את התמריץ לפעילות פוליטית ארוכת טווח ומעמיק מגמה רחבה יותר של פרסונליזציה בפוליטיקה. בעשורים האחרונים תיעדו חוקרים ברחבי העולם תהליך שבו מנהיגים פוליטיים הופכים יותר מהמפלגות עצמן, בעוד שהמפלגות כמוסדות נחלשות בהדרגה.¹² ישראל היא אחת הדוגמאות הבולטות ביותר לתופעה זו.

במובן זה, הדיון על מנגנוני בחירה הוא למעשה דיון כפול. הוא דיון על עתידה של הפוליטיקה שלנו, ועל השאלה כיצד תיראה בכנסות הבאות. האם לנו כמצביעים תהיה יכולת לתעדף מועמדים ומועמדות ראויים וטובים בעינינו? במקביל, זהו גם דיון על עתידן של המפלגות. במשך שנים רבות המפלגה הייתה הרבה יותר ממנגנון אלקטורלי. היא הייתה קהילה פוליטית. היא סיפקה זהות, השתייכות ומסגרת לפעילות ציבורית. רבים מהפוליטיקאים הוותיקים בישראל זוכרים תקופה שבה חברות במפלגה הייתה חלק משמעותי מהחיים האזרחיים. כיום הקשר הזה נחלש מאוד.

השאלה המרכזית אינה אפוא האם לבחור בפריימריז או במינוי ישיר של יושב ראש המפלגה. השאלה היא כיצד נדמיין מחדש את המפלגה כמוסד דמוקרטי. כאן טמון לקח חשוב מן המחקר ההשוואתי: בניגוד לרושם שנוצר לעיתים בישראל, מרבית המפלגות בעולם אינן מסתמכות על מנגנון בחירה יחיד. מחקר מקיף שבחן מאות מפלגות בעשרות מדינות דמוקרטיות מצא כי הרוב המכריע שלהן משתמש בשילוב

THOMAS POGUNTKE AND PAUL WEBB, THE PRESIDENTIALIZATION OF POLITICS: A COMPARATIVE STUDY OF MODERN 12
DEMOCRACIES (2005); GIDEON RAHAT AND OFER KENIG, FROM PARTY POLITICS TO PERSONALIZED POLITICS?: PARTY
.CHANGE AND POLITICAL PERSONALIZATION IN DEMOCRACIES (2018)

של מספר גופי בחירה ושלבי בחירה שונים במטרה לאזן בין השיטות השונות ולהבליט את יתרונותיהן.¹³

התובנה הזאת חשובה משום שהיא מלמדת שהדין במנגנוני בחירה של מפלגות אינו צריך לזהות ב"דמוקרטיזציה של מפלגות" את חזות הכל. הרחבת ההשתתפות חשובה ומהווה יעד ראוי. היא חיונית ללגיטימיות השלטון, לאמון הציבור ולביזור הכוח הפוליטי. אך היא אינה הערך היחיד שיש להביא בחשבון. יש לשאול כיצד לעשות זאת באופן שימקסם עקרונות דמוקרטיים נוספים: תגובתיות, אחריות, תחרותיות, ייצוגיות ואיכות המועמדים והמועמדות.

על רקע מתח זה, בנייר מדיניות שעתיד לראות אור בקרוב, אנו מציעים מודל בחירה היברידי, שאותו אנו מכנים "מודל 2.5". המודל מבוסס על שלושה שלבים: בשלב הראשון הנהלת או ועידת המפלגה מגבשת מאגר רחב של מועמדים ומועמדות איכותיים העומדים בתנאי סף ומייצגים את זהותה של המפלגה; בשלב השני חברי

וחברות המפלגה בוחרים מתוך המאגר את הרשימה באמצעות בחירה דמוקרטית-השתתפותית רחבה; ובשלב האחרון ניתנת ליושב ראש המפלגה סמכות מוגבלת לבצע מספר מצומצם של תיקונים הן לטובת שימור הלכידות המפלגתית והן לטובת שימור ייצוג. מודל זה, המבוסס על לקחים רחבים מהפוליטיקה ההשוואתית, מאפשר איזון טוב יותר מן הקיים בין העקרונות הדמוקרטיים השונים.

המודל מוצע כמודל וולונטרי. הגם שכמודל אידאלי יש היגיון רב בהאחדה של המנגנון בקרב המפלגות, הדבר אינו עולה בקנה אחד הן עם הפרקטיקות המקובלות בעולם; הן עם הדין הרואה במפלגה תאגיד בעל סמכות להסדיר באופן עצמאי את כללי פעולתו; והן עם אופיין של המפלגות בישראל, שלא יאפשר מהלך מעין זה וימנע את ישימותו. הגם שההצעה וולונטרית, אנו סבורים כי אימוצו של המודל יכול לחזק את המפלגות עצמן ואת יכולתן לייצג את ציבור הבוחרים שלהן.

Or Tuttnauer and Gideon Rahat, *Servants of Two (or more) Masters: Accounting for the Complexity of Intraparty Candidate Selection Methods*, 29 PARTY POLITICS 185 (2023) 13

השאלה כיצד ייבחרו המועמדים והמועמדות בתוך המפלגות אולי אינה השאלה הפוליטית הרועשת ביותר, אך היא אחת השאלות החשובות ביותר לעתיד הפוליטיקה הישראלית. אם מוסדות מעצבים התנהגות פוליטית, כפי שמקובל לחשוב במדע המדינה, הרי שמנגנוני הבחירה של המפלגות הם מן המוסדות המשפיעים ביותר על איכותה של הדמוקרטיה.

תקשורת בזמן בחירות כשומרת סף של הדמוקרטיה

יובל קרניאל¹

בבחירות 2026 לכנסת ה-26 של מדינת ישראל יש לתקשורת הישראלית תפקיד מיוחד וחשוב, יש אומרים יוצא דופן בחשיבותו.

התקשורת המקצועית היא תמיד הזירה המרכזית שבה מתנהל השיח הציבורי, ולה, כידוע, תפקיד בולט ומוביל בקביעת סדר היום הציבורי ובמימוש עקרונות חופש הביטוי וזכות הציבור לדעת.

התקשורת היא הגורם המתווך והמעדכן, שמספק את המידע לציבור ומהווה גם במה לדיון בדעות השונות, במחלוקות, במצעיהם של המועמדים השונים ובניסיונותיהם לנהל תעמולת בחירות אפקטיבית. המידע הזה הוא הבסיס להחלטה המושכלת של הציבור בבואו לעשות שימוש בזכותו הדמוקרטית לעצב את השלטון ולבחור את נבחרי הציבור כנציגים של הריבון, אזרחי המדינה.

1 ד"ר יובל קרניאל הוא מרצה וחוקר למשפט ותקשורת מאוניברסיטת רייכמן, לשעבר רקטור בצלאל האקדמיה לאמנות ועיצוב, ירושלים. כיהן כיועץ המשפטי של הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו וכיו"ר ועדת האתיקה של רשות השידור.

הבמה התקשורתית עברה דרך והשתנתה רבות מאז שהעיתונות היתה מפלגתית במובהק, בעיקר העיתונות הכתובה, ומאז שהיה בטלויזיה אך ורק שידור ציבורי, בימי רשות השידור – ערוץ שבו נאסרה לחלוטין הופעה של מועמדים בתקופת בחירות, לפי חוק הבחירות (דרכי תעמולה), התשי"ט-1959.

זכורה לוותיקים הסצנה של חתימת הסכמי השלום עם מצרים שהופיעה אך ורק בתשדיר התעמולה של מפלגת הליכוד בבחירות הסוערות של שנת 1981, משום שהיה אסור באותה עת להראות בשידורי החדשות בתקופת 30 הימים שלפני הבחירות את ראש הממשלה מנחם בגין בטקס בבית הלבן, לצד הנשיא המצרי סאדאת ונשיא ארצות הברית קרט.

חוקי הבחירות (דרכי תעמולה) אמנם נותרו מיושנים וכמעט שלא התעדכנו בעשרות השנים מאז נחקק חוק התעמולה, אולם האיסור על הופעה של מועמדים הוסר, והתקשורת הפכה לזירה חופשית, פתוחה וסוערת, שבה מופיעים ונפגשים המועמדים השונים, מתנהלים ראיונות, שיחות, דיונים וויכוחים, נעשית עבודה עיתונאית של תחקירים, הדלפות, ופרסום הקלטות, ולצד זאת פועלים פרשנים ועיתונאים שחלקם מתנהלים כשופרות של פוליטיקאים ולא כעיתונאים המשרתים את הציבור ואת זכותו לדעת.

בעידן הנוכחי, כאשר אמון הציבור בתקשורת נמצא בשפל חסר תקדים,² כאשר הציבור מוצף בפרסומים, בדיווחים ובמידע כוזב, חלקו מגמתי, ומתקשה להפריד בין תעמולה, שקרים וספינים לבין מידע אמין ומקצועי, יש לתקשורת המקצועית תפקיד חדש וחיוני.

למעשה, במציאות של רשתות חברתיות, של זירות פרוצות בטלגרם, בטיקטוק,

2 האיסור על הופעה של מועמדים הוסר בקבלתה של הצעת חוק הבחירות לכנסת (דרכי תעמולה) (תיקון מס' 13 והוראת שעה), התשנ"ו-1996.

3 על השפל באמון הציבור בתקשורת ראו בספרנו יובל קרניאל ועמית לביא דינור משבר אמון: השתקפותו בתקשורת ופוליטיקה (2022).

ובקבוצות וואטסאפ ייעודיות, כאשר מנגנוני התעמולה של חלק מהמפלגות והמועמדים עסוקים בטשטוש האמת, בהפצה של שקרים ובקידום של רגשות שנאה, פחד ותיעוב, לעיתונות המקצועית נולד תפקיד חדש: שומרת סף של הדמוקרטיה ושל הליך הבחירות התקין.

האתיקה המקצועית של התקשורת מדברת על החובה לדיווח מדויק, על הגינות, אחריות ומחויבות לזכות הציבור לדעת ולערכי חופש הביטוי, שהם הבסיס לקיומה של הדמוקרטיה. העקרונות האלה מצויים בתקנון האתיקה של מועצת העיתונות בישראל⁴, בכללי האתיקה של הרשות השנייה⁵, ובכל מסמך אתיקה של כלי תקשורת רציני ומקצועי. עקרונות אלה מקבלים היום משמעות חדשה ונרחבת יותר. לא רק לדווח באופן מקצועי ואמין, אלא גם לעסוק באופן מפורש, אינטנסיבי ואפקטיבי בהפרכה של שקרים, בסינון של ספינים ובהסרה של עשבים שוטים.

בתקופת הבחירות הנוכחית יש לתקשורת תפקיד היסטורי-אתי ומקצועי חריף וחיוני במיוחד: להעביר לציבור תמונת מציאות מבוססת ראיות וערכים דמוקרטיים, תוך מחויבות לאמת ולאתיקה, ולתת כלים להצבעה חופשית, חשאית ושווה, שהיא הבסיס לדמוקרטיה מהותית. כדי לתת לציבור את הכלים לעשות זאת, לא מספיק לדווח מי אמר מה, לתת במה לכל הקולות, להעביר הודעות מוכנות מפוליטיקאים ולתת במות למסרי תעמולה. על התקשורת לאמץ תפקיד אקטיבי, ביקורתי ואמיץ הרבה יותר.

ראשית, יש להבין שמערכת הבחירות הנוכחית שונה מקודמותיה. לראשונה עומדת מול הציבור הישראלי הדרישה של ההפיכה המשטרית, המבקשת לשנות את אופייה הדמוקרטי של מדינת ישראל, לבטל את הפרדת הרשויות ולהחליש את כוחן של מערכת המשפט ושל התקשורת העצמאית. זוהי עמדתה של הקואליציה הנוכחית, כפי שהוכח במעשים בארבע השנים האחרונות, וכפי שגם נאמר במפורש על ידי

4 ראו ס' 2-4 לתקנון האתיקה של מועצת העיתונות והתקשורת בישראל (16.5.1996).

5 ראו גם ס' 2 לכללי הרשות השנייה לטלוויזיה ורדיו (אתיקה בשידורי טלוויזיה ורדיו), התשנ"ד-1994.

דובריה הראשיים. אלה מבקשים להמשיך את המהלך של ההפיכה המשטרית, להחליש את הבסיס הליברלי והחוקתי של ישראל מבוססת שלטון החוק, ערכי השוויון, עצמאות התקשורת וחופש ביטוי, ולהפוך אותה למדינה עם שלטון סמכותני, שממנה את השופטים ושולט בתקשורת, בכנסת, בהליכי החקיקה, ובמינוי של כל עובדי הציבור והמדינה לפי השקפתם הפוליטית, לרבות יועצים משפטיים, מבקר מדינה, ראשי מערכת הביטחון וצה"ל.

במציאות הזו, התקשורת החופשית אינה רק במה וגוף שתפקידו לסקר ולדווח על המתרחש, אלא אחד הגורמים המאוימים בעצמם על ידי השינוי המשטרי. מכאן שלתקשורת תפקיד חדש בעידן של דמוקרטיה מתגוננת. עליה להגן על ערכי חופש הביטוי, זכות הציבור לדעת, עצמאותה המקצועית של התקשורת עצמה, החיסיון העיתונאי וערכים ליברליים שעומדים ביסוד האתיקה של העיתונות החופשית.

מעמדה של התקשורת כשומרת סף של הדמוקרטיה דומה לתפקידם של בתי המשפט, של היועצת המשפטית לממשלה ושל נושאי משרה אחרים במערכת שמרכיבה את החברה הדמוקרטית בישראל. יש לכך משמעות סמלית ותודעתית, וגם השלכות מעשיות.

המשמעות הסמלית והתודעתית היא הכרה בכך שבמציאות הנוכחית התקשורת אינה צריכה להיות ניטרלית בין הצד הדמוקרטי לצד האנטי־דמוקרטי של החברה בישראל ושל מערכת הבחירות או של התעמולה הנוכחית. התקשורת צריכה לאמץ באופן שקוף מדיניות שבה היא מגנה, מבקרת ונמנעת מלתת במה אוהדת או מעודדת לתכנים של הסתה לגזענות, שנאה, שקרים והשמצות נגד מערכות השלטון ונגד בתי המשפט ושומרי הסף. מעבר לכך, כמו בסיקור של פשעים או של מעשי טרור, התקשורת חייבת לנקוט עמדה ברורה ולגנות מעשים של תעמולה והסתה, או תכנים שמיועדים למוטט את הדמוקרטיה הליברלית שבמסגרתה התקשורת עצמה פועלת.

בנוסף, עליה לחזק את הגורמים הדמוקרטיים המקצועיים המשמשים שומרי סף כמזה: ועדת הבחירות המרכזית, בתי המשפט, היועצת המשפטית לממשלה וארגוני החברה האזרחית המחויבים לזכויות האדם ולדמוקרטיה, כמו גם למלחמה בשחיתות.

ההשלכות המעשיות הם החלק שקשה יותר להסכים עליו וליישמו בפועל. גם אם יש הסכמה רחבה על כך שתפקידה של התקשורת הוא הגנת הדמוקרטיה וחופש הביטוי שמאפשר אותה, יכולים להיות מחלוקות או קשיים בעיצוב כללי הפעולה המעשית של התקשורת בתקופת בחירות, בעיקר כאשר חלק מאיביה של הדמוקרטיה עושים שימוש בגזלייטינג ובשפה כפולה ומטעה, כלומר נושאים לשווא את המושגים "דמוקרטיה" ו"רצון הציבור", כדי להחריב את ערכיה של הדמוקרטיה ואת המנגנונים שמאפשרים אותה.

המשמעות המעשית היא לכן דרישה מהתקשורת לשנות באופן מעשי את דרך פעולתה ואת אופן העריכה של תכניה. אסור לה להיות במה שמביאה תמיד את שני הצדדים במחלוקת, את האמת לצד השקר, את הדמוקרט לצד הפשיסט, אלא חובתה להתייבב באופן ברור לצד האמת והדמוקרטיה ולגנות דברי שקר ופגיעה בערכי החירות, השוויון, שלטון החוק וההגנות. כאשר נאמרים שקרים על ידי דוברים בשידור חי, יש לעצור את שטף הדברים ולחשוף זאת. כאשר נאמרים בשידור דברי הסתה ל אלימות, הסתה לגזענות או פגיעה בחירות, יש לגנות אותם ככאלה ולהימנע מלתת במה לדוברים המקדמים אותם. ההיבט המעשי צריך לבוא לידי ביטוי בנהלים ובמדריך אתיקה שיופץ וייאכף בכל תוכניות האקטואליה של ערוצי התקשורת החופשית.

צריך להבין שבימי שגרה יש יתרון מובנה לשלטון, השולט בסדר היום ושדובריו הם ראש הממשלה, שרים וראשי ועדות. אסור לתת להם יתרון או זמן שידור עודף. כאשר מוצגים דברי תעמולה ותכנים שנוגדים את ערכי השוויון, האמת, האחריות, ההגנות, המאבק בשחיתות ושלטון החוק, אין לתת להם במה. לחלופין, יש להציגם ככאלה.

כדי לקדם את החובה האתית לדייק ולפרסם אמת ואת המחויבות לערכים של שלטון החוק, אין לתת במה לעבריינים, לנאשמים בעבירות של שחיתות ולנבחרים ציבור או לנושאי משרה שעושים שימוש לרעה בכוחם או בחסינות שלהם כדי להתחמק מאחריות. כל אלה מאיימים על היכולת לנהל מערכת בחירות נקייה ועניינית במסגרת דמוקרטית.

לתקשורת תפקיד מיוחד לחקור ולחשוף כל ניסיון לשבש את מהלך הבחירות, לתת שוחד בחירות, להרתיע בוחרים חופשיים, לפגוע בחשאיות הבחירות או בטוהר הבחירות. המאמץ הזה חייב להתחיל עכשיו ולהימשך עד הבחירות ובמיוחד במהלך יום הבחירות עצמו. על התקשורת להיות בכל קלפי ובכל מקום שבו יש חשש לשיבוש, לאלימות, להרתעה או לפגיעה בטוהר הבחירות, ולסייע לוועדת הבחירות המרכזית ולציבור החופשי בישראל לקיים בחירות חופשיות ונקיות.

התקשורת היא שומרת סף של הדמוקרטיה, בעיקר ובמיוחד בבחירות 2026, שבהן זהו הנושא המרכזי העומד לבחירת הציבור - האם ישראל תישאר דמוקרטיה ליברלית עם עיתונות חופשית, או לא.

תפקידה של החברה האזרחית בתקופת בחירות

תומר נאור¹

בעוד חודשים אחדים ילכו אזרחי ואזרחיות ישראל לקלפיות, ובפעם השישית בתוך פחות משמונה שנים יתבקשו להכריע מי יקבל לידי את הכוח לנהל את המדינה. קשה להפריז בחשיבותו של הרגע הזה. בחירות חופשיות והוגנות הן תנאי יסודי לקיומו של משטר דמוקרטי, והאפשרות של הציבור להחליף את נבחריו היא אולי הביטוי המובהק ביותר לרעיון שלפיו מקור כוחו של השלטון הוא באזרחים.

אלא שבניגוד לטענתם של חלקים בממשלה היוצאת במהלך הקדנציה האחרונה, בחירות, חשובות ככל שיהיו, אינן חזות הדמוקרטיה כולה. דמוקרטיה אינה מתקיימת רק ביום שבו נבחרים נציגי הציבור, ותפקידו של האזרח במדינה הדמוקרטית בוודאי אינו מסתיים ברגע שבו הוא משלשל את המעטפה לתוך חרך הקלפי.

הבחירות עוסקות בשאלה מי יקבל לידי את הכוח, בעוד דמוקרטיה עוסקת גם בשאלה מה מותר, ובעיקר מה אסור, לעשות איתו.

במרחב שבין שתי השאלות הללו נמצאת, בין היתר, החברה האזרחית. זהו המרחב שבו אזרחים מתאגדים כדי לקדם מטרות משותפות, להשפיע על סדר היום, לבקר

1 עו"ד, סמנכ"ל משפט ואסטרטגיה, התנועה למען איכות השלטון בישראל.

את השלטון ולדרוש ממנו דין וחשבון. כבר לפני כמעט מאתיים שנה זיהה אלקסיס דה-טוקוויל בהתאגדות האזרחית את אחד מיסודותיה החשובים של החברה הדמוקרטית,² ונדמה כי ערב מערכת בחירות המתקיימת בתקופה של חוסר יציבות דמוקרטית עמוקה, תובנה זו רלוונטית מתמיד.

בחירות בזמן של חוסר יציבות דמוקרטית

הספרות המחקרית העוסקת בשנים האחרונות בתהליכים של נסיגה דמוקרטית מלמדת כי דמוקרטיות אינן נשחקות בהכרח ברגע דרמטי אחד, ובוודאי שאינן חדלות להיות דמוקרטיות רק משום שבוטלו בהן הבחירות. במקרים רבים התהליך הפוך כמעט: הבחירות ממשיכות להתקיים, לעיתים כסדרן, בעוד המנגנונים שאמורים

להגביל את כוחו של השלטון נשחקים בהדרגה. למעשה, חזינו בכך במספר מדינות במזרח אירופה בשנים האחרונות,³ ובמידת מה רבים בישראל חששו כי זהו המצב שאליו אנו צועדים בעצמנו.⁴

ישראל מגיעה אל מערכת הבחירות הקרובה לאחר כמה מן השנים הסוערות והקשות בתולדותיה. משברים פוליטיים, משטריים, ביטחוניים, בריאותיים וגם חוקתיים, ששיאם בקדנציה הנוכחית של הממשלה ובמאבק סביב השינויים במערכת המשפט; לצד מלחמה ארוכה, קיטוב חברתי עמוק, וירידה ניכרת באמון הציבור במוסדות המדינה - בין היתר "הודות" למתקפות חוזרות על בית המשפט ועל שומרי הסף. כל אלה אינם נעלמים עם ההכרזה על בחירות, להפך - הם הופכים את מערכת הבחירות עצמה לזירה נוספת שבה נבחנים חוסנם של המוסדות הדמוקרטיים וכללי המשחק. דווקא בתקופות כאלה מתחדדת חשיבותה של החברה האזרחית.

2 ראו למשל אלקסיס דה-טוקוויל **הדמוקרטיה באמריקה** 546-550 (אהרן אמיר מתרגם 2008).

3 דוגמאות בולטות לכך הן הונגריה, פולין וסרביה. במדינות אלה המשיכו להתקיים בחירות תקופתיות ותחרות פוליטית פורמלית, לצד תהליכים הדרגתיים של החלשת עצמאות הרשות השופטת, פגיעה בפלורליזם התקשורתי, צמצום מרחב הפעולה של החברה האזרחית והחלשת מנגנוני הפיקוח על הרשות המבצעת. ראו, למשל, Freedom House, *Nation in Transit 2021: The Antidemocratic Turn* (2021); Michael Bernhard, *Democratic Backsliding in Poland and Hungary*, 80 SLAVIC REV. 585 (2021).

4 ראו למשל דפני בנבניסטי וספיר פז "המהלכים להחלשת הדמוקרטיה בישראל 2023-2024 בהשוואה להונגריה ופולין" **המכון הישראלי לדמוקרטיה** (27.3.2025) https://www.idi.org.il/articles/58814?utm_source=chatgpt.com.

המחקר מבחין בהקשר זה בין שני סוגים של מנגנוני אחריותיות (accountability): מנגנוני אחריותיות אנכיים – ובראשם הבחירות עצמן; ומנגנונים אופקיים – ובהם בתי המשפט, הפרלמנט וגופי פיקוח נוספים. לצד אלו, מתפתחת בעשורים

האחרונים תפיסה נוספת, אשר זכתה לכינוי **”אחריותיות אלכסונית”** שמפעילים על השלטון התקשורת, החברה האזרחית וכלל הציבור המאורגן בתנועות, ארגונים ועמותות. מחקרים השוואתיים אף מצאו כי השילוב בין מנגנוני הפיקוח הללו עשוי להיות משמעותי בבלימת תהליכים של נסיגה דמוקרטית.⁵

החברה האזרחית כשומרת סף חוץ־מוסדית

בתוך המארג הזה ממלאת החברה האזרחית תפקיד ייחודי. היא אינה חלק ממוסדות השלטון, אין בידיה סמכות שלטונית והיא אינה נהנית מן הכלים שהחוק מעניק לבתי המשפט, לכנסת, לרגולטורים או ליתר גופי הפיקוח. כוחה נובע ממקור אחר לחלוטין: מן היכולת של אזרחים להתארגן ולהתאגד סביב רעיון, לאסוף מידע, להציב דרישות בפני השלטון במסגרת הכלים החוקיים הנתונים בידם, ולהניע לפעולה את אותם מנגנונים מוסדיים שנועדו לפקח עליו.

במובן הזה, החברה האזרחית היא למעשה שומרת סף חוץ־מוסדית של הדמוקרטיה – או כפי שאני מכנה זאת בהרצאות ובחוגי בית: **”כלב השמירה של כלבי השמירה של הדמוקרטיה הישראלית”**.⁶ החברה האזרחית אינה מחליפה את שומרי הסף

5 באנגלית: *”diagonal accountability”*, ראו Anne Marie Goetz & Rob Jenkins, *Hybrid Forms Of Accountability: Citizen engagement in institutions of public-sector oversight in India*, 3 Pub. MANAGEMENT REV. 363 (2001).

6 Melis G. Laebens & Anna Lührmann, *What halts democratic erosion? The changing role of accountability*, 28 DEMOCRATIZATION 908 (2021).

המחקר בחן מקרי שחיקה דמוקרטית בבנין, אקוודור ודרום קוריא, ומצא כי שילוב בין מנגנוני אחריותיות שונים – ובפרט בין לחץ מצד החברה האזרחית והתקשורת לבין מנגנוני פיקוח מוסדיים או אלקטורליים – מילא תפקיד משמעותי בבלימת תהליכי השחיקה הדמוקרטית.

7 בספרות המקצועית מקובל לתאר ארגוני חברה אזרחית העוסקים בפיקוח על פעולת השלטון, בחשיפת כשלים ושימוש לרעה בכוח ובדרישה לאחריותיות כ-Watchdog Organizations, בתרגום מילולי, **”ארגוני כלב שמירה”**. ארגונים אלה פועלים מחוץ למערכת השלטונית, אך ממלאים תפקיד משלים למנגנוני הפיקוח המוסדיים באמצעות מעקב אחר פעולות השלטון, הבאת מידע לידיעת הציבור והנעת מנגנוני ביקורת ואחריותיות.

הפורמליים, וגם אינה אמורה לעשות כן, אלא פועלת לצידם, מפקחת עליהם, ופעמים רבות היא זו שמניעה אותם לפעולה. ארגוני חברה אזרחית יכולים לזהות כשלים ועוולות שהמערכת הפוליטית אינה מזהה או אינה מעוניינת לזהות, להביא מידע לידיעת הציבור, לפנות לרשויות הפיקוח ולבתי המשפט, לקדם שינויי מדיניות ולארגן פעולה ציבורית סביב סוגיות שאחרת עלולות להיוותר מחוץ לסדר היום.

ולתפקיד הזה יש חשיבות מיוחדת בתקופת בחירות. כאשר המערכת הפוליטית כולה מתכנסת אל השאלה מי ינצח ומי ירכיב את הממשלה הבאה, נדרש שיהיה מי שימשיך לעסוק גם בשמירה על כללי המשחק: חופש הביטוי והמחאה, טוהר הבחירות, עצמאות מוסדות הפיקוח, השוויון בפני החוק וגבולות הכוח השלטוני. הבחירות אמנם מחליפות שלטון או מעניקות לו מנדט מחודש, אבל הן בוודאי לא מייתרות את הצורך לפקח עליו.

בתקופה שבה מנסים גורמים שונים להדביק תווית פוליטית לכל ארגון אזרחי ש"מעז" לבקר אותם, במטרה ליצור דה־לגיטימציה, חשוב לחדד הבחנה נוספת: החברה האזרחית אינה אופוזיציה, ובוודאי שאינה מפלגה פוליטית.

ארגוני חברה אזרחית אינם חייבים כמובן להיות ניטרליים או נטולי תפיסת עולם, שהרי מטבעם הם קמים כדי לקדם ערכים, מטרות ואינטרסים ציבוריים מסוימים. אלא שהמחויבות שלהם אינה אמורה להיות למפלגה או למועמד, אלא לעקרונות ולמטרות שלשמן הוקמו - ועצמאותם נבחנת, בין היתר, ביכולתם להציב את אותן דרישות בפני השלטון גם כאשר זהותו מתחלפת.

תפקיד החברה האזרחית בזמן הבחירות

ומתוך כך נגזרים גם תפקידיה המעשיים של החברה האזרחית בתקופת בחירות; לא לומר לציבור במי לבחור, אלא לסייע לו להבין על מה הוא בוחר.

לחברה האזרחית תפקיד חשוב בהנגשת מידע לציבור: מערכת בחירות מלאה בגוזמאות, הבטחות, סיסמאות וקמפיינים המבקשים לצמצם שאלות מורכבות לכדי

מסר קצר ושטוח. דווקא במהלכה נדרשים ארגוני החברה האזרחית להביא אל הדיון הציבורי ידע, נתונים וניסיון שנצברו לאורך השנים, לבחון את הצעות המפלגות והמועמדים ולהזכיר לציבור לא רק מה הם מבטיחים לעשות בעתיד, אלא גם מה עשו כאשר הכוח כבר היה בידיהם.

שנית, תפקיד החברה האזרחית הוא להציב על סדר היום נושאים שהמערכת הפוליטית אינה מעוניינת בהכרח לעסוק בהם. ארגוני חברה אזרחית רבים מחזיקים במומחיות עמוקה בתחומים מסוימים, ומערכת הבחירות מעניקה להם הזדמנות להפוך את הידע הזה לדרישה ציבורית: לפנות למועמדים, לדרוש מהם עמדות והתחייבויות, להשוות ביניהן ולהעמיד אותן לבחינת הציבור.

ולצד כל אלה, על החברה האזרחית להמשיך למלא את תפקידה הבסיסי כשומרת סף. ממשלות אינן חדלות למשול בתקופת בחירות, והפיתוי לעשות שימוש בכוח השלטוני, במשאבי ציבור או במנגנוני המדינה לצרכים פוליטיים עשוי דווקא לגבור. לכך מצטרף בתקופה זו הצורך המיוחד בפיקוח על קיומם של דיני הבחירות ועל טוהר הליך הבחירות עצמו. לכן דווקא בתקופה הזו נדרשים מעקב, ביקורת, פנייה לגופי הפיקוח, ובמקרים המתאימים גם לערכאות המשפטיות.

במילים אחרות, בתקופת הבחירות החברה האזרחית אינה יורדת מן המגרש אלא להפך: לצד תפקידיה הרגילים, תקופת הבחירות מטילה עליה אחריות נוספת ומעניקה לה כלים והזדמנויות חדשים להשפיע על השיח הציבורי.

היום שאחרי

בסופו של דבר, ולמרות השימוש ההולך וגובר בשנים האחרונות במושג "החברה האזרחית", אין מדובר במושג מופשט ונעלם. החברה האזרחית היא אנחנו, כולנו – אזרחים ואזרחיות שבחרים שלא להסתפק בתפקיד שניתן להם אחת לכמה שנים מאחורי הפרגוד, אלא לקחת חלק פעיל ומתמשך בעיצוב המרחב הציבורי שבו הם חיים.

בעוד חודשים אחדים ניכנס שוב אל הקלפיות ונכריע מי יקבל לידינו את הכוח לנהל את המדינה בשנים הבאות. זו זכות גדולה, ובתקופה שבה אנחנו חיים נלווית אליה גם אחריות גדולה. אבל האחריות הזו לא יכולה להיעצר ביום הבחירות עצמו; היא מתחילה לפניו ותימשך גם הרבה אחריו: במעורבות אזרחית, בדרישה למידע, בביקורת על השלטון, בהתאגדות, במחאה ובנכונות לדרוש מנבחרי הציבור דין וחשבון. כי דמוקרטיה היא לא רק האפשרות לבחור מי ישלוט בנו, אלא גם היכולת שלנו, כחברה, לוודא כיצד הוא עושה זאת.

הרחוב כקטר רעיוני בעידן של "מרכז חלול": תפקיד המחאה בתקופת בחירות

דינה זילבר¹

כשבאחד מהראיונות האחרונים שהעניק נשאל חיים גורי על מעורבותו הציבורית ועל כך שהוא ממשיך לכתוב טורי דעה חריפים ולפקוד הפגנות גם בגילו המופלג, הוא תיאר את עצמו במילים: "אני הפגנה של איש אחד". נושא המחויבות האישית והבלתי תלויה של האדם היחיד למצפונה של המדינה קיבל ביטוי עמוק גם בשירתו. עבור אדם כמו גורי, כמו עבור רבים מבני דורו, המרחב הציבורי, הפוליטיקה והמאבק המורכב על דמותה של המדינה לא היו אף פעם פרוצדורה טכנית חיצונית ולא התמצו רק בהצבעה בודדת אחת לארבע שנים בקלפי. עבורם, הזירה הציבורית הייתה חלק בלתי נפרד מהעצמי, שליחות פועמת, ציווי מוחלט, קיומי ומדמם, שאי אפשר להשתיק או לדחות. תפיסה של חירות פנימית ואחריות עמוקה לדמות המדינה, לצד החובה והזכות של האדם היחיד להשמיע קול, לסרב לשתוק וכשצריך, להתייצב מול הממסד, השלטון או הרוב, אפילו אם הוא עומד לבדו כנגד הרוח. תנועת המחאה הישראלית שהתפרצה בשנת 2023 ביטאה בדיוק את הרוח

1 המשנה לשעבר ליועץ המשפטי לממשלה.

הזו, ששטפה לפתע שכבות רחבות בחברה הישראלית. היא ביטאה זעקה עמוקה של חברה שקמו לכלות את ציפור נפשה והיא מבקשת לעצמה מרחב לנשום. פעולתה האזרחית המפוארת של תנועה זו רשמה את אחד הפרקים המרשימים ומעוררי הגאווה בתולדות ההיסטוריה הישראלית המתחדשת.

אולם כעת, כשתופי מערכת הבחירות החלו הולמים, נשמעת שוב ושוב מפּי פוליטיקאים ופרשנים ואפילו מתוך המחנה הדמוקרטי־ליברלי עצמו, המנגינה המצמצמת והמוכרת: "הנה, הולכים לבחירות, המחאה התייתרה וממילא כבר נשפיע בקלפי". לפי הטענה הזו, אין כעת יותר טעם בפעולות מחאה בשטח, ויש להשקיע את כל המשאבים והזמן אך ורק בהיערכות לבחירות, בהבטחת טוהר הבחירות ובהבטחת הניצחון בקלפי. הטיעון הזה מבקש לכלוא את הרוח האזרחית בתיבת עץ קטנה אחת לכמה שנים, לצמצם את המעורבות האזרחית רק להצבעה בבחירות, ולהותיר את המרחב הציבורי שומם, אדיש ושפוף בשאר ימות השנה.

הגישה הזו איננה רק שגויה, אלא גם מסוכנת ביותר. היא מסוכנת מפני שהיא משקפת תפיסה שטוחה של מעורבות אזרחית, מתעלמת מהמציאות הפוליטית הישראלית, ועלולה להביא לשכפול המערכת הפוליטית העכשווית ויחסי הכוח במסגרתה ולמניעת שינוי אמיתי. במקום לפרוץ נתיבים חדשים ולחזק את האמונה ביכולת להשפיע, השדר למחנה המחאה הוא לקפל כנפיים. אני סבורה שההפך הוא הנכון: המחאה אינה מתייתרת ערב בחירות, אלא הופכת קריטית מאי פעם. כדי להסביר מדוע, יש לעמוד על מספר מאפיינים מבניים המייצרים "משולש ברמודה" שבו טובעות באופן שיטתי רוב מפלגות מחנה השינוי, ושבעטיים נדרשת בדחיפות תנועת מחאה מודעת שתשמש כקטר רעיוני ותחלץ אותנו מבור הזליגה המתמדת של הזירה הפוליטית לכיוון ימין.

המאפיין הראשון הוא מנהיגות נגררת ולא מובילה. התרבות הפוליטית מעצבת הנהגה שברובה אינה מציעה חזון ארוך טווח, אלא משועבדת לסקרים ולטרנדים, מנוהלת לפי מה שהיא חושבת שהציבור רוצה לשמוע באותו רגע, ואינה מנסה לעצב דרך חדשה.

המאפיין השני הוא היעדר אלטרנטיבה אידיאולוגית ותפיסת "המרכז החלול", מושג שטבע ד"ר ש"י אגמון לתיאור מפלגות הבנויות סביב ריק רעיוני.² מפלגות אלו מונעות בעיקר מהרצון להחליף את השלטון, אך בלי לייצר תחרות פוליטית ערכית. הן נמנעות מהצגת עמדות ברורות בסוגיות הליבה – כמו פתרון הסכסוך, יחסי דת ומדינה ושוויון אזרחי – כדי לא להרחיק בוחרים, ומאמצות פופוליזם ביטחוני בניסיון לאגף את הימין מימין. היעדר אלטרנטיבה רעיונית מחליש את מצביעי השמאל – מרכז ושחק את ערכי המחנה הליברלי ואת יכולתו להגיע לשלטון. הטרגדיה של המחנה הליברלי היא שמנהיגיו מאמצים את הפרדיגמה הפוליטית השלטת של הימין, ובמקום לאתגר אותה מנסים גם הם להדהד אותה ובגרסה חיוורת ולא אטרקטיבית.

המאפיין השלישי הוא מגמה הרסנית של דה־פוליטיזציה. הזירה הציבורית עברה תהליך של ריקון מתוכן פוליטי אמיתי. המערכת הפוליטית בורחת מהכרעות מדיניות תוך הצהרות על מורכבותן או חוסר ההסכמה לגביהן, וממירה אותן ב"ניהול" המצב. תהליך זה מייצר תעתוע מניפולטיבי שלפיו שימור המצב הרע הוא "ניטרלי" ואילו הצעות לשינוי הן "פוליטיקה שלילית", וכך מתקבעת תודעה ציבורית של מציאות כגזרת גורל בלתי ניתנת לשינוי.

המאפיין הרביעי הוא ההשטחה הפופוליסטית של בעיות עומק. הימין הפופוליסטי, המבוסס על דיבור "בשם העם" ועל גלגול אשמה על אליטות ו"דיפ סטייט", משתמש בחרדות קיומיות כחומר בערה וכתירוץ לכישלונותיו. במקום להתמודד עם בעיות מורכבות, הפופוליזם מציע קונספירציות וסימון אשמים פשוט: בג"ץ, היועצת המשפטית לממשלה, האליטות או המחאה.

שילוב המגמות הללו מבהיר מדוע הבחירות לבדן לא יכולות להיות הדבר היחיד שנטיל עליו את ייבנו. אם נשקיע את כל המשאבים רק בבחירות, נשקיע אותם במערכת חלולה, ונקבל מפלגות שמפחדות להציע חזון אלטרנטיבי ומסתפקות ב"ניהול יעיל יותר" של המציאות המעוותת. השלטון שנכשל ואחראי לאסון הגדול

Shai Agmon *Israel's Complicit Center* Boston Rev. (May 3, 2025) 2
https://www.bostonreview.net/articles/israels-complicit-center/?utm_source=chatgpt.com

שארע בישראל עלול להישאר על מכוננו רק בגלל ההרגל או בגלל הפחד של חלקים בציבור משינוי.

בהיעדר מנהיגות פוליטית מספקת, תפקיד המחאה בתקופת בחירות הוא להיות ההנהגה הרעיונית. אסור למחאה לדעוך; מוטלת עליה החובה לעשות את מה שהפוליטיקאים לא מעזים לעשות: להציע אלטרנטיבה, לייצר תחרות פוליטית אמיתית ולעצב חזון לשינוי עומק. על הרחוב הליברלי לשמש כקטר רעיוני שימשוך את מפלגות גוש השינוי להתחייב לכיוונים שהוא ישרטט. הרחוב חייב להרים מסך מעל הדה־פוליטיזציה, להחזיר לשיח את המילים האסורות - "שלום", "פתרון מדיני", "כיבוש", "זכויות אדם", "שלטון חוק" ו"שוויון" - ולתבוע מפת דרכים ברורה. המתמודדים על ייצוג המחנה חייבים להימדד ברמת מחויבותם להגשמת החזון הדמוקרטי המהותי. בנוסף, המחאה צריכה לשבור את הייאוש הציבורי באמצעות גיוס אזרחי נרחב, כדי להביא אנשים לקלפי לא רק מתוך פחד אלא גם מתוך אמונה שיש עבור מה להילחם.

אילו היינו נשמעים לאורך ההיסטוריה לקריאה "לחכות לבחירות", נופיה המוסריים של ישראל היו נותרים צחיחים. כשמנחם בגין זעק ב-1952 נגד הסכם השילומים, הרחוב נתן קול לכאב של מיעוט שנותר ללא פתחון פה במסד. ב-1982, לאחר אירועי סברה ושתילה, הרחוב כפה את הקמת ועדת החקירה הממלכתית והוכיח כי המוסר אינו יכול להמתין לקלפי. גם המחאה החברתית ב-2011 והמחאה נגד ההפיכה המשטרית הוכיחו כי ניצחון בבחירות אינו צ'ק פתוח לרמיסת ערכי יסוד. אילולא היציאה לרחוב המשטר היה משתנה ללא התנגדות, ההסדרים החוקתיים היו נקבעים בחשיכה וישראל הייתה עלולה לאבד צורה, מצפון, דרך ועתיד.

דמוקרטיה אינה מסתפקת בהצבעה אחת פעם בארבע שנים והיעלמות עד הסיבוב הבא. דמוקרטיה היא תרבות פוליטית חיה ומעורבות אזרחית מתמדת. הפרדוקס בגישת השלטון נחשף כאשר מנהיגים טוענים כי הציבור אמור לדבר רק בבחירות, אך בו־בזמן מגנים מחאות הקוראות לבחירות מוקדמות - ובכך מבקשים להתיר לציבור לצעוק רק כל עוד הצעקה אינה משנה דבר. מחאה שאסור לה להשפיע אינה כלי פוליטי, אלא שסתום לחצים ציני.

ישנו גם העתיד וגם הוא זקוק למאמינים, למי שיעזו לדמיין אותו ולפעול למענו. התפקיד העמוק ביותר של המחאה כעת הוא לעבור מהתגוננות לבניית תשתיות ארוכות טווח ולשרטוט תמונת עתיד חיה וסולידרית. על המחאה להמשיך לעמוד על המשמר ולהזכיר את הקשר בין ערכי היסוד לפוליטיקה העכשווית. השיקום יהיה ארוך והדמוקרטיה תינצל בעיקר בזכות מי שיעמוד על המדרכה בכיכר ויסרב להיעלם בתוך השקט הכללי.

וכשאנחנו ניצבים ברחובות, אל מול המערכת המנסה לצמצם את קיומנו לפתק הצבעה חרישי, מזכיר לנו דויד גרוסמן את חיוניות שליחותם של האזרחים, בנאי התקווה ושומרי דמותה של המדינה. הוא מזכיר לנו כי גם כשהקלפיות ייסגרו, המחר הישראלי תמיד יישאר תלוי באותו אדם שמסרב לאפשר לחזון לגווע ולחלום להזדהם, ומול מרכז חלול ממשיך לשמור על האור הפנימי דלוק, צועד קדימה ומסמן את הכיוון:

**"... ויש למען מי להילחם,
הכול כעת תלוי בכם,
עכשיו הזמן לקום, לחיות,
להיות לעם או לא להיות,
להיות אדם או לא להיות -
ויש למען מי ויש למען מה,
והכול תלוי
על בלימה"³.**

חשיבות השלטון המקומי בעידן של נסיגה דמוקרטית

איסי רוזן-צבי¹

בעידן שבו הדמוקרטיה הליברלית ניצבת בפני אתגרים הולכים וגוברים, מתחדד הצורך לחשוב מחדש על מנגנוני האיזון והבלימה המגנים על המשטר הדמוקרטי. בישראל, כמו במדינות רבות אחרות, הדיון הציבורי מתמקד בעיקר ביחסים שבין הרשויות ברמה הארצית - הממשלה, הכנסת ובתי המשפט. אולם לצד ההפרדה האופקית בין רשויות השלטון, קיימת צורה נוספת של ביזור כוח פוליטי: ההפרדה האנכית בין השלטון המרכזי לשלטון המקומי. דווקא בתקופה של ריכוז סמכויות גובר בידי השלטון המרכזי, ראוי להפנות את המבט אל השלטון המקומי כמוקד עצמאי של כוח פוליטי וכמרחב דמוקרטי בעל פוטנציאל משמעותי להגנה על ערכי המשטר.

ההצדקה לקיומו של שלטון מקומי חזק נשענת על שלושה יסודות מרכזיים: יעילות, דמוקרטיה ופלורליזם. מן ההיבט המנהלי, רשויות מקומיות נהנות מקרבה לתושבים ומיכולת טובה יותר לזהות את צורכיהם המשתנים. בניגוד למשרדי הממשלה הפועלים במרחק מן השטח, הרשות המקומית מתמודדת מדי יום עם

1 פרופ' איסי רוזן-צבי, הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב, מנהל מרכז אדמונד ולילי ספרא לאתיקה.

אתגרים קונקרטיים בתחומי החינוך, הרווחה, התברואה, התחבורה והתכנון. קרבה זו מאפשרת התאמה מדויקת יותר של השירותים הציבוריים לצורכי התושבים ומגבירה את אחריותם של נבחרי הציבור המקומיים כלפי הקהילה שאותה הם משרתים.

בנוסף, השלטון המקומי משמש מעבדה למדיניות ציבורית. רשויות שונות יכולות לאמץ פתרונות מגוונים לאותן בעיות, ללמוד זו מניסיונה של זו ולהתאים את המדיניות למאפיינים הייחודיים של אוכלוסייתן. כך הופכות הרשויות המקומיות למוקדים של חדשנות שלטונית. לא פעם, יוזמות שפותחו ברמה המקומית אומצו בהמשך על ידי המדינה כולה. היכולת לבחון במקביל מודלים שונים לפתרון בעיות ציבוריות היא אחד היתרונות הבולטים של מערכת שלטונית מבוזרת.

ואולם, חשיבותו של השלטון המקומי חורגת בהרבה משאלות של יעילות ניהולית. במישור הדמוקרטי, הרשויות המקומיות מצמצמות את המרחק שבין האזרח לבין מקבלי ההחלטות. בעוד שהפוליטיקה הארצית מתנהלת במרחב גדול ומורכב שבו קולו של היחיד נבלע לעיתים בתוך מערכת מנוכרת ומרוחקת, הפוליטיקה המקומית מאפשרת מעורבות ישירה יותר, פיקוח אפקטיבי יותר ותחושת השפעה ממשית על תהליכי קבלת ההחלטות. במובן זה, השלטון המקומי מחזק את תחושת השייכות הפוליטית ומאפשר לאזרחים לחוות את הדמוקרטיה לא רק ביום הבחירות, אלא כחלק בלתי נפרד מחיי היומיום.

הצדקה שלישית נוגעת לפלורליזם. החברה הישראלית מורכבת מקבוצות בעלות זהויות, תרבויות ותפיסות עולם מגוונות ולעיתים אף מנוגדות. השלטון המקומי מאפשר לקבוצות אלו לעצב את המרחב הציבורי בהתאם לערכיהן ולצרכיהן, מבלי לכפות תפיסה אחידה על כלל אזרחי המדינה. כך, רשויות בעלות רוב חילוני עשויות לבחור במדיניות ציבורית שונה מזו של רשויות בעלות רוב חרדי, בעוד שרשויות ערביות יכולות לקדם סדר יום המשקף את מאפייניהן הייחודיים. יכולת זו מעניקה משמעות ממשית לרעיון של שלטון עצמי קהילתי ומאפשרת קיומן של תפיסות חיים שונות במסגרת מדינית משותפת.

כדי להבין את חשיבותו של השלטון המקומי, יש לראות בו יותר מאשר זרוע ביצועית של המדינה. רשות מקומית היא קהילה פוליטית בעלת זהות, אינטרסים ויכולת לממש שלטון עצמי. מכאן נובעת חשיבותה של האוטונומיה המקומית. אוטונומיה אינה שקולה לריבונות; הרשויות המקומיות אינן מדינות עצמאיות. עם זאת, הן זכאיות למרחב פעולה עצמאי שבמסגרתו יוכלו לעצב את מדיניותן ולהשפיע על חיי תושביהן ללא התערבות של השלטון המרכזי.

לאוטונומיה המקומית שני ממדים משלימים. הממד הראשון הוא הגנה מפני התערבות עודפת של המדינה. רשות מקומית אינה יכולה לממש שלטון עצמי אם כל החלטה משמעותית שלה כפופה לאישור מוקדם של משרדי הממשלה או נתונה לאיום מתמיד של סנקציות תקציביות. הממד השני הוא היכולת לפעול באופן עצמאי. אוטונומיה של ממש מחייבת סמכויות, משאבים ויכולת מוסדית. רשות התלויה כמעט לחלוטין בתקציבי הממשלה תתקשה לגבש מדיניות עצמאית ולממש את רצון תושביה. משום כך, חיזוק האוטונומיה המקומית מחייב גם יצירת מנגנונים שיבטיחו עצמאות תקציבית, לצד צמצום פערים בין רשויות חזקות לחלשות.

חשיבותו הדמוקרטית של השלטון המקומי מתחדדת במיוחד בתקופות של משבר דמוקרטי. לאורך השנים ניתן למצוא בישראל ובעולם דוגמאות רבות לרשויות מקומיות שפעלו בניגוד למדיניות הממשלה כדי לקדם ערכים שנתפסו בעיניהן כחשובים. רשויות מקומיות שונות תמכו במהגרים ובמבקשי מקלט², קידמו תחבורה ציבורית בשבת³, הכירו בזוגיות חד-מינית⁴, או התנגדו למדיניות ממשלתית

2 עיריית תל אביב-יפו, למשל, מפעילה מאז שנת 1999 את מרכז מסיל"ה, המספק למבקשי מקלט, למהגרי עבודה ולחסרי מעמד המתגוררים בעיר שירותי רווחה, סיוע הומניטרי, מיצוי זכויות וליווי מול רשויות המדינה. העירייה הסבירה כי נטלה על עצמה את מתן המענים לקהילה זו משיקולים מוסריים, ערכיים ופרקטיים, בין היתר לנוכח מיעוט השירותים והזכויות העומדים לרשותה. ראו "סיוע למבקשי מקלט ומהגרי עבודה – מסיל"ה" עיריית תל-אביב-יפו <https://www.tel-aviv.gov.il/Residents/HealthAndSocial/Pages/Mesila.aspx>.

3 דוגמה לכך היא מערך "נעים בסופ"ש" – מערך היסעים עירוני ומטרופוליני הפועל בשבת ובחגים, בשעות שבהן התחבורה הציבורית הארצית אינה פועלת. כיום משתתפות בו רשויות רבות ובהן תל אביב-יפו, גבעתיים, הרצליה, רמת השרון, רעננה וכפר סבא. ראו את אתר המערך **נעים בסופ"ש** <https://busofash.co.il>.

4 כך למשל, החל משנת 2021 החלו רשויות מקומיות לאפשר לתושבים שאינם רשומים כנשואים במרשם האוכלוסין להירשם כזוגות בעירייה, רישום המעניק להם זכויות עירוניות המוקנות לזוגות נשואים. רשויות רבות הדגישו כי המרשם נועד לתת מענה לזוגות להט"בים. ראו אריאל פינקלשטיין, אילה גולדברג ושלומית רביצקי טור-פז **דו-שנתון דת ומדינה בישראל 2022** 95-97 (המכון הישראלי לדמוקרטיה 2022). לדוגמה, עיריית תל אביב-יפו הקימה מאגר עירוני לרישום ידועים וידועות בציבור המאפשר לזוגות חד-מיניים ליהנות מזכויות ושירותים עירוניים הניתנים לבני זוג, ובהם הטבות בארנונה, תווי חניה ומנויים זוגיים למתקנים עירוניים. ראו "ידועים וידועות בציבור בעיריית תל אביב-יפו" עיריית תל-אביב-יפו <https://www.tel-aviv.gov.il/About/Pages/Publiclyknowncouples.aspx>.

בתחומי החינוך והרווחה.⁵ בעולם ניתן למצוא ערי מקלט שסירבו לשתף פעולה עם מדיניות הגירה פדרלית,⁶ לצד רשויות שאימצו מדיניות סביבתית שאפתנית חרף התנגדות השלטון המרכזי.⁷ דוגמאות אלו ממחישות כי הרשויות המקומיות מסוגלות לשמש כמנגנון מוסדי של התנגדות דמוקרטית. בניגוד למחאה אזרחית רגילה, הפועלת מחוץ למערכת השלטונית, הרשויות המקומיות מסוגלות להביע התנגדות באמצעות הפעלת סמכויותיהן. הן אינן מסתפקות בביקורת על השלטון המרכזי, אלא מציעות חלופות מדיניות ומיישמות אותן בפועל. בכך הן יוצרות מוקדי כוח חלופיים המסוגלים לרסן מגמות של ריכוזיות יתר ולשמר מרחבים של שלטון עצמי גם כאשר מוקדי הכוח הארציים נעשים דומיננטיים יותר.

לצד תרומתו של השלטון המקומי לביזור הכוח הפוליטי, יש לו תפקיד חשוב גם בהתמודדות עם אחת מבעיות היסוד של הדמוקרטיות המודרניות – הגירעון הדמוקרטי. ככל שהמדינה גדלה, מוסדותיה נעשים מורכבים יותר ותהליכי קבלת ההחלטות הופכים מקצועיים ומרוחקים יותר, כך הולכת ומתחזקת תחושת הניכור של האזרחים כלפי המערכת הפוליטית. רבים חשים כי יכולתם להשפיע על המדיניות הלאומית מוגבלת וכי קולם כמעט שאינו נשמע. השלטון המקומי מציג מענה חלקי אך משמעותי לבעיה זו באמצעות יצירת זירה פוליטית נגישה יותר, שבה המפגש בין נבחר הציבור לתושבים הוא תכופ וישיה. הקרבה הפיזית והחברתית בין מקבלי ההחלטות לבין מי שמושפעים מהן מחזקת את תחושת האחריות ומגבירה את האמון הציבורי במוסדות השלטון.

5 בשנת 2016 יצאו חמישה-עשר ראשי רשויות מהפריפריה ל"צעדת השוויון" במחאה על מדיניות התקצוב הממשלתית ודרשו להנהיג תקצוב דיפרנציאלי בתחומי החינוך והרווחה, בטענה כי שיטת התקצוב הקיימת מעמיקה את הפערים בין רשויות חזקות לרשויות חלשות. ראו עומרי אפרים "צועדים לי-ם במחאה: לשנות תקציבי חינוך ורווחה" *Ynet* (14.6.2016) <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4815497,00.html>

6 ערי מקלט בארצות הברית (Sanctuary Cities) הן דוגמה בולטת לכך. כך, למשל, סן פרנסיסקו אימצה מדיניות שלפיה גופי העיר ועובדיה נמנעים, ככלל, משיתוף פעולה עם רשות ההגירה הפדרלית (ICE) באכיפת דיני ההגירה. מדיניות דומה אומצה גם בערים נוספות, ובהן ניו יורק, פילדלפיה, לוס אנג'לס, בוסטון, דנור ופורטלנד. ראו *Sanctuary City Ordinance*, SF.GOV, <https://www.sf.gov/information--sanctuary-city-ordinance>; *Justice Department Publishes List of Sanctuary Jurisdictions*, OFFICE OF PUB. AFFAIRS (Aug. 5, 2025), <https://www.justice.gov/opa/pr/justice-department-publishes-list-sanctuary-jurisdictions>

7 כך למשל, לאחר שהנשיא דונלד טראמפ הודיע ביוני 2017 על בוונתה של ארצות הברית לפרוש מהסכם פריז, עשרות ערים בארצות הברית – ובהן לוס אנג'לס, ניו יורק, סיאטל ושיקגו – הודיעו כי ימשיכו לפעול להשגת יעדי ההסכם חרף שינוי המדיניות הפדרלית. במסגרת יוזמות כגון *We Are Still In* ו-*Climate Mayors*, התחייבו רשויות מקומיות להמשיך בהפחתת פליטות ובקידום מדיניות אקלים ברמה העירונית. ראו *AMERICA IS ALL IN*, <https://www.americaisallin.com/>; *CLIMATE MAYORS*, <https://www.climatemayors.org/>

עם זאת, אוטונומיה מקומית אינה ערך מוחלט. קיים חשש כי רשויות מקומיות ינצלו את עצמאותן כדי לקדם מדיניות הפוגעת בזכויות אדם או במיעוטים.⁸ בנוסף, עימות מתמשך בין רשויות מקומיות לבין המדינה עלול להוביל לתגובת נגד מצד השלטון המרכזי ולפגיעה בעצמאותן.⁹ משום כך, יש צורך במנגנוני פיקוח שיבטיחו שמירה על זכויות יסוד, שלטון החוק ושוויון, מבלי לרוקן את האוטונומיה המקומית מתוכן. האתגר הוא למצוא את נקודת האיזון בין הגנה על ערכי היסוד של המשטר לבין מתן מרחב ממשי לשלטון עצמי מקומי.

בסופו של דבר, חיזוק השלטון המקומי אינו רפורמה מנהלית אלא מהלך דמוקרטי עמוק. הוא מבזר כוח, מגביר השתתפות אזרחית, מאפשר ביטוי לפלורליזם חברתי ויוצר מוקדי עצמאות המסוגלים להגן על ערכים דמוקרטיים גם כאשר המערכת הארצית נתונה ללחצים. בחברה מגוונת ומקוטבת כמו ישראל, הכרה באוטונומיה המקומית ובחשיבותה עשויה להיות אחד המפתחות לחיזוק הדמוקרטיה ולהבטחת חוסנה לאורך זמן. השאלה אינה אם יש מקום לשלטון מקומי חזק, אלא כיצד לעצב מערכת שלטונית שתאפשר לרשויות המקומיות לממש שלטון עצמי משמעותי, תוך שמירה על מסגרת משותפת של זכויות, שוויון וסולידריות אזרחית. הבחירות הקרובות אינן נקודת הסיום של המאבק על דמותה של הדמוקרטיה הישראלית, אלא רק ראשיתו של מאבק מתמשך. אם ברצוננו לשמר את אופייה של ישראל כדמוקרטיה ליברלית לאורך זמן, עלינו לחזק את המוסדות הדמוקרטיים המגינים עליה, ובפרט את השלטון המקומי ואת עצמאותו.

8 ראו למשל ע"מ 343/09 **הבית הפתוח נ' עיריית ירושלים**, פ"ד (סד) 1 (2010). בפרשה זו נדונה החלטת עיריית ירושלים שלא להעניק תמיכה תקציבית לבית הפתוח, ארגון הפועל למען הקהילה הגאה, בעוד שגופים אחרים שפעלו בתחומים דומים זכו לתמיכה עירונית. בית המשפט קבע כי אופן הקצאת התמיכות פגע בעיקרון השוויון והפלה את הקהילה הגאה.

9 דוגמה לתגובת נגד מסוג זה ניתן למצוא בחקיקת ס' 258 לפקודת העיריות [נוסח חדש] (המכונה "חוק המרכולים"). על רקע ניסיון של רשויות מקומיות להסדיר באופן עצמאי פתיחת עסקים בשבת, תוקנה פקודת העיריות כך שחוקי עזר המתירים פתיחת עסקים בימי מנוחה הוכפפו להסכמת שר הפנים, אשר רשאי לאשרם רק כאשר מדובר, לשיטתו, בפתיחה הנדרשת לצורך סיפוק צרכים חיוניים. התיקון צמצם אפוא את מרחב שיקול הדעת של הרשויות המקומיות בתחום זה.

**חטיבה רביעית –
מעבר לבחירות: התנאים
הדרושים לשינוי**

חרדת בחירות

יובל אלבשן¹

א.

היה רגע בערב של השבעה באוקטובר, אי־שם בין ההלם לרעד, שבו נדמה היה שזה בלתי אפשרי שהדברים יישארו כפי שהיו. שרעידת אדמה בעוצמה כזאת – אלפי הרוגים, פצועים, חטופים, יישובים שלמים שנכבשו – חייבת לשנות משהו במבנה העמוק של הפוליטיקה הישראלית. שהמנהיגים הניצים שהוזהרו, שוב ושוב, לפני החורבן שהם מובילים לשם בקנאותם וסירבו לשמוע, יפנו את מקומותיהם ואותם יתפסו אלה שיבינו סוף סוף שהאינטרס האישי, המגזרי והמעמדי לא יכול להמשיך להצדיק את ההתנהלות חסרת האחריות של ההנהגה הקודמת. היה קל להאמין בזה, אולי משום שהכאב היה דוקר מכדי שלא להאמין בזה.

בשנה שקדמה למלחמה למדנו כבר פרק אחד במחזה הזה – שנת ה"רפורמה המשפטית" – כשממשלה שלמה סירבה לבלום כשראתה שבצד השני נמצאים אנשים שמוכנים לשרוף הכול אם דעתם לא תתקבל במלואה; כשחברי כנסת לא העזו להצביע נגד הוראת ראש מפלגתם למרות שהם הסכימו שאנו בדרך לתהום;

1 פרופ' יובל אלבשן, הקריה האקדמית אונו.

כשראשי מפלגות פחדו לצאת נגד ההמונים נושאי הלפידים שמילאו את הרחוב שלהם אף שהם ידעו שמהבעירה הזו איש לא יצליח להתחמק; כשהמנהיגים האזרחיים שהתייצבו ברחובות - בכירי הפוליטיקה, המשפט, הביטחון, האקדמיה - התנגדו לכל פשרה והפכו את "הסבירות" לאבן הראשה של הדמוקרטיה. כשכל מי שלקח חלק במעשה ההנהגה גילה שאהבת ישראל אצלו הפכה שנייה לשנאת היריב והדאגה למדינה היהודית האחת והיחידה נדחקה מפני תחושת ה"גונבים לנו אותה".

חשבתי, שאחרי החורבן, הפרק הזה יילמד ובמהרה. הממשלה תכיר באחריותה המוחלטת. הצד שמנגד יכיר בתרומתו הרבה ואלה שישבו בשקט ונתנו לקנאים משני הצדדים להשתולל יכירו באשמתם. קיוויתי שכל המעורבים - מראש הממשלה ועד אחרון הח"כים, מנאמי הבמות ועד אחרון המוחים, ראשי המערכות כולם - יניחו מפתחות ויאפשרו לסגור את הפרק הנורא ולהתחיל במלאכת התיקון של כל הקלקולים הרבים שנוצרו בו במהלך השנים.

זה לא קרה.

ב.

רק מעטים באמת לקחו אחריות (לא מן השפה ולחוץ, אמיתית). עוד פחות עשו חשבון נפש אמיתי. ואלה שעשו זאת לא היו באמת מי שהיו צריכים. אבידע בכך, אב שכול, אמר את מה שכמעט אף פוליטיקאי, קצין בכיר או איש ציבור לא היה מוכן להגיד: שאילו קרה ה-7 באוקטובר בשטחים, "הייתי אומר אולי מגיע להם".² זו הודאה קשה מנשוא - ודווקא בגלל זה היא אמיתית. הוא לקח אחריות למרות שלא באמת נדרש לעשות כן והיה לו באופן אישי כל צידוק שבעולם להימנע מכך. לעומתו, מי שבאמת אחראים למה שהתחולל פה, מי בתשעים ותשעה אחוזים ומי בפרומיל מהם, חזרו מהר מאוד לנקודת המוצא שלהם, משוכנעים שוב שהתנהלותם חסרת האחריות לפני המלחמה הייתה נכונה, ויותר מזה, שבלעדיה היה גרוע

² "אבידע בכך ששכל את אישתו ובנו: 'מזל' שהטבח אירע בקיבוץ בארי ולא בגוש עציון" **ערוץ 7** (22.12.2024); <https://www.inn.co.il/news/656784>; יובל אלבשן "יש עדיין אנשים שאוהבים את המקום הזה יותר משהם שונאים את יריביהם" **Ynet** (25.12.2024); <https://www.ynet.co.il/news/article/yokra14199389>

יותר. השבעה באוקטובר, במקום לשבור את הביטחון העצמי המוגזם של שורפי האסמים, רק חישל אותו. איש מהאשמים ומהאחראים לא חזר בענווה. הם חזרו עם השנאה, עם חוסר האחריות, ובלי שמץ של ממלכתיות. ואין כמו הבחירות שבפתח כדי להראות זאת: הכול חזר לסורו. כל החוליים. כל השטיקים. כל הפרובוקציות. "ליהוק המועמדים" כמו בריאליטי, הסיסמאות המפלגות, פירוק החברה והעמקת השסעים כדי לגייס קולות, ההפחדה וההקצנה. כמו בשנת הרפורמה והמאבק בה - כל אמצעי הפך לגיטימי בשל קדושת המאבק. הניצחון בהן מלבין הכול.

לא רק הוותיקים אכזבו. גם האנשים החדשים, אלה שנולדו מתוך השבר עצמו - אנשים רבי-תעצומות-נפש, מרשימים, שנדמה היה שמהם עוד תבוא הישועה - לא הביאו אותה. המילואימניקים שרצו לפוליטיקה, החטופים שחזרו, ההורים ששכלו, נכנסו לזירה עם תקווה גדולה. אבל כמעט כולם אולפו במהירות ע"י השיטה. הפכו לידוענים. דקלמו סיסמאות. לקחו חלק במלאכת ההרעלה. שיתפו פעולה עם תקשורת שמחפשת רק איך ללבות אש ולהשפיל. הם נכנסו לפוליטיקה בלי שום בשורה חדשה, עם אותם יועצים ועם אותה דרך פעולה של הפוליטיקה הישנה. רונן אחד (צור) הוחלף ברונן אחר (מנליס) - והמטבח, זה שאמור היה להיות מנוקה, נשאר בדיוק אותו מטבח.

ג.

למשל, שימוש בהפחדה מפני גניבת הבחירות. אחד הכלים המסוכנים ביותר לעצם קיום הדמוקרטיה.

בישראל, חודשים לפני הבחירות הקרובות, שיש המכנים אותן "הגורליות ביותר בתולדות ישראל", הזרעים כבר נטמנו מזמן עמוק באדמה. בשנה האחרונה וביתר שאת בשבועות האחרונים היו רבים שדאגו לדשן ולהשקות את האדמה סביבם ביד יציבה. תומכי הממשלה מקדמים כבר תקופה נרטיב שלפיו תוצאות הבחירות נתונות למניפולציה של ועדת הבחירות אשר העומד בראשה, השופט נעם סולברג, מינה "אנשי שמאל לעמדות מפתח שישפיעו מבפנים". במקביל, וכרגיל, פוזרו אזהרות שללא מצלמות "תתאפשר גניבת קולות" מסיבית בקלפיות במגזר הערבי. גם מתנגדי הממשלה דואגים לדשן ולהשקות את האדמה סביב הזרעים הללו. העברייני המורשע וראש הממשלה לשעבר אהוד אולמרט הצהיר ש"יהיה ניסיון לגנוב את

הבחירות על ידי ראש הממשלה וחבורת הפורעים והבריונים" וקבע שפרשת בחירת מבקר המדינה הייתה רק "קדימון".³ אחרים טענו ש"השאלה היא לא אם ינסו לגנוב את הבחירות. השאלה היא איך".⁴ יאיר גולן, יו"ר הדמוקרטים, כתב אחרי הבחירות למבקר שצריך "למנוע מהם לעשות בבחירות הכלליות את מה שראינו היום בכנסת [...] אסור לתת להם שום אופציה או פרצה לגנוב את הבחירות".⁵ אחרי הצהרת הממשלה שלא תכבד את פסיקת בג"ץ הוא טען ש"ההחלטה היא פקודת המבצע לקראת יום הבחור" ותיאר את גודל האיום.⁶

גם גורמים הנתפסים כ"מקצועיים" מסייעים במלאכת הזריעה. עו"ד דין ליבנה הזהיר בכובעו כיועץ המשפטי היוצא של ועדת הבחירות (כשהוא לקח חלק במשלחת של מתנגדי הממשלה להונגריה) שהוא "מודאג" לגבי ניסיונות לפגוע בכשרות הבחירות.⁷ השבוע, לאחר מינויו כמ"מ מנכ"ל הוועדה, הוא נשמע אחרת: "הבחירות בישראל הן ברמת החוסן הגבוהה ביותר. בלתי אפשרי לזייף את הבחירות בישראל [...]".⁸ ושיטת פתקי הנייר היא "תעודת הביטוח הכי טובה שלנו". הוא אף שיתף שהוועדה בוחנת לשדר בשידור חי ורציף את כספת המעטפות הכפולות ואת ספירת הקולות בכנסת כך ש"כל מי שיש לו תיאוריות קונספירציה כאלה ואחרות יוכל לראות שאין בהן ממש".⁹ מתי אמר ליבנה אמת - כשהזהיר או כשהרגיע? אין לדעת. מה שברור הוא שאמירה נוספת שלו השבוע, ש"גם אם לא ניתן לזייף את הבחירות, ניתן לנסות לגרום לציבור לחשוב שהן זויפו" - נכונה.¹⁰ מי כמוהו יכול לדעת זאת.

3 "ניסים משעל וענת דוידוב: זה הקדימון, הם יזייפו ויגנובו את הבחירות" (103fm 4.6.2026).

4 אוריאל דסקל "השאלה היא לא אם ינסו לגנוב את הבחירות. השאלה היא איך" וואלה (15.2.2026). <https://finance.walla.co.il/item/3816700>.

5 יאיר גולן (@YairGolan) X (3.6.2026) https://x.com/YairGolan/status/2062165232168869916?utm_source=chatgpt.com.

6 יאיר גולן - יאיר גולן (@) פייסבוק (5.7.2026) <https://www.facebook.com/MK.YairGolan/posts/pfbidoySJ4cdrGENSyZ9HjWWXLmKHxoToEX.TwENE5rQpE29TITEKGphPZMvdsiF42D5jUI>.

7 אמיר אטינגר "אחרית טלטל פרישת עדס, הודיע סולברג: זהו מ"מ מנכ"ל ועדת הבחירות" ynet (10.5.2026). <https://www.ynet.co.il/news/article/h14kbzrrwe>.

8 "חשש לזיופים בבחירות? שוקלים לשדר בשידור חי את ספירת הקולות" N12 (5.7.2026) <https://www.mako.co.il/news-israel-elections/2026/Article-837a969e0223f91026.htm>.

9 שם.

10 אלינור שירנקי-קופמן "מ"מ מנכ"ל ועדת הבחירות: "אנחנו שוקלים לדבר את ספירת הקולות בשידור חי" ישראל היום (5.7.2026) https://www.israelhayom.co.il/news/law/article/20912431?utm_source=chatgpt.com.

אני מדגיש דוגמה זו משום שמדובר באחד האיומים המרכזיים על קיום דמוקרטיה. אם הציבור לא יאמין בטוהר הבחירות, הוא לא יתקיים. וההמונים ינסו לעשות מה שניסו לעשות ב-6 בינואר 2021 תומכי טראמפ על גבעת הקפיטול. חשוב לדעת שבניגוד למה שהצטייר, לא היה מדובר בהמון מוסת מהשוליים הקיצוניים. מחקרים שנעשו בהמשך גילו שיותר ממחצית המשתתפים היו בעלי חברות, מנכ"לים, רופאים, עורכי דין, אדריכלים, רואי חשבון וכו'. קרוב ל-40% בעלי תארים אקדמיים. כ-20% עם רקע ביטחוני ורק 7% מהם היו מובטלים. "מה שאנו רואים, סיכם פרופ' רוברט פאפ מאוניברסיטת שיקגו, אחד החוקרים, "הוא תמונה מטרידה: זה הגיע מהמיינסטרים".¹¹ יותר מזה, מהמעמד הגבוה. ג'ראד וייז הוא דוגמא טובה: סוכן FBI לשעבר שהעביר שנים מחייו באכיפת החוק. ככזה, עבר בדיקות נפשיות ורפואיות תקופתיות שלא גילו אף גידול שעשוי ללחוץ על בלוטת חוסר השפיות. בפריצה לקפיטול הוא תועד צועק אל השוטרים שמולו: "אתם הנאצים. אתם הגסטאפו." ולחבריו קרא "תהרגו אותם". וייז לא ראה עצמו תוקף את הדמוקרטיה. להפך, הוא היה משוכנע שהוא מגן עליה. זה קרה לו ולחבריו כי מישהו זרע מבעוד מועד את זרעי ההפחדה בדבר גניבת בחירות.

ד.

במילים ברורות יותר, הפורעים לא היו קיצוניים, ולא היו בריונים. הם פשוט היו מאמינים. הסיפור של הקפיטול מלמד על הכוח העצום וההרסני של ההפחדה מפני גניבת הבחירות. הפחדה שמתבססת על החשש המוזן היטב שהבחירות לא יתקיימו, או שהן יזויפו, או שתוצאותיהן האמיתיות לא יכובדו. כולם נגזרות של אמונה כה חזקה שהיא מגייסת אזרחים משכילים, מסודרים, נורמטיביים, שחלקם חרפו נפשותיהם למען המולדת - ומשכנעת אותם שהמעשה הקיצוני ביותר הוא בעצם המעשה הפטרייטי, הדמוקרטי, המתבקש ביותר. וכדי להגיע לשם, מישהו צריך לזרוע בהם, חודשים מראש, את הזרעים. זרע ההפחדה מפני זיוף וגניבת

Robert Pepe *American Face of Insurrection: Analysis of Individuals Charged for Storming the US Capitol on January 6, 2021* CHICAGO PROJECT ON SECURITY AND THREATS (Jan. 5, 2022) https://cpost.uchicago.edu/publications/american_face_of_insurrection/

הבחירות. וככל שאתה יותר פטריוט ומרגיש שהמדינה היא שלך ושהגרת זיעה של חיים שלמים כדי לשמור עליה, כמו וייז, כך החרדה הזו מקבלת עוצמות גדולות. גדולות והרסניות.

לא בכדי הודגש נושא ההשכלה. רבים נוטים לחשוב שהשכלה ואינטליגנציה מהוות חיסון נגד פעולה כזו. מומלץ להם להיזכר במכתב המפורסם של איינשטיין לפרויד מ-1932, שבו גדול המדענים הסביר שדווקא אינטלקטואלים פגיעים יותר להסתות קולקטיביות מאנשים שמחוברים לקרקע המעשית - משום כוח המילה והקסם שהיא מהלכת עליהם. האינטלקטואל בונה את חייו יותר מאשר אחרים סביב רעיונות, טקסטים ונרטיבים, ולכן ככל שהנרטיב סוחף ומנוסח טוב יותר, הוא יאומץ בקלות רבה יותר. כלומר: לא רק שההשכלה לא מגינה מפני פסיכוזות המוניות כאלה, לעתים היא אפילו מספקת להן דלק בדמות הצדקה לכאורה רציונלית למשהו שמקורו רגשי לחלוטין.

הסכנה בשיטה נובעת מההטיות הפסיכולוגיות המוכרות שעליהן היא מתבססת. פשוט לשכנע אדם שהניצחון אצלו בכיס משום שאנשים משוכנעים שדעתם משותפת לרבים אחרים, ואילו החולקים עליהם הם חריגים שדורשים הסבר ("קנו אותם"). מחקר שבדק את תפיסת הבוחרים האמריקנים לגבי הטענה שבחירות 2020 זויפו מצא שמי שהאמינו בזיוף גם העריכו שהציבור ששותף לדעתם גדול בהרבה ממה שהתברר.¹² ההערכה האחרונה נובעת מכך שאנשים מבילים יותר עם דומיהם ומשליכים זאת על הציבור כולו. "אני לא מכיר אפילו מצביע ביבי אחד" ולהפך, מבטאים זאת. האלגוריתמים של הרשתות החברתיות מעצימים את הנטייה להעריך יתר על המידה את גודל הקבוצה אליה אנו משתייכים. כשלזה מצטרף האדרנלין של תחושת ה"ביחד" בעצרות ובמחאות, שמגביר את תחושת העוצמה והכוח של הקבוצה, נוצרת ודאות גבוהה אצל האדם שניצחונו בטוח. ולוודאות כזו יש רק שני מוצאים: להתאמת או להישבר. ואז כשהמציאות מתנגשת באמונה כה

Aaron C. Weinschenk, *Costas Panagopoulos & Sander van der Linden, Democratic Norms, 12 Social Projection, and False Consensus in the 2020 U.S. Presidential Election*, 20 MARKETING J. OF POL. 255 (2021).

קריטית לחיי היומיום של האדם, כזו שמבוססת על זהותו השבטית והפוליטית, ממתין לה כבר בשל לקטיף הסבר נוח שלא דורש חשבון נפש: הבחירות זיפו. מכאן קצרה הדרך לעלייה על הקפיטול.

זה ידוע לכולם ובכל זאת, גם באדמה החרוכה שנותרה פה אחרי החורבן יש מי שמעזים לפזר את זרעי ההפחדה האלה אף שהם יודעים שקשה מאוד לעקור את העשבים השוטים שהם מצמיחים. בשביל עוד כמה מנדטים הם מוכנים שוב להסתכן במלחמת אחים כשהאויב בשער.

ה.

לכאורה הציפייה שמשוה ישתנה בבחירות העוקבות לאירוע כה מטלטל כמו השבעה באוקטובר היא מראש בעייתית. ההיסטוריה הישראלית מלמדת שתמיד יש פער בין הזעזוע לבין השפעתו. מרד ואדי סאליב פרץ שלוש שנים אחרי מבצע קדש. הפנתרים השחורים התעוררו רק כארבע שנים אחרי מלחמת ששת הימים, כשהמתח הביטחוני שקט מעט ופינה מקום לתשומת לב בפנים. גם מלחמת יום הכיפורים לקחה זמן עד שתרגמה עצמה לזעזוע פוליטי של ממש - נדמה שהחברה זקוקה קודם לזמן לעכל, ורק אחר כך מסוגלת לכעוס במקום הנכון. וגם כשמסתכלים הרחק מכאן, התמונה לא מעודדת יותר. בנורווגיה, אחרי הטבח באוטויה ב-2011 - הפיגוע הקטלני ביותר על אדמתה מאז מלחמת העולם השנייה - הייתה בהחלט תגובה מוסדית: חקירה עצמאית ביקרה את פעולת המשטרה, ומפכ"ל המשטרה התפטר. אבל ברמה הפוליטית-ערכית, בבחירות הבאות, ב-2013, הציבור הנורווגי החזיר לשלטון קואליציה ימנית שכללה את אותה מפלגה שהמחבל עצמו היה חבר בה בעבר. גם שם, הזוועה לא תרגמה עצמה לשינוי פוליטי אמיתי. היא, לכל היותר, תרגמה עצמה לתיקון פרוצדורלי - וגם זה בקושי.

ומכאן חרדת הבחירות שאוחזת בי. לא מהתוצאה של הבחירות הקרובות - אלא מהעובדה שהן, מבנית, לא יכולות להיות שונות. כשהשחקנים הם אותם שחקנים, כשהתקשורת היא אותה תקשורת, כשחוקי המשחק הם אותם חוקים, כשהמלוהקים הם אותם מלוהקים והיועצים אותם יועצים - התוצאה תהיה, במידה רבה, אותה תוצאה. לא כי העם לא השתנה. אלא כי המערכת חזקה מספיק כדי לספוג כל

זעזוע - אפילו את הזעזוע הזה של השבעה באוקטובר - ולחזור, בסופו של דבר, לעצמה.

וכדי לטפל בחרדה הזו צריך להתעקש על כך שלפחות בבחירות שיבואו אחריהן יגיעו גם אנשים אחרים. אנשי אמת, לא מלווים ביועצי תדמית, לא מדברים בסינקים לתקשורת, לא דוגמני נבחרים אלא שליחי ציבור אמיתיים. אנשים עם אחריות, עומק וחזון, שמבינים לא מה עושים כדי להיבחר, אלא מה עושים כדי שהמדינה הזאת תתקיים. אנשים מהסוג שב-7 באוקטובר רצו קדימה והצילו את כולנו.

בשבח אי־הנוחות: מכתב אישי לאישה שצעקה לי "אתן מ פ ח ד ו ת !"

יופי תירוש¹

"אי נוחות היא פשוט חלק בלתי נפרד מאנושיות"

פמה צ'ודרון²

מהם התנאים החיוניים להוציא את ישראל מהמשבר העמוק שבו היא מצויה? מהם התנאים להעברת שלטון תקינה ולכיבוד תוצאות הבחירות גם על ידי הצד שאיננו שבע רצון מהן? בדבריי הבאים אטען שתנאי הכרחי לאיחוי השברים ולגיבוש הסכמות הוא היכולת להחזיק אי־נוחות. אנמק את טענתי דרך נקודת מבט אישית.

באחת ההפסקות בדיון של ועדת החינוך של הכנסת במאי 2026 בעניין הצעת החוק של ח"כ לימור סון הר־מלך להרחיב את ההפרדה המגדרית באקדמיה גם לתארים שניים ולדוקטורט³, קמה אישה שכיסוי הראש שלה לימד שהיא חרד־לית, וצעקה לעברי "אתן מ פ ח ד ו ת !". בלבי השבתי לה "נכון, אני מפחדת". אני מפחדת ואת מפחדת. כל אחת מאיתנו משוכנעת שהחזון של האחרת יהרוס את הכל: את מדינת ישראל, את משפחתה ואת חייה שלה. אבל זו היתה ישיבה סוערת, שרובה התנהל

1 יופי תירוש היא פרופ' חברה בפקולטה למשפטים בתל אביב, עמיתת מחקר בכירה במכון הרטמן בירושלים ופעילה ציבורית.

2 פמה צ'ודרון **חכמת האין־מנוס ונתיב החסד** 53 (דורית גינת מתרגמת 2017) (להלן: "צ'ודרון").

3 ההצעה אושרה בהמשך בקריאה שנייה ושלישית. ראו חוק זכויות הסטודנט (תיקון מס' 12), התשפ"ו–2026, ס"ח 826.

תוך צעקות וקטיעות אגרסיביות, ואני הייתי צריכה לנצל את ההפסקה הקצרה כדי להתרענן ולהירגע, ולא ניגשתי אליה. במכתב הזה אני מבקשת לפנות אליה, אלייך, אם הוא יגיע אלייך בדרך נס, ואולי גם לפנות לעצמי.

בדיעבד נדמה לי שהצורך לצאת קצת מחדר הוועדה לא היה הסיבה היחידה שבגללה לא ניגשתי אלייך. לא ניגשתי אלייך מפני שהקריאה שלך נחווה אצלי כמו מכה בבטן. אני מתארת לעצמי שאת מפחדת שישללו ממך אפשרויות להתפתח ולשגשג בתנאים של הפרדה מגדרית, במרחבים לנשים בלבד. את רוצה שתהיה לך ולבנותייך אפשרות ללמוד לתואר אקדמי רק עם נשים. את מתוסכלת שאני לא מבינה את זה. את מרגישה שאני שוללת ומבטלת את החוויה שלך כלא חשובה או כבלתי אותנטית. ואולי את אפילו פוחדת מהמשמעות של להיות אישה דתייה במרחב הציבורי הישראלי.

ואני פוחדת מהעתיד שצפוי לאחייניות שלי. אני פוחדת שבישראל שאת מקדמת, הן יפנימו מגיל רך שהן צריכות לכסות את עצמן ולהיות "צנועות", ושהאחריות שלא להחטיא ולעזור לגברים ב"שמירת העיניים" מוטלת עליהן. אני פוחדת שהן יפסיקו לחלום, או לפחות יצמצמו את החלומות שלהן לאפיקים שהתרבות הישראלית ומוסדותיה יוכלו להכיל לגבי נשים. האפיקים האלה הולכים ומצטמצמים. כמעט שאין נשים בצמרת ההנהגה הישראלית. נשים "לא צנועות" נענשות במניעת גישה לתחבורה ציבורית; כל אישה, בלי קשר ללבושה, עשויה להתבקש לזוז ממקומה במטוס; ודימויי נשים בשלטי חוצות, אפילו של חטופות, מושחתים.

ח"כ לימור סון הר־מלך, שבאת לתמוך בהצעת החוק שלה, מקדמת מדיניות של החזרת הנשים למטבח ולחדר הילדים והמיטות, בעודה נהנית בעצמה ממעמד ומוטת השפעה הנגזרים מתפקידה הבכיר. אני פוחדת שלא אוכל ללכת ברחוב לבושה באופן שמבטא את העדפותיי ואישיותי. שלא אוכל לשמר את קולי הציבורי כאישה משפטנית ואקטיביסטית. אני פוחדת שיעברו חוק הכותל⁴ וחוק המזוזות והתפילין,⁵ ושתפילה מעורבת, או כזו המובלת על ידי רבה וחזנית, תהפוך לעבירה פלילית.

4 הצעת חוק השמירה על המקומות הקדושים (תיקון – ייעוץ הרבנות הראשית), התשפ"ג-2023, פ/25/2788.

5 הצעת חוק הגשמת הזהות היהודית במרחב הציבורי, התשפ"ה-2025, פ/25/5807.

לך מאוד לא נוח אתי, ולי מאוד לא נוח איתך.

זהה האתגר שלנו, אתגר שאם לא נעמוד בו, לא נצליח לצאת מן המיצר. עלינו להחזיק את אי־הנוחות. לא למהר לצלוח אותה ולהתגבר עליה. קודם כול להכיר בה, לקבל אותה כעובדה. להירתע מהסכמות מהירות בשם אחדות "אינסטנט", אחדות שלמעשה תובעת תמיד מצד אחד להתיישר לעבר האמונות ומחויבויות המוצא של הצד השני.

עבורי האתגר הוא לשהות עם התחושה הקשה שמתעוררת בי כשאת תומכת בהפרדה במעיינות רשות הטבע והגנים, או מפיצה סרטון שמציג פרמדיקית בנגמ"ש עם מילואימניק דתי כהפרה בוטה של זכויותיו, או מברכת על סרטון של הרבנות הצבאית שמילותיו הן "אני טוען תותח ואת טוענת קניות [...] אני סורק מתחמים ואת בסריקת מערכות". אני מתקשה עם האופן הרגוע והחייכני שבו את אומרת דברים שפשוט לא מסתדרים לי עם פנייך המאירות. את מקדמת ערכים שלא רואים את האחר, שתמונת העולם העולה מהם היא של עליונות יהודית ושל "ערכי משפחה" שבעיניי הם דכאניים לכולם, לא רק לנשים, כי הם שוכחים שתמצית היהדות היא "ואהבת לרעך כמוך", כיבוש היצר, פיקוח נפש, חכמים מרבים שלום בעולם, ועוד רעיונות רבים שהם הרבה יותר מאוזנים וחכמים, לשיטתי, מהיהדות שאת מקדמת.

אני לא יכולה לנסח במדויק את האתגר עבורך, רק לשער אותו. וזו בדיוק הנקודה שלי. הייתי רוצה אפשרות לשמוע ישירות ממך על אי־הנוחות שלך, ולא רק לנסות לנחש אותה. ובכל זאת, אני מתארת לעצמי שהאתגר שלך הוא לשהות עם התחושות שמתעוררות בך כשאני יוזמת הליכים משפטיים נגד הפרדה מגדרית והדרת נשים, כשאני מגיעה לוועדות בכנסת ומתעקשת לומר את דבריי ולהתבסס על עובדות וטיעונים. אולי את אפילו חוששת שהעתירה הבאה שלי תהיה נגד האפשרות שלך להתפלל בעזרת הנשים בבית הכנסת, או להיכנס לאוניברסיטה בכיסוי ראש. אין לפחדים האלה בסיס, אבל כבר נתקלתי בהם בניסוחים שונים, ואין לי ברירה אלא לקחת רגע או שניים ולנסות להכיר בהם, להקשיב. ואולי את אפילו חשה אי־נוחות מהדברים הכי בסיסיים, כמו האופן שבו אני מתלבשת.

ייתכן שהאתגר הכי גדול, גם שלך וגם שלי, הוא לשהות עם אי־הנוחות שבתחושת ההתנשאות ההדדית. אי־הנוחות שבתחושה שאת מתנשאת עליי ואולי אפילו בזה לי, ואי־הנוחות שבתחושה שלך שאני מתנשאת עלייך ואולי אפילו בזה לך.

אני בקשר כבר כשנתיים עם פעילה חרדית. כדי לא להסגיר את זהותה אומר שהיא עוסקת במקצוע חופשי, ושהיא הקימה ארגון של חרדים שעוסקים במקצוע זה. היא למדה תואר ראשון בתכנית לנשים בלבד, אבל בתואר השני לא היתה לה ברירה, והיא למדה עם כולם. לפני שנים אחדות היא ביקשה להיפגש אתי, ובפגישה אמרה לי דברים לא קלים. "את לא שונה מהפלג הירושלמי. אם את מתנגדת לתואר שני בהפרדה מגדרית, אז גם הם וגם את בסוף לא רוצים שנשים חרדיות יתקדמו". כששאלתי איך היא עצמה למדה עם גברים ולא קרה לה כלום, הרי היא עדיין חרדית ובמקביל משגשגת מבחינה מקצועית, היא השיבה את התשובה ששמעתי פעמים רבות: אתי זה שונה, לא כולן יכולות, לא כולן כמוני. בבוקר הדיון בכנסת קיבלתי ממנה הודעה בזו הלשון (בשינויים קלים למניעת זיהוי):

"יופי יקרה, מה שלומך? אני עסוקה מאוד [...] אני כל כך מבינה לליבך ולאידאילים שלך. רק חשוב לי להיות הקול של אלפי חרדים שלא זוכים למענה [...] ולמגזר שהתפתחותו נמנעת כשאין מענים הולמים לאורח חייהם באקדמיה, שוב אני מבינה מאוד את הקול שלך - עם זאת, הוא משרת בעיני את העסקונה החרדית שמעוניינת למנוע בכל מחיר אקדמיה גם זו הנפרדת".

זו לא היתה הודעה קלה לקריאה עבורי, אבל עדיין, שמת לי שבתוך הודעה קצרה היא ביטאה פעמיים הכרה במוטיבציה שלי וכבוד כלפי העקרונות שלי. הרגשתי שלמרות אי־ההסכמה הכואבת, בת הפלוגתא שלי רואה אותי. רק מתוך נקודת המוצא הזאת אפשר יהיה לצאת מהפלונטר.

עוד תגובה שבה אני נתקלת פעמים רבות היא תביעה שאשלים עם "אי־הנוחות", תוך הקטנת המחיר שאני וחברותיי משלמות בפועל, שכולל פחד מפני אפליה, השפלה ופגיעה ממשית בחירויותינו, והמשגתו כחשש מאי־נוחות ותו לא. באחת ההתדייניות הפומביות ביני לבין ידידתי שאני מעריכה מאוד, הרבנית עדינה בר-

שלום, היא שאלה אותי אם אני אכן לא יכולה לסבול מצב שבו קומץ מרצות יופלו בתעסוקה לטובת השגת המטרה החשובה של השכלה לאלפי חרדים. השאלה הזאת שיקפה לי שלמרבית הכאב, גם בתשיחי מתקשה להכיר בפגיעה העצומה שבהסגה לאחר של שוויון ההזדמנויות של נשים ובשילת ההישגים שהושגו בעמל רב ומאבקים, בכניסה של נשים לאקדמיה ולשוק התעסוקה, לפני רגע במונחים היסטוריים.

שנים קודם לשיחה עם הרבנית בר־שלום, במהלך ההליכים הממושכים של עתירת ההפרדה באקדמיה בבג"ץ, כתבו שני אקדמאים משפטנים כנגד מתן חשיבות מוגזמת להפליית המרצות במסלולים האקדמיים לחרדים:

"מעשי ידינו טובעים בים ואתם אומרים שירה: עד שאתם מתפלמסים בהיקף זכויותיהן של פרופסוריות ובסמלי השוויון, מתמלאים רחובות בני ברק וירושלים באנשים הנקרעים בין דבקותם בהשקפת עולמם ובין סיפוק צרכיהם הגשמיים".

למרות שהדברים נכתבו כבר לפני יותר מעשור, זיכרון ההלם שחשתי כשקראתי את המילים הללו לראשונה עדיין צרוב בי. הפסקה הזאת שיקפה זלזול וביטול של הפגיעה הנגרמת למרצות ולנשים בכלל. ניסוח בונה הרבה יותר של עמדתם, שמיישם את הגישה שאני מפתחת בטקסט הנוכחי, היה יכול להיות: "אכן, נגרם למרצות עוול. אנחנו מכירים בכך, אבל עדיין חושבים שיש טעמים טובים וחזקים להצדיק את הפגיעה הזאת. בואו נחשוב מה לעשות כדי לצמצם את הפגיעה ולפצות עליה". אומר בכנות, סביר להניח שהיה קשה מאוד לשכנע אותי גם בעמדה הזאת. אבל אילו הדברים היו נאמרים כך, לפחות היו מתקיימים תנאים ראשוניים של הכרה הדדית בכאביו של האחר, הכרה שמאפשרת שיחה בין הצדדים המקוטבים והכעוסים.

"הבחירה בנוחות הורגת את הרוח", כתבה פמה צ'ודרון, ודבריה רלוונטיים גם לתביעה לנוחות כתנאי יסודי, למשל ללימודים אקדמיים. בעוד שחברותיי ואני

6 מכתב מפרופ' רון שפירא, נשיא המרכז האקדמי פרס, וד"ר חיים זיכרמן, מנהל אקדמי קמפוסים חרדיים בקריה האקדמית אונו, ליו"ר המועצה להשכלה גבוהה וחברי המועצה (11.5.2017).
7 צ'ודרון, לעיל ה"ש 1, בעמ' 114.

נדרשות לשלם מחיר שמוצג כ- "קצת אי־נוחות", הנשים התומכות בהפרדה משתמשות בטיעון ש- "נוח לי ללמוד לצד נשים" כטיעון מכריע מבחינתן. באחת מישיבות ועדת החינוך אמרה ח"כ יסמין סאקס פרידמן (יש עתיד) בתגובה לאחד הטיעונים הדומיננטיים שהיא שמעה בדיונים הקודמים:

"נשים שהטענה שלהן למה הן רוצות ללמוד בהפרדה היתה 'לא נוח לי'... ככה נאמר פה בדיון, 'לא נוח לי'. אני לא יכולה לתאר לכם כמה דברים לא נוחים נאלצתי לעבור בדרכי לכל מיני מקומות. זהו איננו טיעון [...] בסוף לא שמענו שום טענה שהיא באמת אמיתית ויש לה בשר מדוע דרושה הפרדה נוספת [...]".

ח"כ פרידמן ביטאה במדויק את מה שאני מנסה לומר. הדיון חייב להתחיל במתן מקום ושם לאי־הנוחות של כל אחד מהצדדים, אבל הוא לא יכול להסתיים שם. השלב הבא, כמו בכל מהלך של קביעת מדיניות, הוא לשקלל את התועלת והמחירים של האפשרויות השונות לעיצוב הכללים שיחולו עלינו ועל עתידנו.

בספרה "Braving the Wilderness" (2017) ברנה בראון (Brown) כותבת (בתרגום חופשי):

"לתחושת כרגע, העולם הוא מאוד בודד ושבור לב. מיינו את עצמנו לפי העמדות הפוליטיות והאידיאולוגיות שלנו. פנינו הלאה זה מזה ולעבר האשמה וזעם. אנחנו בודדים, בלתי מרוסנים ומפוחדים. כל כך מפוחדים, לעזאזל. אבל במקום להתכנס יחד ולחלוק את הניסיון שלנו דרך שירה וסיפורים, אנחנו צורחים זה על זה ממרחקים הולכים וגדלים. במקום לרקוד ולהתפלל יחדיו, אנחנו בורחים ובורחות זה מזה. במקום להציע רעיונות חדשים, פרועים וחדשניים, שיש להם פוטנציאל לשנות את הכל, אנחנו נותרים שקטים וקטנים בבונקרים שלנו, ומרעימים את קולנו בתיבות התהודה שלנו".

בשביל לנסח הסכמות, למשל בשביל לקחת חלק בניסוח חוקה לישראל או לשקם אותה אחרי הבחירות, את ואני צריכות לשבת באותו חדר, מוכנות לנהל שיחה

8 פרוטוקול ישיבה של ועדת החינוך, התרבות והספורט, הכנסת ה-25 (טרם פורסם, 26.5.2026).

9 BRENÉ BROWN, BRAVING THE WILDERNESS: THE QUEST FOR TRUE BELONGING AND THE COURAGE TO STAND ALONE 51 (Random House 2017).

נוקבת בתנאים של אמון וקשב הדדי. אנחנו צריכות להיות משוכנעות ברמה גבוהה של ודאות שלא נסלף או נעוות זו את דברי האחרת. שלא נלעג. שלא נשקר. שלא ננהל את השיחה בינינו באופן דורסני או מניפולטיבי. שלא נדליף דברים שהסכמנו שיישארו בחדר. ואת האמון הזה אנחנו צריכות להחזיק לצד אי־הנוחות הרבה שאנחנו מעוררות זו בזו.

השאלה הראשונה שאשאל אותך בשיחה הזאת, לא בהתרסה אלא תוך נשימה עמוקה, ומתוך גיוס כל כוחותיי להקשיב בלב פתוח, היא "ספרי לי על עצמך. ספרי לי מה מכאיב לך ומה מפחיד אותך, מה מזיז אותך באי־נוחות בכיסא".

מדוע זכו בית הלל שההלכה לפי גישתם, שואל התלמוד הבבלי במסכת עירובין. התנאים משיבים: מפני שהיו בית הלל נעימים וענווים ולימדו גם את דברי בית שמאי ולא רק את גישתם שלהם. ולא זו אף זו, אלא שהציגו את גישת בית שמאי לפני שהציגו את גישתם.¹⁰

אולי חז"ל מתווים לנו דרך, מספקים לנו מודל לשיחות חדשות, לדיון עקרוני על המחלוקות הבסיסיות ביותר בינינו. דיון על מקור הלגיטימיות של מנהיגות ושל כוח, שיש לקוות שיניב לבלוב של "פרח, ציץ ושקדים", כמו הבלבוב במטהו של אהרן, שהכריע את הקיטוב הפוליטי הדרמטי המתואר בפרשת קרח, על סמכות ואחריות מנהיגותית (במדבר י"ז, כ"ג).¹¹

10 בבלי, עירובין יג, ב.

11 במדבר יז 23.

התנועה
לאיכות
השלטון

